

Politika zaštite konkurencije kao faktor konkurentnosti Srbije

Gordana Bulatović, master

Studije i istraživanja FEFA

Politika zaštite konkurencije kao faktor konkurentnosti Srbije

Izdavač

FEFA – Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju,
Univerzitet Singidunum, Bulevar Zorana Đinđića 44, Beograd

www.fefa.edu.rs

Za izdavača

prof. dr Vladimir Poznanić, dekan

Recenzenti

prof. dr Nebojša Savić

prof. dr Ana Trbović

prof. dr Zoltan Vig

ISBN 978-86-86281-32-6

Beograd, 2016. godine

© Ovo delo se ne sme umnožavati, fotokopirati i na bilo koji način reprodukovati, u celini niti u delovima, bez pisanog odobrenja izdavača.

Politika zaštite konkurencije kao faktor konkurentnosti Srbije

Sažetak

Unapređenje antimonopolske politike je od vitalne važnosti ne samo za učesnike na tržištu, već i za napredak društva, odnosno za ostvarivanje osnovnog cilja ekonomske politike - podizanja životnog standarda građana. Analizom podataka koji se tiču antimonopolsku politike, kao važnog pokazatelja konkurentnosti nacije, može se uočiti da su rezultati primene antimonopolske politike u Srbiji ispod evropskog proseka i ispod proseka regiona Balkana. Slabosti antimonopolske politike nisu jedine koje utiču na loš konkurentski položaj Srbije. Po visini bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, Srbija se ubraja u države koje se nalaze u drugoj, središnjoj fazi razvoja, u kojoj bi osnovni cilj trebalo da bude obezbeđenje ulaganja radi postizanja bolje efikasnosti. Analize sprovedene u ovom radu pokazale su da privredu Srbije i dalje opterećuju izazovi tipični za ekonomije nižeg stepena razvoja, kao što su makroekonomska stabilnost, stanje institucija i nedostatak adekvatnih uslova za unapređenje konkurentnosti na mikro nivou. Uporedo sa otklanjanjem ovih nedostataka, Srbija mora da unapređuje, ali i efikasnije sprovodi postojeći zakonski okvir antimonopolske politike, uz stalno obrazovanje ciljne javnosti o značaju ravnopravnih uslova za sve učesnike na tržištu.

Ključne reči:

konkurentnost, konkurencija, antimonopolska politika, tržište, ulaganja

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. Metodološki okvir rada	1
1.2. Ciljevi istraživanja i hipotetički okvir	2
2. TEORIJSKE ODREDNICE KONKURENTNOSTI.....	2
2.1. Nasleđe kao odrednica konkurentnosti.....	8
2.2. Makroekonomske odrednice konkurentnosti.....	11
2.3. Mikroekonomske odrednice konkurentnosti.....	14
2.3.1. Osmišljenost poslovanja preduzeća i njihove strategije.....	18
2.3.2. Klasterizacija	19
3. ANTIMONOPOLSKA POLITIKA U SRBIJI.....	20
3.1. Institucionalni okvir sistema zaštite konkurencije u Srbiji.....	22
3.2. Antimonopolska politika u Porterovom dijamantu konkurentske prednosti nacije	26
3.3. Indeks konkurentnosti Srbije u delu primene antimonopolske politike	31
4. EFIKASNOST MERA POLITIKE ZAŠTITE KONKURENCIJE U SRBIJI	36
4.1. Utvrđivanje povreda konkurencije koje čine učesnici na tržištu.....	40
4.1.1. Restriktivni sporazumi.....	40
4.1.2. Zloupotreba dominantnog položaja.....	43
4.2. Ograničenja postupaka kontrole koncentracija.....	46
5. ZAKLJUČAK I PREPORUKE	55
LITERATURA	58

1. Uvod

U savremenim ekonomskim procesima, ideja konkurentnosti predstavlja ne samo sposobnost privrednog subjekta da se uspešno takmiči na lokalnom tržištu, već sposobnost privrede i njenih učesnika da se neprekidno nose sa globalnom konkurencijom.

Globalizacija i liberalizacija su dovele do uklanjanja velikog broja trgovinskih barijera, što je dalje omogućilo lakše plasiranje kvalitetnih i konkurentnih proizvoda i usluga na međunarodna tržišta. Istovremeno, nametnula se i potreba utvrđivanja pravila igre koja bi na bolji način obezbedila jednake i predvidive uslove poslovanja za sve. Samo na ovaj način država može strateški da obezbedi toliko važan priliv ulaganja i napredak.

Osnovna uloga antimonopolske politike jeste da predstavlja i štiti konkurenciju sa ciljem dobrobiti potrošača (Porter, 2002, str.4). Analizirajući rezultate izveštaja Svetskog ekonomskog foruma o globalnoj konkurentnosti izražene kroz Globalni indeks konkurentnosti (*Global Competitiveness Report, WEF*), profesor Majkl Porter sa Harvard poslovne škole zaključuje da je efikasnost antimonopolske politike jedna od promjenljivih sa najvećim pozitivnim uticajem na promene bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u velikom broju zemalja, kako onih koje su razvijene, tako i onih u razvoju (Porter, 2002, str.5). Ističe da je efikasnost mera antimonopolske politike podjednako važna kao saobraćajna ili telekomunikaciona infrastruktura i da su konkurencija i efikasna antimonopolska politika snažno povezane sa nacionalnim napretkom. Takođe, Porter dokazuje i da su preduzeća koje su izložene kvalitetnoj lokalnoj konkurenciji uspešnija i u izvozu svojih roba i usluga. S druge strane, kako kaže Porter "kada je lokalno rivalstvo isključeno, narod plaća duplu cenu" (Porter, 2002, str. 10).

Zemlja čiju ekonomiju karakteriše tržišni način privređivanja i postojanje konkurentnog procesa uživa veću proizvodnu efikasnost i iskorišćenost sirovina i zaposlenih (Goyder D.G., 2003, str. 9). Pri tom, samo na tržištu na kome postoji zdrava konkurencija, do izražaja dolaze kreativnost i inovativnost tržišnih učesnika, koji teže da unaprede svoju ponudu i privuku što veći broj potrošača boljim kvalitetom, boljim izgledom proizvoda, boljim kvalitetom prateće usluge i na kraju boljom odnosno nižom cenom (Motta, 2004, str.64).

Konkurenciju stručnjaci za ovu oblast utvrđuju i na sledeći način: "To je negativan efekat koji ima jedan organizam na drugi, korišćenjem ili kontrolisanjem pristupa sredstvima koji je ograničeno dostupan" (Keddy, 2001, str.5).

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti GCI (WEF, 2015), efikasnost antimonopolske politike u Srbiji već dugi niz godina izrazito je loše ocenjena, što se neposredno odražava na efikasnost postojećih privrednih subjekata i njihovu konkurentnost. Stoga je značajno dodatno proučiti ovu temu i predložiti odgovarajuće mere za unapređenje srpske konkurentnosti.

1.1. Metodološki okvir rada

Metodološki pristup istraživanja koji će se primenjivati pri izradi ovog rada obuhvata, pre svega, metod analize, dedukcije, hipotetičko-deduktivni i analitičko-deduktivni metod, tj. deduktivno utvrđivanje činilaca konkurentnosti putem stvaranje odgovarajućeg teorijskog okvira, ali i poređenjem stanja antimonopolske politike u Srbiji sa teorijskim okvirom i najboljom međunarodnom praksom. Na taj način, biće moguće utvrditi kritične tačke u postavci i primeni antimonopolske politike u Srbiji, kao

i efikasnost postojećih elemenata politike zaštite konkurencije, koje su ključne u postizanju krajnjeg cilja – unapređenja poslovnog okruženja i opšte konkurentnosti.

Kroz teorijski okvir objasniće se odrednice konkurentnosti, kao i alati kojima se one mogu meriti i porediti na globalnom nivou.

Efikasnost antimonopolske politike u Srbiji meriće se analitičkim alatom Porterovog dijamenta (Porter, 1990), kao i analizom Novog indeksa konkurentnosti – NGCI (Porter et al. 2008). Analiziraće se različite mere politike zaštite konkurencije čije unapređenje bi moglo da doprinese konkurentnosti Republike Srbije.

Literatura koja će se koristiti u radu zasniva se na radovima iz oblasti konkurentnosti, ali i člancima i studijama slučajeva koje su usmerene na rasvetljavanje postojeće prakse zaštite konkurencije.

1.2. Ciljevi istraživanja i hipotetički okvir

Krajnji cilj teze jeste da pruži stručan odgovor kako unaprediti antimonopolsku politiku zemlje, jedan tako važan deo poslovnog okruženja koji značajno utiče na sve podstrekače konkurentnosti. U tom smislu, postavljena je i opšta hipoteza, koja glasi:

Privreda Srbije ne može ostvariti unapređenje dugoročne konkurentnosti ukoliko ne izgradi povoljno poslovno okruženje u kome se štiti i podstiče konkurencija.

Sledeće istraživačke hipoteze imaju za cilj da osvetle dodatne argumente i dokaze za potvrđivanje ili opovrgavanje opšte hipoteze:

- Postoji pozitivan međusobni odnos između jačanja institucija i okvira pravne države i visine ulaganja.
- Nedovoljno razvijena politika zaštite konkurencije jedna je od prepreka razvoja konkurentnosti države, što se ogleda i na primeru Srbije.

2. Teorijske odrednice konkurentnosti

Zemlje ili regioni su konkurentni u meri u kojoj su preduzeća koja u njima posluju sposobna da uspešno konkurišu u regionalnoj i globalnoj privredi, uz podržavanje visokih i rastućih plata i životnog standarda prosečnih građana.

Determinante konkurentnosti su: nasleđe i prirodno bogatstvo, makroekonomska konkurentnost i mikroekonomska konkurentnost (Savić, 2010, str. 10, Porter, 2012, str. 5). Nasleđe može da stvori osnove prosperiteta, ali pravi prosperitet može da se ostvari samo ukoliko postoji produktivnost njihove upotrebe. Makroekonomska konkurentnost, s druge strane, stvara potencijale za produktivnost, ali nije dovoljna da bi se ona ostvarila. Produktivnost zavisi od mikroekonomskih sposobnosti privrede i osmišljenosti lokalne konkurencije (Savić, 2015).

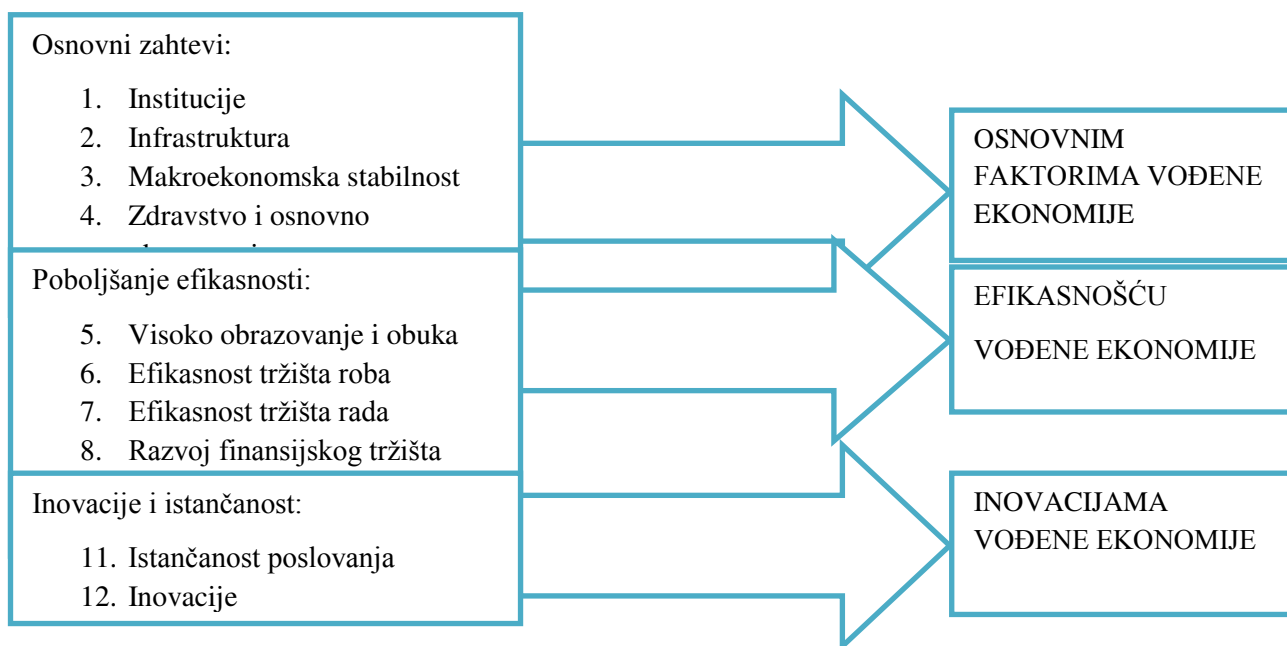
Svetski ekonomski forum (WEF) iz Ženeve, Švajcarska, svake godine, duže od tri decenije, objavljuje Globalni izveštaj o konkurentnosti. Metodologija koja se koristi u oceni nacionalne konkurentnosti u tom dugom periodu često je menjana, u skladu sa utvrđivanjem i razvojem činilaca koji opredeljuju konkurentnost.

Merenje konkurentnosti Svetski ekonomski forum danas vrši kroz ocenu skupa činilaca poput institucija, propisa, barijera i sl., kojima se utvrđuje nivo produktivnosti zemalja širom sveta. Od 2004. godine uveden je indeks globalne konkurentnosti (GCI) koji je, pri ocenjivanju u obzir uzimao mikroekonomske i makroekonomske osnove nacionalne konkurentnosti. Od 2009. godine, a zahvaljujući angažovanju svetskog lidera u oblasti poslovne ekonomije i konkurentnosti, Majkla Portera sa Harvarda i čuvenog stručnjaka za teoriju rasta Haviera Salai Martina sa Univerziteta Kolumbija, u primeni je Novi jedinstveni globalni indeks konkurentnosti (NGCI), koji je objedinio do tada postojeći indeks globalne konkurentnosti (GCI) i indeks poslovne konkurentnosti (BCI) (Porter et al, 2008). U izveštaju WEF za 2015/2016. godinu ocene su date za 140 država.

Globalni indeks konkurentnosti je, zapravo, pokazatelj nivoa kompetentnosti meren sa ukupno 110 pokazatelja grupisanih u 12 celina, odnosno stubova, koji odražavaju različite aspekte ekonomske stvarnosti (*Global Competitiveness Report, 2007-2008*). Vrednovanje za svaki pokazatelj se meri na skali od 1 do 7, a zatim se, uz taj rezultat, upoređuje i nivo države u odnosu na ostale, kao i nivo u odnosu na stanje u datoj državi prethodnih godina.

U svojoj analizi Svetski ekonomski forum polazi od pretpostavke da postoje određeni činioci koji su presudni za stepen privrednog razvoja svake zemlje. U tom smislu i ekonomije se shodno rezultatima mogu razvrstati na faktorski vođene privrede, efikasnošću vođene privrede, kao i na one, najnaprednije, inovacijama vođene privrede (*Global Competitiveness Report, 2007-2008, str.7*).

Tabela 1 - 12 Stubova konkurentnosti WEF

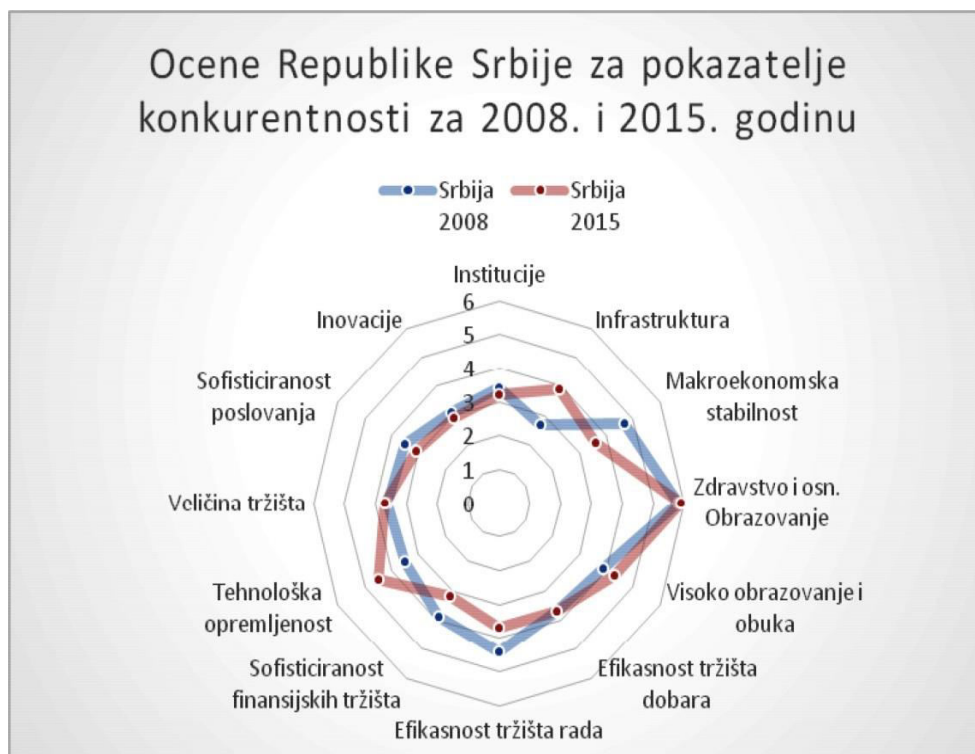
Procena u kojoj fazi razvoja se nalazi ekonomija neke od posmatranih zemalja određuje se nivoom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (Gross domestic product per capita – GDPpc). Tako je neka nacionalna ekonomija u prvoj fazi razvoja, odnosno faktorski vođena ekonomija, ukoliko je njen GDPpc niži od 2000 USD. Pred takvim državama su još uvek prvenstveni zadaci oni poput unapređenja institucija, makroekonomske stabilnosti, infrastrukture, zdravlja i osnovnog obrazovanja.

Zemlje koje imaju GDPpc između 2000 i 3000 USD zapravo imaju ekonomiju koja je u tranzicionoj fazi između ekonomija vođenih uslovima i onih koje su vođene efikasnošću. Jer, da bi ekonomija države

bila ocenjena kao ona koja je vođena efikasnošću, neophodno je da joj GDPpc bude između 3000 i 9000 USD. U tranzicionoj fazi, na prelasku iz druge u treću fazu, nalaze se države sa GDPpc između 9000 i 17.000 USD, dok se visokorazvijenim zemljama, koje imaju ekonomije vođene inovacijama, smatraju države koje imaju godišnji GDPpc iznad 17.000 USD.

Srbija se, prema podacima MMF-a (IMF, 2015), nalazi na 91. mestu od ukupno 186 država svrstanih po visini BDP po stanovniku, sa 5.102 dolara.

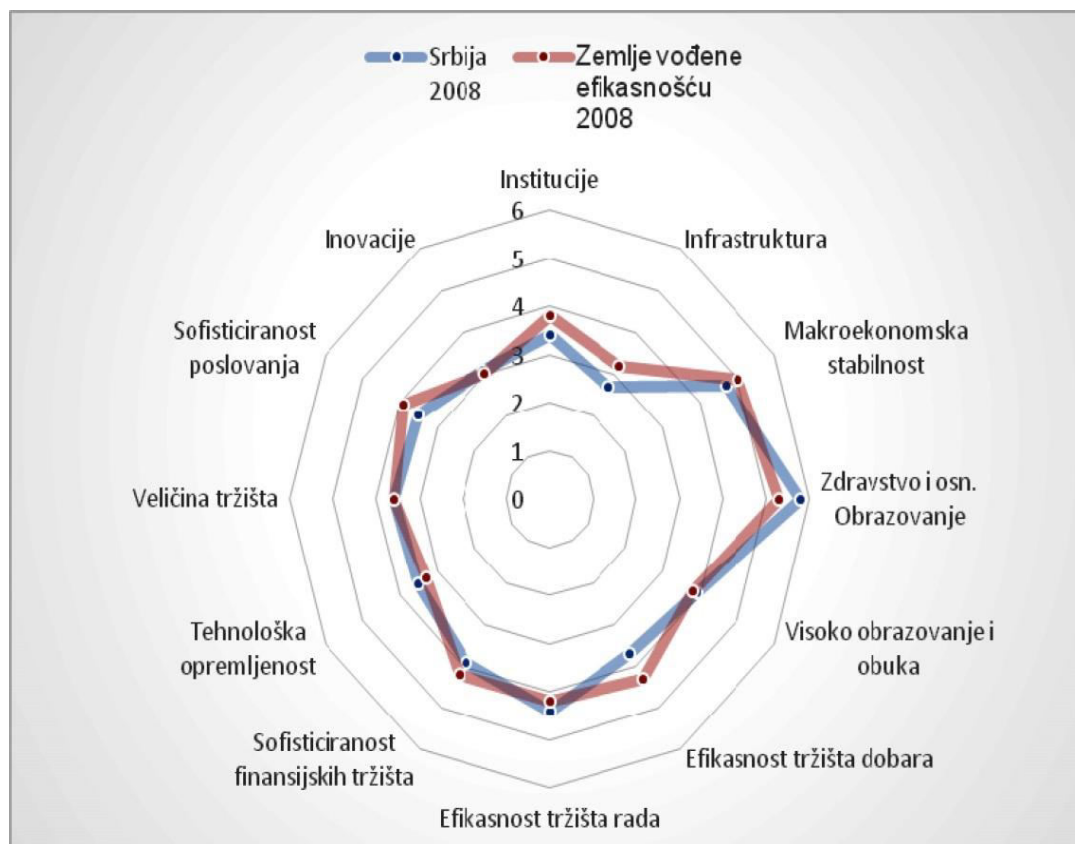
Globalna ekonomska kriza ozbiljno je ugrozila ekonomiju Srbije. Od 2008. godine do danas još uvek nije povraćen privredni rast ostvaren ranijih godina, ali i nivo ulaganja. Međutim, ako se uporedo posmatra rezultat Srbije prema GCI za 2008. i 2015. godinu, ohrabruje to što je na osnovu pet pokazatelja naša zemlja danas bolje ocenjena nego pre sedam godina. Najveća razlika ostvarena je po kriterijumu razvoja infrastrukture, gde je poboljšanje ocene za 1,2 (sa 2,7 u 2008. na 3,9 u 2015). Drugi po veličini rast, za jednu ocenu, Srbija beleži kod tehnološke opremljenosti gde je sa 3,5 na početku posmatranog perioda, povećala ocenu na 4,5. Kriterijum "visoko obrazovanje i obuka" u Srbiji odlikuje rast ocene (sa 3,9 na 4,5). Uz rast ocene od svega 0,1 za posmatrani period, najbolje je u Srbiji ocenjeno zdravlje i osnovno obrazovanje, za čiji razvoj naša zemlja trenutno ima ocenu 5,9 od mogućih sedam. Veličina tržišta, takođe, beleži blagi rast ocene od 0,1 te je trenutna ocena 3,7. Najveći pad beleži se u delu makroekonomske stabilnosti – sa 4,7 na 3,6. Na početku posmatranog perioda makroekonomska stabilnost bila je među najbolje ocenjenim za našu zemlju. Tržište rada se ocenjuje lošijom ocenom nego 2008. (2008- 4,4; 2015-3,7). Sličan pad ostvarila je i procena istančanosti i zahtevnosti našeg finansijskog tržišta (2008-3,9; 2015-3,1), kao i istančanosti poslovanja (2008- 3,5; 2015- 3,1). Srbija je, ipak, najgore ocenjena kada su u pitanju inovacije – već nisku ocenu – 3,1, Srbija je dodatno oborila na samo 2,9.

Grafikon 1. Ocene Republike Srbije za pokazatelje konkurentnosti za 2008. i 2015. godinu

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2008-2009 i 2015-2016

Republika Srbija, prema analizi izveštaja WEF-a za 2008-2009, u nivou je ostalih zemalja iz grupe država čije ekonomije su vođene efikasnošću. U ovoj grupi je 2008. godine bilo 28 zemalja, od kojih je pet iz regiona Zapadnog Balkana – Albanija, BiH, Makedonija, Crna Gora i Rumunija.

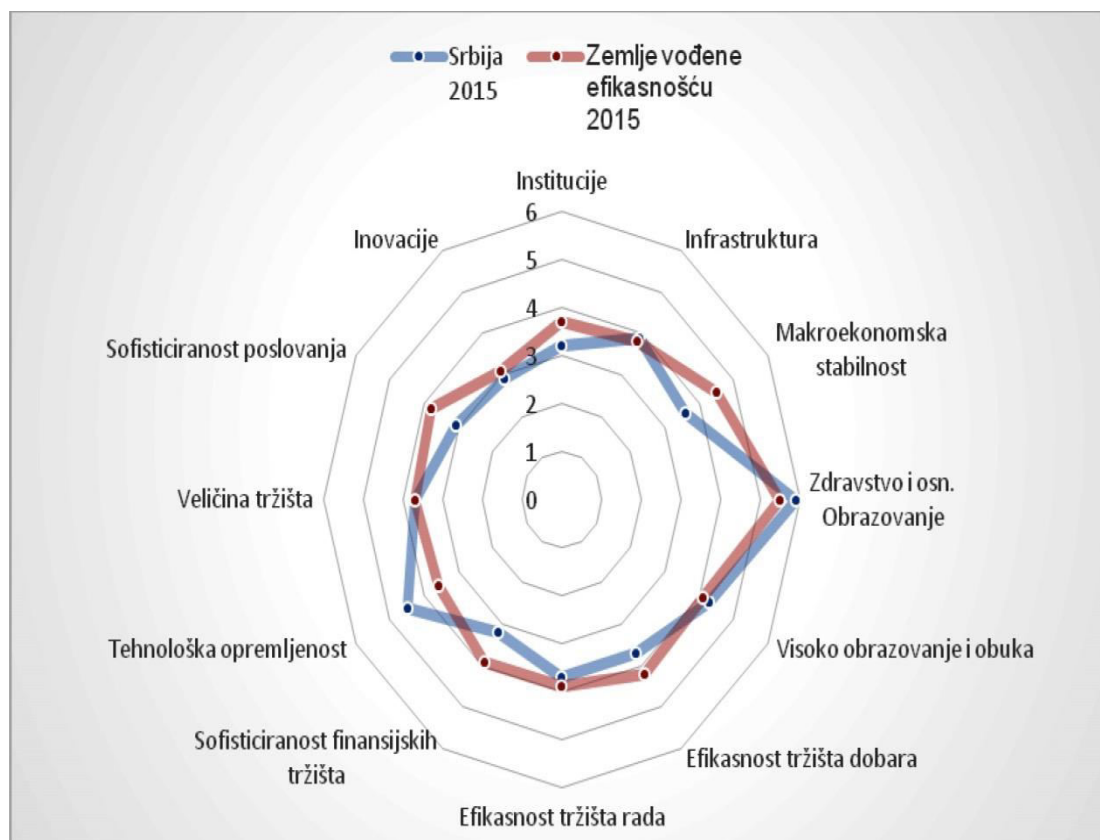

Grafikon 2. Uporedni pregled ocene glavnih pokazatelja konkurentnosti Srbije i zemalja vođenih efikasnošću, 2008.
Izvor: WEF, GlobalCompetitivenessReport 2008-2009

Ako upoređujemo stanje u Srbiji sa onim u ekonomijama vođenim efikasnošću za 2008. godinu, neminovno će se nametnuti zaključak da su ove zemlje očigledno mučili vrlo slični problemi. Srbija, u odnosu na prosek grupe zemalja sa ekonomijama vođenim efikasnošću, ima više ocene u slučaju četiri pokazatelja konkurentnosti. Recimo, razvoj zdravstva i osnovnog obrazovanja u Srbiji je za 2008. godinu ocenjen sa 5,8 dok je prosek posmatranih ekonomija 5,3. Srbija je bolje ocenjena kod visokog obrazovanja i obuke, ali i u slučaju primene inovacija. S druge strane, Srbija u odnosu na prosek zemalja sa ekonomijama vođenih efikasnošću zaostaje najviše kada je u pitanju efikasnost tržišta dobara. Nešto manja razlika, ali i dalje na štetu Srbije, jeste u delu istančanosti poslovanja. Lošije mesto Srbije u odnosu na prosek drugih država sličnog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku je i u slučaju razvoja infrastrukture. U 2008. Srbija je za ovu kategoriju imala ocenu 2,7 dok je prosek ostalih 27 zemalja bio 3,2. Iako je najbolje ocenjena u slučaju makroekonomske stabilnosti sa 4,7 naša zemlja i dalje je ispod proseka zemalja sa ekonomijama vođenim efikasnošću koje su, kada je ovaj kriterijum u pitanju, imale prosečnu ocenu pet.

Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma za 2015-2016. godinu (*Global Competitiveness Report, 2015-2016*) od ukupno rangiranih 140 zemalja, njih 31 ima ekonomiju vođenu efikasnošću, odnosno bruto domaći proizvod po stanovniku između 3000 i 9000 dolara. Među njima je i Srbija.

U odnosu na prosek ovih zemalja, Srbija ima, od 12 pokazatelja, u šest slučajeva ocene iznad proseka grupe.

Grafikon 3. Uporedni pregled ocene glavnih pokazatelja konkurentnosti Srbije i zemalja vođenih efikasnošću za 2015. godinu

Izvor: WEF, GlobalCompetitivenessReport 2015-2016

Najvišu ocenu naša zemlja je, u odnosu na prosek ekonomija sličnih po snazi, dobila za razvoj zdravstva i osnovnog obrazovanja. U ovom delu Srbija ima ocenu 5,9 dok je prosek grupe 5,5. Druga, viša ocena u odnosu na prosek grupe, dobijena je za tehnološku opremljenost – 4,5 što je za 0,9 više od proseka. Visoko obrazovanje i obuka imaju, prema ovom izveštaju za Srbiju, ocenu višu 0,2 od proseka koji je ocenjen sa 4,1. Blagu prednost naša zemlja beleži i u slučaju ocene infrastrukture sa ocenom 3,9 dok je prosek država sličnog BDP-a 3,8. U pogledu kriterijuma efikasnost tržišta dobara, efikasnost tržišta usluga i veličina tržišta, Srbija ima ocenu 3,7 dok je prosek država sličnog BDP-a: za dobra 4,2, za usluge 3,9, a za veličinu tržišta 3,7.

Makroekonomska stabilnost u Srbiji je, u odnosu na prosek zemalja sa ekonomijama vođenim efikasnošću, ispod proseka. Tačnije, u ovom delu ocenjena je sa 3,6 dok je prosek 4,5 od mogućih sedam. Razvoj institucija u Srbiji ocenjen je sa 3,2 što je za 0,5 lošije od proseka. Niža ocenu od proseka je i kod istančanosti poslovanja – 3,1 dok je prosek u zemljama vođenih efikasnošću 3,8. Najnižu ocenu Srbija ima kada je u pitanju primena inovacija – 2,9 što je za 0,2 manje od proseka.

Srbija je, po mnogim kriterijumima kojima se meri konkurentnost, ocenjena lošije i od zemalja slične ekonomske snage iz regiona.

U Tabeli 2 dat je uporedni pregled stanja konkurentnosti ekonomija vođenih efikasnošću regiona Zapadnog Balkana za 2015. godinu. Pregled je dat po osnovnim pokazateljima. U tabeli su istaknute najmanje i najveće ocene.

Tabela 2- Usporedni pregled stanja konkurentnosti, po osnovnim pokazateljima, ekonomija vođenih efikasnošću regiona Zapadnog Balkana za 2015. godinu

Kategorija	Srbija	Albanija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
Institucije	3.2	3.7	3.4	4.1	3.9
Infrastruktura	3.9	3.6	4.0	3.8	4.0
Makroekonomska stabilnost	3.6	4.0	4.9	5.1	4.6
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	5.9	6.0	6.0	5.6	6.2
Visoko obrazovanje i obuka	4.3	4.7	4.5	4.8	4.6
Efikasnost tržišta dobara	3.7	4.3	4.4	4.6	4.3
Efikasnost tržišta rada	3.7	4.0	4.2	4.1	4.2
Istančanost i zahtevnost finansijskih tržišta	3.2	3.2	4.0	4.1	4.3
Tehnološka opremljenost	4.5	3.4	4.9	4.2	4.3
Veličina tržišta	3.7	3.0	3.9	2.9	2.2
Istančanost poslovanja	3.1	3.7	3.6	3.9	3.6
Inovacije	2.9	2.8	3.1	3.4	3.3

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2015-2016

Od ukupno 12 pokazatelja, Srbija ima najniže ocene čak za njih sedam – za razvijenost institucija, makroekonomsku stabilnost, visoko obrazovanje i obuku, efikasnost tržišta dobara, efikasnost tržišta rada, istančanost i zahtevnost finansijskih tržišta i istančanost poslovanja. Podjednako lošu ocenu kao Srbija, za istančanost i zahtevnost finansijskih tržišta ima i Albanija. Ova zemlja lošu, čak značajno lošiju ocenu od Srbije ima kada je u pitanju tehnološka opremljenost, ali i prema razvoju infrastrukture i inovacijama. Crna Gora najnižu ocenu ima za veličinu tržišta – samo 2,2 od maksimalnih sedam. Makedonija je najlošije ocenjena u oblasti zdravstva i osnovnog obrazovanja.

Uopšteno, u regionu Zapadnog Balkana od svih država čije ekonomije su vođene efikasnošću, najbolje ocene imaju Bosna i Hercegovina i Makedonija. BiH najbolje ocene u regionu ima za oblast infrastrukture, zdravstva i osnovnog obrazovanja, efikasnost tržišta rada, tehnološku opremljenost i veličinu tržišta. Makedonija prednjači kada je u pitanju razvoj institucija, visoko obrazovanje i obuke, efikasnost tržišta dobara, istančanost poslovanja i inovacije. Crna Gora ima, od ukupno 12, četiri najviše ocene. Najbolje je ocenjena, zajedno sa BiH, za razvoj infrastrukture, a po razvijenosti zdravstva i osnovnog obrazovanja ima ocenu 6,2 od mogućih sedam.

Srbija, zajedno sa Albanijom, nema ni jednu najvišu ocenu prema pokazateljima konkurentnosti za region Zapadnog Balkana.

2.1. Nasleđe kao odrednica konkurentnosti

Decenijama je, kao dominantan, važio postulat da samo zemlje bogate prirodnim bogatstvima imaju šanse da budu napredne. Mada se ne može poreći da su nasleđe i prirodno bogatstvo dobra podloga za uspešno i napredno društvo, praksa je pokazala da prosperitet ne mora biti samo nasleđen.

Nasleđe u teoriji konkurentnosti obuhvata (Savić, 2010, str.16):

1. raspoloživa prirodna sredstva
2. geografsku lokaciju (blizina puteva i tržišta u regionu)
3. veličinu domaćeg tržišta i broj stanovnika i
4. istorijsko nasleđe i praksu podsticaja poslovanja

Napredak, iako je ograničen raspoloživošću sredstava, zavisi zapravo od produktivnosti upotrebe tih sredstava, odnosno nasleđa ili kako to kroz više svojih dela utvrđuje prof. Majkl Porter, "nacionalni prosperitet se ne nasleđuje već se stvara" (Porter, 1990, str.153).

Slika 1. Nasleđeni i kreirani prosperitet

Napomena: slika je urađena na bazi prikaza iz "Russia Competitiveness Crossroads" (Porter et al, 2007)

Prof. Porter, koji je zajedno sa saradnicima sa Harvarda radio analizu budućeg razvoja Rusije (Porter et al, 2007), ukazuje da mnoge zemlje koje su bogate sredstvima, uključujući tu i Rusiju, nisu uspele da dostignu nivo prosperiteta zemalja sa daleko manje prirodnih bogatstava, kakva je npr. Holandija. Prema njihovim nalazima, to je posledica činjenice da u državama bogatim prirodnim sredstvima mogu da se osmišljavaju podsticajne strukture koje ometaju konkurentnost. Bogatstvo sredstvima, prema pomenutoj analizi, takođe omogućava vladama tih zemalja da podrže izbor neekonomskih

politika, kao što su subvencije ili neproduktivna zaposlenost. Pored toga, bogatstvo prirodnim sredstvima obično u centar ekonomskih zbivanja stavlja državu, umesto privatnog sektora.

Ove nalaze do kojih su došli Porter i saradnici, praksa u velikoj meri potvrđuje gotovo svakodnevno. Tako, recimo, nije sporno da je Srbija, posebno Zapadna Srbija, izuzetno pogodna za uzgoj malina. Međutim, malina se u ovom delu Srbije gaji na isti način već vekovima. Jedino što u načinu uzgoja razlikuje sadašnji period od vremena od pre sto godina, jeste to što malinari sada prodaju ne samo svežu, već i zamrznutu malinu. Naravno, način na koji se malinari iz Zapadne Srbije bave malinarstvom loše utiče i na njihovu konkurentnost. Slično je i u drugim oblastima agrarne proizvodnje širom Srbije.

Kako konstatuje prof. Nebojša Savić (2011, str.2), srpski izvoz danas učestvuje sa 25 odsto u BDP Srbije, a trebalo bi, s obzirom na potencijale, bar sa 60 odsto. S druge strane, uvoz agrarnih proizvoda nosi čak 50 odsto BDP-a naše zemlje. Prema tvrdnji prof. Savića, "ovo se dešava jer oni koji uglavnom i nemaju proizvodnju očigledno umeju pametnije da upakuju ono što naprave ili kupe". U Srbiji se, tako, danas uglavnom ne proizvodi ništa od maline koju mnogi tretiraju i kao srpski brend. Slična situacija je i sa šljivama. Jer, kako ukazuju agrarni ekonomisti (Politika, 2011. str.14), "od srpskih šljiva pravi se nemački džem".

Srbija, zapravo, ne koristi svoje nasleđe kako bi, uz inovativnost, stvorila dodatnu vrednost. Praktično, preduzeća iz drugih država, koristeći nasleđena sredstva Srbije stvaraju dodatnu vrednost, koriste inovaciju i stvaraju prosperitet. Mnoge od tih država i nemaju mogućnost da same proizvode mnoge sirovine, ali ih uvoze, dodaju vrednost i obezbeđuju dugoročno blagostanje svoje nacije.

Srbija čini upravo ono na šta stručnjaci za poslovnu ekonomiju (Porter, 2007) upozoravaju da se ne bi trebalo desiti državi bogatoj prirodnim sredstvima, ako želi da zadrži dugoročnu konkurentnost i ostvari uspeh. Tako, prema Porterovoj analizi (2007) bogatstvo sredstavima omogućava vladama tih zemalja da podrže izbor neekonomskih politika, kao što su subvencije ili neproduktivna zaposlenost i stavljanje u središte ekonomskih zbivanja države, umesto privatnog sektora.

S druge strane, Abu Dabi je primer zemlje koja koristi postojeće prirodno bogatstvo (naftu), kako bi obezbedila prosperitet zemlje i za budućnost. Ovaj, jedan od sedam emirata Ujedinjenih Arapskih Emirata, važio je dugo za jedan od najsiriomašnjih regiona na Bliskom Istoku, sve do vremena kada su na tom području, krajem pedesetih godina prošlog veka, otkrivena vredna nalazišta nafte. Iako je Abu Dabi vrlo brzo napredovao, Šeik Kalif Bin Zajed Al Nahjan, osnivač Abu Dabija osmislio je plan "Abu Dabi 2030" (*Economic Vision 2030, The Abu Dhabi, 2008*), a koji zapravo predstavlja višedecenijsku ekonomsku i diverzifikacionu strategiju. U osnovi ove strategije jeste pokušaj da sredstva koje danas Abu Dabi ima zahvaljujući vrednim nalazištima nafte, budu uložena u razvoj skoro svih grana ekonomije, od telekomunikacija i turizma, do bankarstva i poslovanja. Ideja je da se do 2030. godine obezbedi da Abu Dabi 60 odsto svog BDP-a zarađuje od nekih drugih oblasti, a ne od prodaje nafte.

Nesporno vizionarski plan osnivača Abu Dabija, ipak ima nekoliko rizika da se u potpunosti ostvari. Naime, plan "Abu Dabi 2030" mora se podvesti pod državnu akciju, u kojoj privatni sektor nije osnov za obezbeđivanje prosperiteta zemlje.

Prema klasičnoj teoriji, primer Abu Dabija mogao bi, možda, biti u potpunosti i prihvaćen. Međutim, klasičnu teoriju je ipak zasenila globalizacija konkurencije i moć tehnologije, pa zemlje uspevaju u određenim oblastima, jer je njihovo poslovno okruženje najnaprednije. Praktično, država je tu da obezbedi uslove u kojima bi privatni sektor stvarao. A čak i ukoliko postoji osnova za aktivno učešće

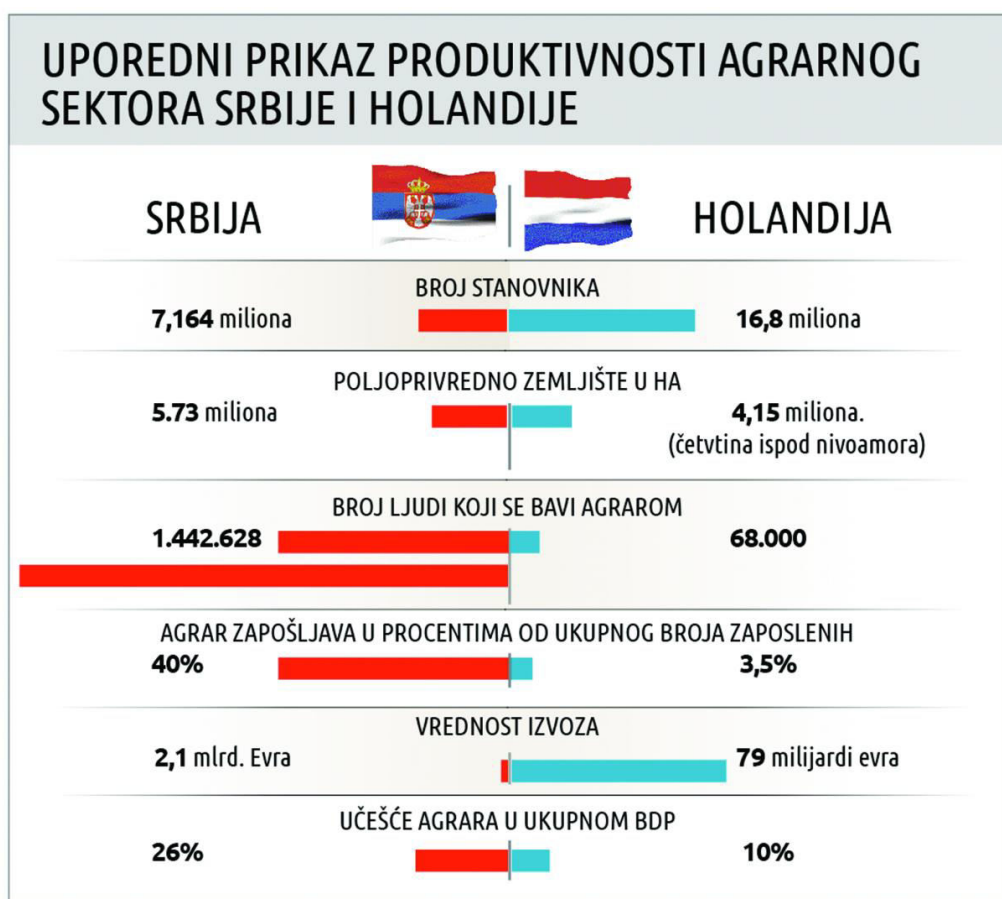
države kroz vlasništvo u preduzećima, one moraju raditi po tržišnim principima i uz korporativno upravljanje.

Kako tvrdi i prof. Porter, konkurentost zemlje zavisi od sposobnosti njene privrede da inovira. Uz pritisak, preduzeća ostvaruju prednost u odnosu na konkurente (Porter, 1990).

Za razliku od nasleđenog prosperiteta koji može, a ne mora da dovede do dugoročnog uspona nacije, stvoreni prosperitet, po Porteru (1990) znači stvaranje bogatstva na osnovu sposobnosti ostvarivanja visoke produktivnosti proizvoda i usluga koji su profitabilno plasirani na strano i domaće tržište.

Prema modelu kreiranog prosperiteta, cilj je stvaranje što vrednijih proizvoda i usluga, uz rast efikasnosti. Zasnovana na inovativnosti, pre svega preduzeća, ova vrsta prosperiteta je neograničena.

To se može ilustrovati uporednim podacima o stanju agrara u Srbiji i Holandiji. Prema podacima Privredne komore Srbije (2015), Srbija ima 20 puta više radno sposobnog stanovništva koje se bavi agrarom, ali i 38,5 puta manji agrarni izvoz od holandskog.

Grafikon 4. Uporedni prikaz produktivnosti agrarnog sektora u Srbiji i Holandiji

Izvor: PKS

Prateći ideju kreiranog prosperiteta, ostvaruje se i ono što se može podvesti kao cilj svake zemlje – povećanje životnog standarda. To se postiže uz povećanje produktivnosti odnosno konkurentnosti i participacije rada. Nesporno je da zemlje koje svoj prosperitet zasnivaju samo na korišćenju nasleđenih sredstava beleže niske prosečne dohotke građana, odnosno da im je BDP po stanovniku niži od onih koje svoj prosperitet zasnivaju na produktivnosti.

2.2. Makroekonomske odrednice konkurentnosti

Makroekonomska konkurentnost jedan je od presudnih činilaca konkurentnosti, ali ona, sama po sebi, nije dovoljna da bi se ostvarila konkurentska prednost. Stabilnost lokalne valute, uređene javne finansije, predvidiva fiskalna politika, sve to može predstavljati mogućnost za produktivnost, ali samo uz elemente mikroekonomske konkurentnosti kakvi su, recimo, povoljni privredni ambijent ili strategija samih preduzeća. U ovom delu (Savić, 2010) najvažniji je stepen uspešnosti monetarne politike, a zatim i fiskalne politike, kvalitet upravljanjem ekonomskim politikama i nivo zaduženosti zemlje. Važnost ovih elemenata za obezbeđivanje prosperiteta može se ilustrovati situacijom koja se u prethodnoj deceniji dešavala i u Srbiji. Nestabilnost lokalne valute u odnosu na evro ili dolar snažno je uticala na nivo konkurentnosti srpske privrede. Finansijski planovi zasnovani na projekcijama koje nisu mogle biti realno predvidive, štete zbog kursnih razlika, nemogućnost formiranja cena na realnom nivou i kalkulisanje mogućeg slabljenja domaće valute u odnosu na onu vrednost za koju se, uglavnom (s obzirom na to da spadamo u uvozno zavisne države) pretpostavljalo da preduzeća neće biti na gubitku, uticale su često na gubitak kupaca, ali i na nerealno kretanje kursa dinara iz psiholoških razloga. To je, naravno, podizalo inflatorna očekivanja, a posledično i inflaciju. Kretanje kamatnih stopa takođe je značajno uticalo na uspešnost privrednih aktivnosti. Ono što je prethodnih godina u Srbiji bilo dominantno jeste to da su, uprkos činjenici da je širom sveta poslednjih godina prisutan pad kamatnih stopa, one su u našoj zemlji dugo bile prilično visoke. Razlog za to može se, između ostalog, naći u tome što Srbija dugu niz godina ima visoku stopu rizika, što poskupljuje i cenu plasmana. Nedostatak domaće štednje uslovio je to da su plasmani banaka u Srbiji morali biti obezbeđivani iz sredstava dobijenih zaduživanjem domaće bankarskog sektora i samih preduzeća u inostranstvu. U svaki od tih plasmana bila je ukalkulisana i visoka premija za rizik zemlje. Pored toga, kamate na zajmove u domaćoj valuti koji su bili nuđeni privrednicima u Srbiji, dugo vremena bile su takve da nije postojao posao koji bi ostvario takav prinos da bi se ovi zajmovi privrednicima isplatili. NBS je poslednjih godina imala jednu od najviših referentnih kamatnih stopa u Evropi, a odluka da se relaksira monetarna politika u Srbiji doneta je tek kada su se ostvarili prvi rezultati fiskalne konsolidacije i inflacija značajnije umanjila. Vreme koje je donelo niže kamatne stope, ipak karakteriše izuzetno velika nelikvidnost privrede s jedne strane, ali i mnogo konzervativnija politika banaka prilikom odobravanja zajma, s druge. Bankarski sektor, suočen sa rastućim procentom nenaplativih zajmova, doneo je odluku da bude značajno konzervativniji pri odobravanju novih plasmana, što je uticalo i na privredu koja je sve teže dolazila do likvidnih sredstava, što za održavanje postojećeg poslovanja, što za nova ulaganja. Sličnu nesigurnost privrednici su u prethodnoj deceniji u Srbiji imali i zbog lošeg fiskalnog položaja zemlje, visokog budžetskog deficita i nivoa zaduženosti zemlje, jer fiskalna konsolidacija Vlade predviđala je, na prvom mestu veće poreze na potrošnju i dobit. Uz republičku izvršnu vlast i lokalne samouprave su osmišljavajući načine da popune sopstvene budžete i više puta godišnje menjale namete koje su preduzeća trebalo da plate. Slično se dešavalo i sa ekonomskim politikama. Svaka izvršna vlast u prethodnoj deceniji uvodila je svoje mere ekonomske politike koje su po pravilu bile namenjene isključivo pojedinim granama, pa čak i pojedinim preduzećima. Subvencije ulagačima za svako novootvoreno radno mesto, poreske olakšice za one koji zaposle radnike mlađe od 30 ili starije od 50 godina, agrarne donacije iz budžeta po veličini zemljišnog poseda, bez obaveze da se na tom posedu čak bilo šta posadi, pomoć IT sektoru, olakšice za automobilsku industriju i sl. deo su ekonomskih politika koje su se uvodile i ukidale samo u jednoj deceniji. Takva praksa, naravno, u najvećoj meri nije mogla da dovede do istinskog rasta ulaganja u Srbiji. Promene ekonomskih politika i prioriteta koji se u Srbiji menjaju od jednog do drugog izbornog procesa, nisu istinski podsticaj ulagačima, čak šalju jasnu poruku da učesnici na ovom tržištu ne mogu da računaju da će imati iste uslove, niti da će uslovi koji važe danas biti na snazi i nakon narednih izbora, odnosno da će im privredni ambijent biti predvidiv.

MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI SRBIJE:

Tabela 3 - JAVNI DUG SRBIJE

Kroz period	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Javni dug	8,781.40	9,851.20	12,157.00	14,788.80	17,717.10	20,141.30	22,771.60	24,063.30
Učešće javnog duga u BDP	28.90%	32.80%	41.80%	45.40%	56.20%	59.60%	70.90%	72.4 %

Tabela 4 - BUDŽETSKI DEFICIT SRBIJE

Godina	2011	2012	2013	2014	2015
BDP (u procentima)	4,9	7,2	5,6	6,7	4,1

Tabela 5 - KRETANJE KURSA DINARA

Prosek	2011	2012	2013	2014	2015
Odnos evro – dinar	102,0	113	113,1	117,2	120,7

Tabela 6 - PROJEKCIJA INFLACIJE u %

Kroz period	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Inflacija (kraj perioda)	8,6 %	6,6 %	10,3 %	7%	12,2 %	2,2 %	1,7 %	2,1 %

Izvor: Ministarstvo finansija

Makroekonomsku konkurentnost ne čini, međutim, samo makroekonomska politika. Jasno je da privreda ne može da se razvija, ako se uporedo ne sagledava ekonomski i društveni razvoj.

Zato, osim makroekonomskih politika (MP), makroekonomska konkurentnost podrazumeva i deo socijalne infrastrukture i političkih institucija (SIPI) (Savić, 2010, str. 17).

Tri su najvažnije komponente SIPI – 1) ljudski kapaciteti (10 indikatora), političke institucije (9 pokazatelja) i pravna država (12 pokazatelja). Jasno je da je za angažovanje građana u ekonomskom životu od presudne važnosti njihovo zdravlje, obrazovanje i zdrava životna sredina. Razne epidemije, kao i rast oboljevanja građanstva od neizlečivih i teških bolesti svakako da loše utiču na produktivnost nacije. S druge strane, opismenjavanje što većeg broja ljudi, uz veću mogućnost usavršavanja, otvara prostor za veću produktivnost. Kada je u pitanju druga komponenta SIPI, a koja se odnosi na političke institucije, nesporno je da samo stabilna politička situacija i prilike stvaraju preduslove za sigurno poslovanje, u smislu postojanja i poštovanja određenih pravila i zakona koji nisu podložni promenama zavisno, recimo, od izbornih ciklusa. Kao primer mogli bismo navesti države u kojima se, recimo, privatna imovina štiti vekovima i nasuprot njima one u kojima, sa promenom vlasti, stignu i odluke političke elite da, na primer, deo privatne imovine u nekoj grani bude nacionalizovan. Svakako da će nacije kod kojih su vlasnička prava nesporna, moći da računaju i na veću produktivnost.

Novi globalni indeks konkurentnosti meri svaki deo makroekonomske konkurentnosti upotrebom ukupno 35 pokazatelja. Za praćenje makroekonomskih politika koristi se 4 pokazatelja, a preostali 31 pokazatelj prati političke institucije i socijalnu infrastrukturu – SIPI.

Tabela 7- Rangiranje Srbije prema političkim institucijama i socijalnoj infrastrukturi– uporedni prikaz 2008 – 2015.

	2008		2015		Rast/Pad
	Ocena	Mesto	Ocena	Mesto	
Ljudski razvoj					
Kvalitet osnovnog obrazovanja		48	4,09	81	↘
Životni vek		55	4,08	57	↘
Malaria		1	4,0	/	↗
Tuberkuloza		48	4,04	39	↗
Smrtnost dece		39	4,07	40	↘
Stopa upisa osnovnog obrazovanja		34	4,10	66	↘
Rasprostranjenost HIV-a		2	4,05	1	↗
Poslovni uticaj HIV-a i AIDS-a		55	4,06	15	↗
Stopa upisa srednjih škola		64	5,01	58	↗
Političke institucije					
Poverenje u političare		109	1,04	115	↘
Efikasnost javne potrošnje		87	1,10	129	↘
Podrška javnosti Vladi		109	2,4	112	↘
Transparentnost donošenja zakona		82	1,07	108	↘
Vladavina prava					
Oslanjanje na policiju		67	3,8	87	↘
Nenaplaćena potraživanja i mito		/	3,7	85	–
Troškovi poslovanja zbog kriminala i nasilja		64	4,4	80	↘
Uticaj organizovanog kriminala		97	4,3	100	↘
Nezavisnost sudstva		106	2,6	123	↘
Efikasnost zakonskog okvira		102	2,6	127	↘
Imovinska prava		108	3,1	128	↘
Etičko ponašanje preduzeća		96	3,4	115	↘
Zloupotreba javnih fondova		81	2,7	107	↘

Izvori: Global Competitiveness Report 2008-2009 i Global Competitiveness Report 2015-2016

Primetno je da je Srbija pogoršala svoj nivo u pogledu kvaliteta osnovnog obrazovanja. Za proteklih osam godina je, prema NGCI, efikasnost i kvalitet osnovnog obrazovanja u našoj zemlji pao sa 48. na 81. mesto, bez obzira na činjenicu da sve veći broj dece upisuje osnovnu školu. S druge strane, ohrabruje to što se poboljšala stopa uključivanja mladih u još uvek neobavezno srednjoškolsko obrazovanje. U ovom delu nivo je poboljšán za šest mesta (58. mesto u 2015), uz stopu upisa od 94,4 %. Mada ne drastično (za jedno mesto) povećana je smrtnost dece, što ukazuje na nedovoljnu posvećenost i kvalitet zdravstvenog sistema.

Pri merenju kvaliteta političkih institucija, Srbija za proteklih osam godina beleži pad prema sva četiri kriterijuma. Manje je poverenje u političare, a čak za trećinu liste pala je ocena efikasnosti javne potrošnje. Srbija lošije stoji i kada je u pitanju transparentnost donošenja zakona. Najmanji pad beleži se kod kriterijuma podrške javnosti Vladi.

Kod trećeg kriterijuma, očigledno je smanjeno poverenje u policiju i vera u nezavisnost sudstva. Sigurnost imovinskih prava ocenjena je lošije, pa je na bodovnoj listi danas čak 30. mesta niže nego 2008. godine. Slično se procenjuje i etičko ponašanje preduzeća koje je, kada je Srbija u pitanju, u 2015. vrednovano 19 mesta niže nego pre osam godina.

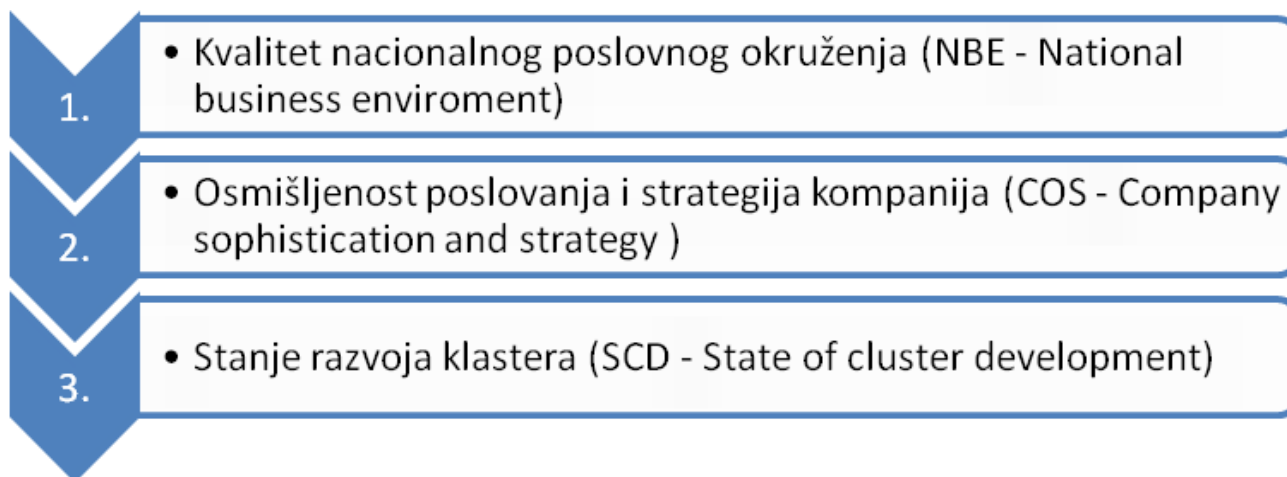
Uopšteno, uporedni prikaz mesta Srbije na listi Svetskog ekonomskog foruma, prema SIPI kriterijumima, ukazuje da ulagači nemaju razloga za optimizam i realnu osnovu za procenu da bi u Srbiju trebalo ulagati ili širiti postojeće ulaganje.

2.3. Mikroekonomske odrednice konkurentnosti

Plan konkurentnosti menjao se kroz vreme. Međutim, jasno je da bez mikroekonomske sposobnosti privrede, odnosno mikroekonomske konkurentnosti oličene u osmišljenosti lokalne konkurencije, nema ni njene produktivnosti (Porter, 2007, str.64). Zato se, bez razvijene mikroekonomske konkurentnosti, čak i u uslovima kvalitetne preostale dve odrednice konkurentnosti (makroekonomske konkurentnosti i nasleđenog bogatstva) ne može ostvariti produktivnost.

Mikroekonomska konkurentnost kao glavne delove ima: nacionalno poslovno okruženje, ali, podjednako važnu strategiju i poslovanje preduzeća (Savić, 2015).

Najvažniji delovi mikroekonomske konkurentnosti su (Porter, 2008, str.213):

Kvalitet nacionalnog poslovnog okruženja – NBE

Bez dobrog nacionalnog poslovnog okruženja, oličenog u kvalitetnoj i visokokvalifikovanoj radnoj snazi, dobroj fizičkoj, komunikacionoj, administrativnoj i ostaloj infrastrukturi, nema ni ozbiljnije produktivnosti preduzeća.

Kvalitet nacionalnog poslovnog okruženja proističe iz unapređenja sva četiri dela Porterovog dijamanta (Porter, 2008, str. 171), odnosno zavisi od:

Tabela 8- Rangiranje Republike Srbije prema faktorskim uslovima za 2008. i 2015. godinu

Faktorski uslovi						
	2008		2015		Rast/Pad	
	Ocena	Rang	Ocena	Rang	Ocena	Rang
Logistička infrastruktura						
Kvalitet puteva		115	2,9	114		↗
Kvalitet železnica		88	2,1	90		↘
Kvalitet luka		84	2,7	122		↘
Kvalitet aerotransporta		98	3,7	99		↘
Kvalitet distribucije i električne energije		75	4,6	76		↘
Infrastruktura komunikacija						
Dostupnost interneta u školama		79	3,9	89		↘
Broj korisnika mobilnih telefona		58	122,1	54		↗
Linije fiksne telefonije		33	37,3	25		↗
Korisnici interneta		64	53,5	65		↘
Korisnici brzog interneta		/	15,6	50		
Međunarodni protok interneta		/	112,4	26		
Korisnici širokopojasne mobilne mreže		-	61,1	41		
Administrativna infrastruktura						
Teret carinskih procedura		96	3,5	94		↗
Teret javnih propisa		102	2,2	136		↘
Broj postupaka za pokretanje poslovanja		91	5	57		↗
Ukupna poreska stopa			38,6	71		
Brzina pokretanja poslovanja		48	12	68		↘
Infrastruktura tržišta kapitala						
Uređenost tržišta za hartije od vrednosti		/	3,2	129		
Stabilnost banaka		110	4,1	112		↘
Dostupnost zajmova		93	2,2	120		↘
Dostupnost fondova preduzetnog kapitala		85	1,9	130		↘
Dostupnost finansijskih tržišta		/	4	97		
Pristupačnost finansijskim tržištima		/	3,7	111		
Zaštita prava manjinskih akcionara		132	3	138		↘
Inovativna infrastruktura						
Kvalitet obrazovnog sistema		49	3,1	110		↘
Kvalitet obrazovanja za matematiku i nauku		31	4,4	48		↘
Kvalitet fakulteta u oblasti menadžmenta/organizacionih nauka		87	3,4	116		↘
Upis na visokoškolske ustanove		56	56,4	45		↗
Kvalitet naučnoistraživačkih institucija		49	3,8	67		↘
Saradnja univerziteta i privrede		62	3,2	95		↘
Dostupnost inženjera i naučnika		50	3,8	82		↘
Odliv mozgova		131	1,7	140		↘
Mogućnost privlačenja talenata		-	1,6	139		
Izumi po stanovniku		49	3	53		↘

Izvori: Global Competitiveness Report 2008-2009 i Global Competitiveness Report 2015-2016

Nacionalno poslovno okruženje preduzećima u Srbiji predstavlja značajnu smetnju. Prema mnogim pokazateljima, naša zemlja je i dalje iznad 91. mesta (granica između skromne i značajne smetnje za poslovanje).

Upoređujući bodovnu listu iz 2008. godine sa onom iz 2015. može se zaključiti, recimo, da je kod logističke infrastrukture jedino poboljšanje zabeleženo u delu "kvalitet puteva", s obzirom na to da je trenutno Srbija u tom delu za jedno mesto bolje ocenjena nego 2008. godine. Kvalitet železnice, s druge strane, beleži pad na bodovnoj listi za dva mesta. Pogoršao se čak za 38 mesta i kvalitet srpskih luka. Kada je u pitanju kvalitet aerotransporta i distribucije električne energije lošija je ocena nego pre sedam godina.

Značajnu prednost Srbija ostvaruje u delu komunikacione infrastrukture. Kada je u pitanju broj korisnika mobilnih telefona, linija fiksne telefonije, pristupa internet, ranije solidno mesto dodatno je poboljšano. Jedini, ali vrlo značajan pad, zabeležen je u delu kojim se meri pristup internetu u školama, čak za deset mesta. Ovo se može povezati sa padom kvaliteta obrazovanja u Srbiji.

Po broju procedura potrebnih za pokretanje posla, u delu procene administrativne infrastrukture, Srbija je 2015. poboljšala svoje mesto za 34 mesta u odnosu na 2008. godinu. U delu administrativne infrastrukture naša zemlja beleži rast od simbolična dva mesta i kod tereta carinskih procedura. Ali i pored višegodišnjeg proklamovanja "giljotine propisa" tereti uređivanja Vlade beleže pad za čak 22 mesta. Slično je ocenjena i brzina pokretanja posla u Srbiji, gde se beleži pad od 20 mesta. U tom smislu, dovodi se u pitanje kvalitet uslova za pokretanje posla u našoj zemlji. Jer, iako je zabeleženo značajno smanjenje broja procedura potrebnih za započinjanje posla, dužina pribavljanja svih potrebnih dokumenata jeste i dalje sporna, što ukazuje na očigledan problem suvišnog administriranja.

Inovativna infrastruktura spada u delove gde je Srbija i ranije bila loše ocenjivana, ali pad koji je prisutan poslednjih godina ukazuje na ozbiljne strukturne probleme koje Srbija očigledno ima. Najlošije smo u ovom delu ocenjeni po „odlivu mozgova“, a posledično i kada je reč o dostupnosti naučnika i inženjera. Takođe, procena je da je pao kvalitet obrazovanja za nauku i matematiku, kao i kvalitet naučno-istraživačkih institucija. Pad je zabeležen i u delu saradnje univerziteta i privrede, a jedino gde je zabeleženo poboljšanje i gde Srbija ima najbolje mesto kada je u pitanju inovativna infrastruktura, jeste poboljšanje kod upisa tercijalnog obrazovanja.

Infrastruktura tržišta kapitala beleži pad mesta u svim delovima, osim dostupnosti finansijskih tržišta, gde je ostvaren rast za 25 mesta. Najblaži pad, za dva mesta, ostvaren je kod stabilnosti banaka. Kod zaštite prava manjinskih akcionara beleži se pad za šest mesta. Kako je tržište hartija od vrednosti u Srbiji skoro zamrlo i uređenje tržišta hartija od vrednosti je deo u kome se beleži pad i to za 24 mesta. Problem nelikvidnosti privrede, a posledično i rastući broj nenaplativih zajmova, uticali su i na izrazit pad kada je u pitanju ocena dostupnosti zajmova u Srbiji, a da zemlja ima ozbiljnih problema sa ulaganjima od kojih zavisi i mogući privredni rast, ukazuje to što je pri oceni dostupnosti venture kapitala zabeležen pad od čak 45 mesta. Prema indeksu prava pojedinaca Srbija je 2008. godine bila na visokom 16. mestu, dok je 2015. završila u ovom delu na sredini liste, odnosno na 63. mestu.

Tabela 9 - Vrednovanje Republike Srbije u smislu strategije i rivaliteta preduzeća za 2008. i 2015. godinu

Strategija i rivalitet preduzeće						
Kontekst za strategiju i rivalitet preduzeće	2008		2015		Rast/Pad	
	Ocena	Nivo	Ocena	Nivo	Ocena	Nivo
Saradnja poslodavaca i zaposlenih		111	3.4	136		↘
Plata i produktivnost		93	3.4	117		↘
Uloga FDI u transferima tehnologije		14	3.8	110		↘
Obim i efekat oporezivanja		/	2.9	124		
Zaštita intelektualne svojine		105	3	129		↘
Verodostojnost revizorskih izveštaja		96	4	107		↘
Rasprostranjenost tržišnih barijera		90	4.2	81		
Rasprostranjenost stranog vlasništva		/	4.1	99		
Uticaj regulacija na FDI		112	3.6	121		↘
Intenzitet lokalne konkurencije		128	4.3	125		
Efekti monopolističke konkurencije		129	2.7	121		
Efikasnost odbora		119	4.2	111		
Rigidnost zapošavanje/otpuštanja		32	6.3	111		↘
Efekti antimonopolističkih pravila		/	3.3	121		
Slaba dominacija tržišta		131	3.1	134		↘
Trgovinske tarife		/	4.3	70		
Povezane i podržavajuće industrije i klasteri						
Dostupnost visoke tehnologije		120	4	107		
Kvantitet lokalnih dobavljača		91	3.9	116		↘
Kvalitet lokalnih dobavljača		109	3.8	100		
Dostupnost lokalnih i istraživačkih trening usluga		74	3.6	107		↘
Stanje klsterskog razvoja		104	3.1	112		↘
Uslovi tražnje						
Javna nabavka visoke tehnologije		92	2.8	110		
Istančanost i zahtevnost kupaca		102	2.3	133		

Izvori: Global Competitiveness Report 2008-2009 i Global Competitiveness Report 2015-2016

Prema oceni sadržaja za strategiju i rivalitet preduzeća Srbija je, u odnosu na 2008. godinu, pogoršala svoje mesto 2015. čak kod osam stavki. Zabrinjavajuće je da je po saradnji poslodavaca i zaposlenih Srbija u 2015. godini na 136. mestu od 144 ocenjene države. Srbija nema bolju ocenu ni kada se posmatraju plate i produktivnost. Najveći pad zabeležen je u delu rigidnosti zapošljavanja, odnosno otpuštanja. Treba, međutim, napomenuti da je u Srbiji sredinom 2014. na snagu stupio novi Zakon o radu, koji svakako može poboljšati položaj Srbije na bodovnim listama konkurentnosti narednih godina.

Nepostojanje odgovarajućeg korporativnog upravljanja vidljivo je ako se analizira efikasnost odbora, ali i ocena verodostojnosti revizorskih izveštaja. Pogoršanje sadržaja za strategiju i rivalitet zabeleženo je i kada je u pitanju zaštita intelektualne svojine. S druge strane, primetan je napredak u delu "intenzitet lokalne konkurencije" kao i kvalitet lokalnih dobavljača i dostupnost visoke tehnologije. Ipak, očigledan je pad u broju lokalnih dobavljača, kao i dostupnost lokalnih i istraživačkih trening usluga. Stanje razvoja klastera u Srbiji ocenjeno je značajno lošije nego pre sedam godina. Ono što dodatno brine jeste i da je nivo zahtevnosti kupaca u Srbiji dodatno pao (sa 102. na 133. mesto), što nas u ovom delu postavlja na dno liste ocenjenih zemalja.

2.3.1. Osmišljenost poslovanja preduzeća i njihove strategije

Nacionalna privreda može biti konkurentna jedino ukoliko u toj zemlji rade konkurentna preduzeća. Prema Porteru (2007, str. 64) potpuno je nevažno da li je reč o preduzećima koja su u domaćem ili stranom vlasništvu. Produktivnost će se, smatra Porter:

Tabela 10 - Vrednovanje Republike Srbije prema osmišljenosti poslovanja i strategije preduzeća za 2008. i 2015.

Osmišljenost poslovanja i strategije preduzeća- COS						
	2008		2015		Rast/Pad	
	Ocena	Rang	Ocena	Rang	Ocena	Rang
Praksa organizacije						
Obim obuka zaposlenih		121	3,8	135		↘
Obim podsticajnih naknada		47	2,4	50		↘
Volja delegiranja autoritetu		94	2,2	131		↘
Oslanjanje na profesionalnu upravu		118	3,1	134		↘
Efekte strategije i efikasnosti						
Nivo absorpcije tehnologije		126	3,1	127		↘
Ulaganje preduzeću istraživanje i razvoj		97	2,7	129		↘
Priroda konkurentske prednosti		110	3,4	138		↘
Širina lanca vrednosti		96	3,8	127		↘
Kapacitet za inovacije		92	3	132		↘
Zahtevnost procesa proizvodnje		114	5,3	133		↘
Širina marketinga		99	2,9	135		↘
Stepen orijentacije kupca		105	3,2	120		↘
Internacionalizacija preduzeća						
Učešće stranog kapitala na tržištu		84	4,4	74		
Kontrola međunarodne distribucije		102	3,1	126		↘

Izvori: *Global Competitiveness Report 2008-2009* i *Global Competitiveness Report 2015-2016*

Srbija na svetskoj listi konkurentnosti beleži pad kvaliteta osmišljenosti poslovanja i strategije preduzeća. Skoro smo na samom dnu liste po obimu obuke zaposlenih, loša je ocena i obimu podsticajnih naknada. Oslanjanje na profesionalnu upravu, odnosno korporativizacija preduzeća beleži pad za 16 mesta. Volja delegiranja autoritetu, međutim, ostvaruje najveći pad, za čak 37 mesta, što Srbiju u 2015. godini po ovom merilu stavlja čak na 131. mesto.

Efikasnost strategije preduzeća takođe je u ozbiljnom padu. Najblaže pogoršanje zabeleženo je u delu absorpcije tehnologije, a najdrastičnije pogoršanje, za čak 40 mesta, ostvareno je kod kapaciteta za inovacije. Za 32 mesta spustili smo se i u delu ulaganja preduzeća u istraživanje i razvoj.

Prema prirodi konkurentske prednosti Republika Srbija se spustila za 28 mesta, tako da je trenutno pri samom dnu liste (sada je na 132. mestu, a pre osam godina bila je 110-ta).

Kada je reč o širini marketinga, Srbija je pogoršala položaj za 36 mesta. Bolji rezultati kod COS-a zabeleženi su u delu ocene učešća stranog kapitala na tržištu, ali je s druge strane, značajno lošije ocenjena kontrola međunarodne distribucije.

2.3.2. Klasterizacija

Treći element mikroekonomske konkurentnosti – razvoj klastera povezuje nacionalno poslovno okruženje i osmišljenost poslovanja preduzeća, konstatuje prof. N. Savić (2010, str. 22). Klasteri su geografske aglomeracije preduzeća, dobavljača, provajdera usluga i pridruženih instucija povezanih komplementarnošću aktivnosti, ali i pozitivnim efektima (Porter, 2008). Privrede treba da se usavršavaju u okvirima onih klastera za koje postoji posebno povoljno i kvalitetno poslovno okruženje. Klasterizacija je posebno važna za države kandidate za prijem u EU. Ono što se u Srbiji, u vezi s razvojem klastera dogodilo, u direktnoj je suprotnosti sa onim što se smatra najboljom svetskom praksom. Pre svega, klasterizacija je u našoj zemlji vrlo malo zastupljena. Pored toga, umesto da država, kroz svoje institucije, bude samo jedan od učesnika u klasteru ona se, u brojnim prilikama nametnula kao strana koja klaster osniva, umesto da obezbedi sve potrebne uslove da klasteri samostalno posluju i kao takvi sarađuju sa Vladom. Klasteri se čak u Srbiji pogrešno povezuju sa udruženjima privrednika kojima je, zapravo, jedini cilj da zajednički nastupaju prema državi i to ne stalno, već po potrebi.

Sam Porter naglašava da ne moraju sve ekonomske aktivnosti biti organizovane u klastere (Porter, 2008). Za neke industrije je važnije da su blizu tržišta koje opslužuju, nego da su geografski bliski sa drugim preduzećima u istoj oblasti. Za druge industrije ključne koristi proističu iz učešća u klasteru, jer je blizina tržišta manje značajna.

Industrijska politika	Politika na bazi klastera
<ul style="list-style-type: none"> • Cilja se na tražnju ili tehnologiju • Interveniše se u konkurenciju (subvencije, zaštita i sl.) • Favorizuju se domaće firme • Zahteva značajnu finansijsku podršku javnog sektora • Centralizovano odlučivanje na nacionalnom nivou • Visoka stopa promašaja • Kratkoročan efekat bez održivosti • DISTORZIJE I INTERVENCIJE U KONKURENCIJU 	<ul style="list-style-type: none"> • Jača postojeću imovinu, istoriju i geografsku lokaciju • Svi klasteri su dobri • Omogućava firmama da budu produktivnije i osmišljenije • Neutralna da li je strani ili domaći vlasnik • Zahteva učešće svih aktera • Podstiče inicijative na svim geografskim nivoima • Rastući efekat u vremenu • UNAPREĐENJE KONKURENCIJE

Slika 2. Industrijska politika vs. politike na bazi klastera
 Izvor: Prof. N. Savić, MOC: Clusters and Cluster Development, Store, FEFA

3. Antimonopolska politika u Srbiji

Cilj antimonopolske politike jeste da kroz zaštitu i jačanje konkurencije omogući ravnopravne uslove za nadmetanje konkurenata u tržišnoj utakmici koja bi, u krajnjem slučaju, vodila društvenom blagostanju (Begović et al, 2002). Pri tom, instrumenti antimonopolske politike nisu strukturirani tako da na administrativni način uređuju tržište, već suprotno, da onemoguće bilo kakav vid sprečavanja ili narušavanja uslova za ravnopravnu borbu svih učesnika na tržištu.

U teoriji se sve češće može videti da se antimonopolska politika naziva možda preciznijim imenom – politika zaštite konkurencije. Atribut “antimonopolska” navodno asocira na to da se kroz ostvarivanje politike zaštite konkurencije sprečava monopolski položaj. Ipak, prava priroda politike zaštite konkurencije nije ta. Ona sprečava zloupotrebe monopolskog položaja, odnosno monopolsko ponašanje. (Begović et al, 2002).

Antimonopolska politika treba da bude usmerena ka uspostavljanju takvih tržišnih struktura koje će omogućiti uvećanje ekonomske efikasnosti, pa time i društvenog blagostanja. (Begović et al 2002)

Tabela 11- Različite tržišne strukture

Struktura/ Merilo	Savršena Konkurencija	Oligopol	Duopol	Monopol
Koncentracija	Puno preduzeća	Nekoliko preduzeća	Dva preduzeća	Jedno preduzeće
Ulaz. i izlaz. Barijere	Nema barijera	Značajne barijere	Značajne barijere	Visoke barijere
Diferenciranost	Homogen proizvod	Potencijal za diferenciranje proizvoda	Potencijal za diferenciranje proizvoda	Potencijal za diferenciranje proizvoda

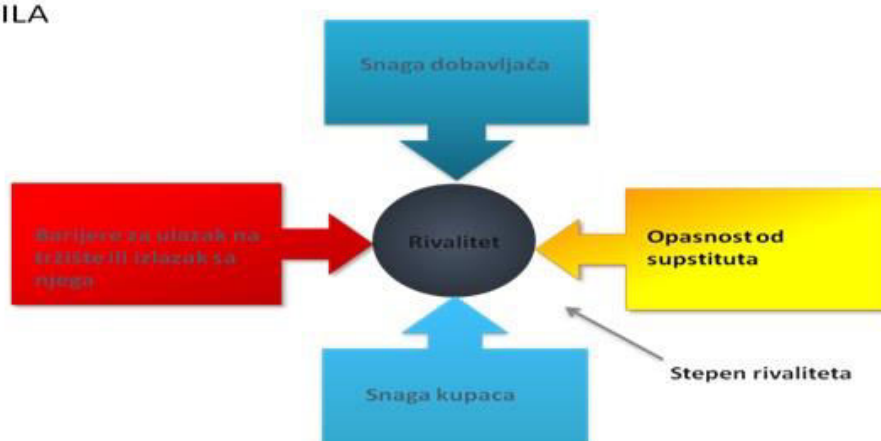
Stepen konkurentnosti tržišnih struktura ogleda se u broju tržišnih učesnika, karakteru cene (može li po jedino preduzeće da utiče na tržišnu cenu) i veličini barijera ulaska u posmatranu granu. (Begović et al. 2002.). Savršena konkurencija (za koju brojni teoretičari kažu da postoji samo u udžbenicima), obezbeđuje maksimalno društveno blagostanje. Ona podrazumeva intenzivnu konkurenciju tržišnih učesnika, kao i punu slobodu ulaska i izlaska sa određenog tržišta.

Na drugom polu, u odnosu na savršenu konkurenciju, nalazi se monopol, kao krajnje nekonkurentna tržišna struktura. To je stanje na tržištu u kome postoji samo jedno preduzeće na strani ponude.

Procena atraktivnosti neke lokacije za ulaganje, nesumnjivo zavisi od analize mogućnosti poslovanja na tom tržištu. Globalizacija donosi i lokalnim tržišnim igračima izazove nadolazećih konkurenata. U takvim uslovima, preduzeća koja nisu sposobna da se menjaju i inoviraju, ne mogu da opstanu na tržištu. Slično je i sa nacionalnim ekonomijama. One koje ne mogu da ostvare produktivnost kojom će konkurisati u odnosu na ostale države, ostaju nekonkurentne i neatraktivne za ulagače.

Značajan doprinos utvrđivanju privlačnosti određene industrije dao je prof. Porter (2007) svojom teorijom “5 konkurentskih sila”. Prema ovoj teoriji, konkurencija u svakoj industriji zavisi od pet osnovnih sila čijim zajedničkim delovanjem preduzeće, pa čak i nacija, mogu utvrditi svoje konkurentne prednosti. Zato je danas ova teorija dominantna pri analizi industrije i makroekonomskog okruženja preduzeća, odnosno strukture tržišta u kojoj preduzeće posluje.

PORTEROVIH 5 SILA

Prema Porterovoj teoriji (2007), intenzitet svake od pet konkurentskih sila može biti: visok, srednji ili nizak. Kada je intenzitet jedne od sila visok, to bi značilo da je prisutna opasnost za preduzeće čiji se položaj analizira, jer će se zbog snažnog uticaja neke od sila, umanjiti njegovu dobit. Suprotno, kada je intenzitet neke od sila nizak, to bi moglo da znači šansu za uspješnije poslovanje tog preduzeća.

- 1. Intenzitet rivalstva** pretpostavlja broj konkurenata na određenom tržištu, kao i njihovu raznolikost, kapacitet i stopu rasta industrije u kojoj određeno preduzeće posluje, visinu fiksnih troškova poslovanja u navedenoj industriji. U tom smislu, politika zaštite konkurencije ima vrlo važnu ulogu. S jedne strane, njenom efikasnom primenom omogućava se intenzivna lokalna konkurencija koja omogućava i uslove za ulazak novih igrača na tržište, ali i sprečavanje koncentracije koje je usmereno upravo na narušavanje slobodne tržišne utakmice. Nadležno telo za zaštitu konkurencije mora prepoznati prave namere učesnika na tržištu i omogućiti iste uslove, odnosno privredni ambijent koji će na jednak način tretirati privredne subjekte.
- 2. Ulazne barijere** mogu predstavljati i skrivenu povredu konkurencije. To nije samo jednostavan odgovor na pitanje koliko je teško da druga preduzeća uđu u granu u kojoj neka preduzeća već posluju, već i da prepoznaju moguće opasnosti koje se na prvi pogled pri analizi sektora ne prepoznaju. Postoje li dogovori konkurenata u oblasti ekskluzivnom pristupu kanalima distribucije, ali i da li zakonina pravi način prepoznaju i sprečavaju kršenje prava konkurencije. Naravno, za preduzeće koja želi da uđe na određeno tržište, važne su i sve moguće troškovne barijere koje ne zavise od veličine preduzeća, kao i visina troškova prelaska na upotrebu konkurentskih proizvoda. Ulazne barijere odvrćaju konkurenciju postojećim igračima na tržištu. Barijera može biti i postojeća ekonomija obima koja obeshrabruje potencijalne konkurente da počnu proizvodnju u velikim količinama (i prihvate rizik mogućeg odgovora konkurenata) ili da se pomire sa troškovno nepovoljnijim položajem. Barijere koje mogu biti posledica loše primene antimonopolske politike jesu i mogući bolji pristup izvorima sirovina i drugih inputa i sl.
- 3. Opasnost od supstituta** se može prevazići ukoliko je preduzeće spremno da razvija različite proizvode i neprekidno prati zadovoljstvo svojih kupaca. U ovom delu, veliku opasnost za preduzeća koja posluju u Srbiji predstavlja činjenica da pitanje zaštite patenata, robnih marki i intelektualne svojine nije uređeno u potpunosti, ali i da efikasnost u sankcionisanju povreda konkurencije u vidu raznih posebnih uslova za deo kupaca i sl. Naravno, u ovom delu bitna je i aktivnost samog preduzeća, odnosno njegova spremnost da bude drugačije po osobinama koje

očekuju kupci njegovih proizvoda ili usluga, odnosno da se razlikuju po ceni, kvalitetu, dizajnu i sl. Na ovaj način, smanjuje se i opasnost da će supstituti preuzeti deo njihovog tržišta.

4. **Pregovaračka snaga kupaca** zavisi, pre svega, od broja i veličine kupaca. Ukoliko je reč o velikim kupcima i njihova moć i snaga je velika. Ovde se, pri tom, ne misli samo na krajnje potrošače, već i na velike distributivne ili maloprodajne lance. Njihovo tržišno ponašanje mora biti pod stalnom lupom tela koje se brine o zaštiti konkurencije. Tržišni udeo velikih trgovinskih lanaca i u Srbiji je značajan, što značajno utiče na njihove pregovaračke položaje u odnosu na sve proizvođače.
5. **Pregovaračka snaga dobavljača** jača je ukoliko se udruže ili ukoliko neki od njih ima monopolski položaj. U tom pravcu, naravno, svi oni i teže i mada Zakon o zaštiti konkurencije i u Srbiji, kao u mnogim drugim državama zabranjuje ovakav položaj, činjenica da se kao odgovarajuće tržište koje se posmatra pri proceni ima li prostora za monopolsko ponašanje uglavnom posmatra tržište Srbije, to ostavlja mesta da neki od dobavljača uživaju u svom položaju jedinog dobavljača na nekom, užem tržištu. Ako postoji konkurencija među dobavljačima, s druge strane, troškovi prelaska s jednog na drugog dobavljača mogu oslabiti njihovu pregovaračku snagu.

3.1. Institucionalni okvir sistema zaštite konkurencije u Srbiji

Smatra se da su začeci antimonopolskog zakonodavstva na području nekadašnje Jugoslavije bili Zakon o zaštiti industrijske svojine, donet 1922. godine i Zakon o nelojalnoj konkurenciji iz 1930. Osnovni zakon o uređenju poslovnih odnosa na tržištu (Sl. list FNRJ 30/60), koji je bio na snazi do 1962. godine, po prvi put predviđa zabranu sporazuma s ciljem postizanja monopolskog ili drugog povlašćenog položaja u posleratnoj Jugoslaviji. U Ustav SFRJ iz 1963. godine unosi se načelo „zabrane udruživanja s ciljem monopola“. Godine 1974. u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji donosi se i Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice i monopolističkih sporazuma. Nakon raspada SFRJ, u SR Jugoslaviji, pravnom sledbeniku nekadašnje države donosi se, 1996. godine, Antimonopolski zakon. Iako donet u vreme sankcija i dubokog razdora sa zemljama EU, ovaj propis ograničenja tržišne utakmice utvrđjena osnovu čl. 81 i 82. Sporazuma o osnivanju Evropske zajednice, a za koje se i danas smatra da se njima uređuje tzv. prvi stub Politike konkurencije EU. Član 81. Sporazuma odnosi se na zabranu kartela, dok član 82. utvrđuje vodeći položaj učesnika na tržištu. Sve zemlje članice EU i države koje su u procesu pridruživanja EU imaju ultimativnu obavezu da usklade svoja antimonopolska zakonodavstva sa ovim odredbama Sporazuma o Evropskoj zajednici.

U Srbiji je, po prvi put posebnim propisom, politika zaštite konkurencije uređena Zakonom o zaštiti konkurencije (Sl. glasnik RS 79/05) koji je donet 2005. godine. Uprkos brojnim propustima koje je ovaj zakon pokazao u primeni (između ostalog, nije odredio ni šta se podrazumeva pod terminom konkurencija), sigurno da je da se kao jedna od njenih najozbiljnijih tekovina može smatrati osnivanje Komisije za zaštitu konkurencije, aprila 2006. godine.

Osnivanje posebnog, nezavisnog tela koje bi se bavilo politikom zaštite konkurencije u Srbiji, može se tretirati i kao međunarodna obaveza koju je naša zemlja preuzela u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Naime, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije EU – SSP (Sl.glasnik RS, Međ.ugovori 83/08), koji je potpisan 29. aprila 2008. godine, u članu 73. stav 3. i 4. predviđa da će „Srbija osnovati operativno nezavisno telo kojem će se poveriti ovlašćenja neophodna za potpuno primenu politike zaštite konkurencije, odnosno sprečavanje sporazuma između preduzeća, odluke udruženja preduzeća

i usaglašenu praksu između preduzeća čiji je cilj ili posledica sprečavanje, ograničavanje ili narušavanje konkurencije.“ Srbija se Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju sa EU obavezala i da će operativno nezavisno telo „onemogućiti svaku zloupotrebu dominantnog položaja jednog ili više preduzeća na teritoriji EU ili Srbije, u celini ili na njihovom značajnom delu“.

Dalja usaglašavanja politike zaštite konkurencije u Srbiji sa praksom i pravom EU učinjena su donošenjem novog Zakona o zaštiti konkurencije iz 2009. godine (Sl.glasnik RS 95/13), koji je i dalje na snazi, uz izmene i dopune iz 2013. (Sl. glasnik 95/13). Kao posebno poglavlje u pregovorima o pristupanju Srbije Evropskoj uniji predviđena je politika zaštite konkurencije, a SSP propisuje i obavezu naše zemlje da prilikom utvrđivanja povrede konkurencije primenjuje standarde i kriterijume koji proizilaze iz primene i tumačenja pravila EU i njenih institucija.

Komisija je u tekstu Zakona utvrđena kao samostalna i nezavisna organizacija koja vrši javna ovlašćenja i koja za svoj rad odgovara Narodnoj skupštini. Prema navedenom aktu, nezavisnost Komisije od izvršne vlasti obezbeđuje se kroz finansijsku nezavisnost, s obzirom na to da ovo telo svoj rad finansira isključivo sopstvenim prihodima (donacije, takse, prihodi od izdavaštva i sl.), a sav višak prihoda nad rashodima uplaćuje u budžet Republike Srbije. Zakonodavac je, utvrđivanjem načina izbora predsednika Komisije i članova Saveta Komisije, takođe pokušao da utiče na nezavisnost i samostalnost ovog tela. Tako se rukovodstvo Komisije bira na mandatni period koji je drugačiji od izbornog, odnosno na pet godina, uz izričit uslov da ni predsednik Komisije, a ni četiri člana Saveta ne mogu biti stranačke ličnosti. Postavljenje predsednika Komisije i četiri člana Saveta isključivo je u nadležnosti Skupštine Srbije.

Može se reći da je primena Zakona o zaštiti konkurencije zasnovana na tri stuba:

- a) zabrana zloupotrebe dominantnog položaja na tržištu kojim se ograničava i sprečava konkurenciju
- b) zabrana kartelskih sporazuma koji ograničavaju konkurenciju
- c) kontrola koncentracija, odnosno sprečavanje spajanja učesnika na odgovarajućem tržištu koje bi moglo da dovede do stvaranja monopolske tržišne strukture.

Zakon o zaštiti konkurencije primenjuje se na sva pravna i fizička lica koja, kako se u samom propisu kaže, „neposredno ili posredno, stalno, povremeno ili jednokratno učestvuju u prometu robe, odnosno usluga, nezavisno od njihovog pravnog statusa, oblika svojine ili državljanstva, odnosno državne pripadnosti“.

U Zakonu su, kao učesnici na tržištu, pobrojani:

- domaća i strana privredna društva i preduzetnici,
- državni organi, organi teritorijalne autonomije i lokalne samouprave,
- druga fizička i pravna lica i oblici udruživanja učesnika na tržištu (sindikati, udruženja, sportske organizacije, ustanove, zadruge, nosioci prava intelektualne svojine i sl.),
- javna preduzeća, privredna društva, preduzetnici i drugi učesnici na tržištu, koji obavljaju delatnost od opšteg interesa, odnosno kojima je aktom nadležnog državnog organa dodeljen fiskalni monopol, osim ukoliko bi primena samog Zakona o zaštiti konkurencije sprečila obavljanje tih delatnosti, odnosno obavljanje poverenih poslova.

U poređenju sa nacionalnim telima koja se bave politikom zaštite konkurencije u EU, Komisija za zaštitu konkurencije Republike Srbije može se, posle decenije rada, tretirati kao relativno mlada institucija. U regionu je većina nacionalnih tela za zaštitu konkurencije osnovana u proteklih deset godina, s izuzetkom Slovenije i Hrvatske koja nacionalna tela ove vrste imaju dve decenije.

Ipak, primetno je da su sve zemlje Zapadnog Balkana, uključujući tu i Hrvatsku i Sloveniju, u periodu 2009 – 2010. godine donele nove propise koji se odnose na zaštitu konkurencije, pa se čak može reći da je čitav region uskladio svoje zakone iz ove oblasti u odnosu na evropsku.

Tako je i Komisiji za zaštitu konkurencije Republike Srbije novi Zakon o zaštiti konkurencije, 2009. godine doneo brojna nova ovlašćenja. Ovaj propis, posebno nakon njegovih izmena 2013. godine, za razliku od onog iz 2005. godine, preneo je skoro sav teret sprovođenja Zakona o zaštiti konkurencije baš na Komisiju za zaštitu konkurencije.

Uvećavaju se ekonomski pragovi čijim dostizanjem nastaje obaveza učesnika na tržištu da u roku od 15 dana od njenog ugovaranja, a svakako pre njenog sprovođenja, o tome obaveste Komisiju. Ovo telo dobija i isključivu mogućnost da pokreće po službenoj dužnosti postupke utvrđivanja povrede koncentracije, koju mogu podstaći treća lica, ali ne kao lica u postupku. Po prvi put, Komisija dobija mogućnost da izvrši nenajavljeni uviđaj i ulaz u prostorije, bez posebne sudske odluke, a ukoliko se osnovano sumnja da će stranke ukloniti dokaze koji bi mogli da dovedu do potvrđivanja povrede konkurencije.

Slična ovlašćenja dobila su, stupanjem na snagu sličnih propisa i nacionalna tela za zaštitu konkurencije u regionu.

Kretanje u pravcu izgradnje institucionalnog okvira uspešne antimonopolske politike očigledno je i u ocenama tranzicionog napretka zemalja u oblasti politike zaštite konkurencije koju svake godine, kroz *Transition Report* objavljuje Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD). Ocena 1 pretpostavlja da u zemlji ne postoji odgovarajuće zakonodavstvo ni institucije koje se bave politikom zaštite konkurencije, dok ocenu 4,33 dobijaju države za koje se smatra da su postigle standarde u ovoj oblasti koji su tipični za razvijene industrijske zemlje (*EBRD Transition Report, 2015*). Srbija je bila ocenjivana najnižom ocenom sve do 2006. godine, inače godine u kojoj je osnovana Komisija za zaštitu konkurencije, odnosno godinu dana pošto je usvojen prvi Zakon o zaštiti konkurencije. Kako ima skoro deceniju duže iskustvo u primeni politike zaštite konkurencije, Hrvatska je po prvi put u izveštaju EBRD (*Transition Report, 1996*) pozitivno ocenjena još 1996. godine.

Hrvatska je, inače, u odnosu na sve zemlje regiona prema izveštaju EBRD (*Transition Report, 2014*) najbolje ocenjena država u smislu efikasnosti i napretka politike zaštite konkurencije. U slučaju Srbije, primetan je pomak kroz godine (tabela ispod). Ipak, naša zemlja se i dalje ocenjuje kao država u kojoj efikasnost i napredak politike zaštite konkurencije nije na zavidnom nivou. Osim pomenute Hrvatske, samo još Makedonija ima, prema izveštaju EBRD, blago kvalitetniji pristup politici zaštite konkurencije. Ostale države u regionu imaju istu ocenu kao Srbija.

Tabela 12 - Ocene sprovođenja politike zaštite konkurencije u tranzicionim zemljama

Zemlja	Godina													
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BiH	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.67	2.0	2.0	2.0	2.0	2.33	2.33	2.33	2.33
Hrvatska	2.33	2.33	2.33	2.33	2.33	2.33	2.67	2.67	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.33
Makedonija	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.33	2.33	2.33	2.33	1,67	1,67	2.33	2,67
Crna Gora	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.67	1.67	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.33
Srbija	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.67	2.0	2.0	2.0	2.33	2.33	2.33	2.33	2.33

Izvor: EBRD, *Transition Report (2001-2014)*

Vidljivo je da je naša zemlja bolje ocenjena, tačnije pomerila se od ocene da „ne postoji odgovarajuće zakonodavstvo ni institucija koja se bavi politikom zaštite konkurencije” 2006. odnosno godinu nakon što je donet prvi Zakon o zaštiti konkurencije Srbije i kada je sa radom počela Komisija za zaštitu konkurencije. Blago poboljšanje beleži se i 2010. godine, odnosno nakon što je Srbija dobila nov Zakon o zaštiti konkurencije koji je, u velikoj meri, zasnovan na pravnim tekovinama EU, a kojim je i Komisija dobila nova ovlašćenja.

Inače, prema važećem zakonu, Komisija za zaštitu konkurencije Republike Srbije nadležna je da rešava o pravima i obavezama učesnika na tržištima, određuje upravne mere i učestvuje u izradi propisa koji se donose u oblasti zaštite konkurencije. Iako je nezavisna i samostalna u radu, ona nema ovlašćenja da sama predlaže Parlamentu donošenje propisa koji bi mogli biti značajni za ostvarivanje politike zaštite konkurencije. To u njeno ime može učiniti Vlada, odnosno resorno ministarstvo za unutrašnju i spoljnu trgovinu, a što u velikoj meri može da dovede u pitanje samostalnost Komisije za zaštitu konkurencije. Takođe, Zakon Komisiji, kao jedan od zadataka, nameće i obavezu davanja mišljenja u vezi sa primenom propisa u oblasti politike zaštite konkurencije. Međutim, ova mišljenja izvršna vlast ne smatra obavezujućim, što takođe može biti dugoročni problem u primeni politike zaštite konkurencije.

Komisija vodi i evidenciju o prijavljenim sporazumima o učesnicima koji imaju vodeći položaj na tržištu, kao i koncentracijama, u skladu sa zakonom. Takođe organizuje, preduzima i kontroliše sprovođenje mera kojima se obezbeđuje zaštita konkurencije.

Komisija za zaštitu konkurencije ostvaruje, shodno ovlašćenjima datim Zakonom, i međunarodnu saradnju u oblasti zaštite konkurencije, radi izvršavanja međunarodnih obaveza u ovoj oblasti i prikuplja informacije o zaštiti konkurencije u drugim državama. Važan posao Komisije za zaštitu konkurencije je i javno zastupanje i promovisanje politike zaštite konkurencije u javnosti, kako onoj stručnoj i privrednoj, tako i u široj javnosti.

Stručne poslove iz nadležnosti Komisije, u skladu sa Zakonom, obavlja Stručna služba. Ona je, u toku 2015. godine imala 39 zaposlenih (Izveštaj o radu KZK za 2015). Teret istražnog postupka je na Stručnoj službi, koja u svakom pojedinačnom slučaju, u saradnji sa jednim od članova Saveta (izvestilac) priprema predlog odluke. Samu odluku, međutim, donosi Savet Komisije za zaštitu konkurencije.

Tabela 13 - Kvalifikaciona struktura Stručne službe Komisije za zaštitu konkurencije R Srbije

Naziv organizacione jedinice		Ukupno	VSS	VS	SSS
	Sekretar	1	1	0	0
1.	Sektor za ispitivanje koncentracija	9	9	0	0
2.	Sektor za utvrđivanje povreda konkurencije	9	9	0	0
3.	Sektor za međunarodnu i domaću saradnju	2	2	0	0
4.	Sektor za pravne poslove	4	4	0	0
5.	Sektor za ekonomske analize	3	3	0	0
6.	Sektor za finansijsko-materijalne poslove	3	1	1	1
7.	Sektor za normativno-pravne, kadrovske i opšte poslove	7	3	0	4
8.	Samostalni savetnik za odnose sa javnošću	1	1	0	0

Izvor: Izveštaj o radu KZK za 2015.

U Komisiji za zaštitu konkurencije Republike Srbije zaposleno je, prema podacima iz Izveštaja o radu KZK za 2015. godinu, 15 ljudi manje nego što je sistematizovano radnih mesta (ukupno sistematizovana 54 radna mesta). Iz dolepredstavljene tabele može se zaključiti da nacionalno telo za zaštitu konkurencije spada, po broju zaposlenih, među manja tela koja se bave ovim poslom. Primetno je daje kadrovski najbrojnije telo za zaštitu konkurencije u regionu, telo Crne Gore, a najmanje zaposlenih ima Makedonija. Srbija je, posle Makedonije, zemlja gde Komisija za zaštitu konkurencije zapošljava najmanje ljudi u odnosu na ukupnu populaciju u državi.

Primetno je da u Komisiji za zaštitu konkurencije ne postoje sistematizovana radna mesta glavnog ekonomiste i glavnog pravnika. Angažovanje ove vrste kadrova je, prema preporukama UNCTAD-a, vrlo značajno za kvalitetan rad stručne službe svakog nacionalnog tela za zaštitu konkurenciju (Qaqaya, 2010, str.10).

Tabela 14 - Broj zaposlenih u nacionalnim telima za zaštitu konkurencije u odnosu na broj stanovnika u državama regiona

Država	Broj stanovnika na jednog zaposlenog u nacionalnom telu za zašt.konkurencije
Makedonija	404.509
Srbija	184.278
BiH	174.161
Hrvatska	110.015
Crna Gora	89.323

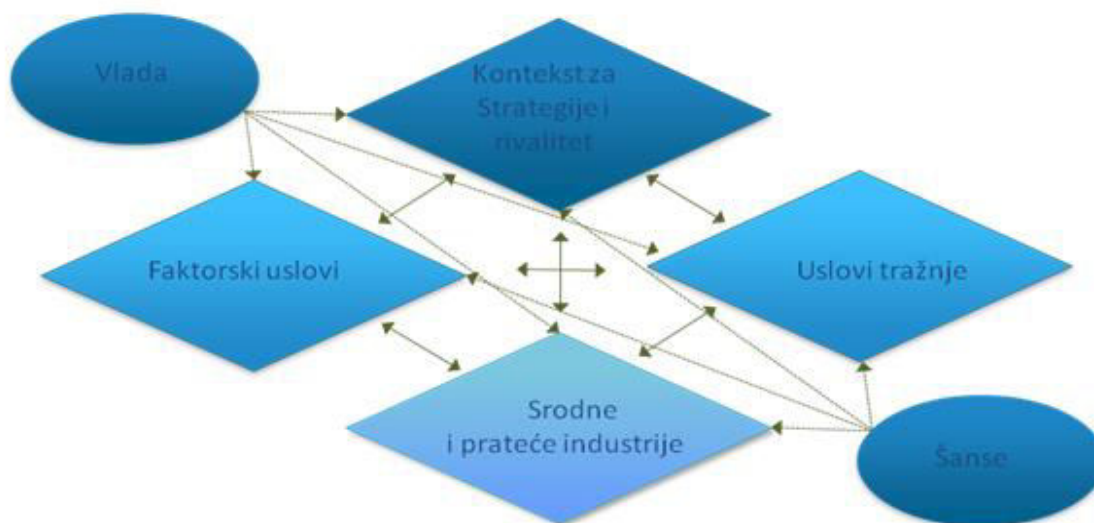
Izvor: Izveštaji o radu za 2014. regionalnih tela za zaštitu konkurencije: KZK Srbije, www.kzk.gov.rs, AZTN Hrvatske, www.aztn.hr, Javna agencija za varstvo konkurencije Slovenije www.varstvo-konkurence.si, KZK Makedonije, www.kzk.gov.mk, KS BiH, www.bihkonk.gov.ba, AZZK Crne Gore, www.azzk.me i njihove nacionalne statističke institucije

3.2. Antimonopolska politika u Porterovom dijamantu konkurentske prednosti nacije

Bez kvalitetnog makroekonomskog poslovnog okruženja nemoguće je da bilo koje preduzeće bude dugoročno uspešno. S druge strane, kako se prosperitet stvara upravo u preduzećima, odnosno na mikroekonomskom nivou, bez efikasnih i uspešnih preduzeća nema ni prosperitetne nacije. Tačnije, bez udruženog strateškog delovanja svih učesnika u nekoj ekonomiji, nema ni nacionalnog blagostanja.

Porter (1992) svoju teoriju konkurentske prednosti zasniva na četiri osnovne odrednice koje utvrđuju konkurentsku prednost svake nacije. Ove četiri odrednice nisu izolovane, već vrlo međuzavisne. Zemlje u kojima svi učesnici uspevaju da (svako u svom delu) ostvaruju dobre rezultate, a koja utiče na uspešnost neke nacije u sve četiri odrednice, mogu da računaju na konkurentsku prednost u odnosu na druge (Porter,1992). Sistem odrednica konkurentske prednosti nacije naziva se Dijamant nacionalne prednosti (engl.*the Diamond of National Advantage*).

Porterov dijament konkurentske prednosti nacije

Slika 3, Porterov dijament konkurentske prednosti nacija

Izvor: Slika je rađena na bazi one koju je predstavio M. Porter u knjizi "Konkurentska prednost nacija" (1992.)

Prema Porteru (1992.) dijament nacionalne konkurentske prednosti čine:

- 1. Faktorski uslovi** - uslovi kojima određena zemlja raspolaže, njena prirodna bogatstva i efikasan pristup ovim sredstvima, kao i njeno ljudstvo, raspoloživost kapitala i infrastruktura tržišta kapitala, zatim – logistička (fizička) infrastruktura, administrativna infrastruktura (brzina izdavanja dozvola i sl.), inovativnost i naučno tehnološka infrastruktura, informaciona infrastruktura.
Porter naglašava da je važno ne samo da su faktorski uslovi dostupni, već i da se oni neprestano inoviraju i razvijaju.
- 2. Kontekst za strategiju preduzeća, strukturu i rivalitet**– elementi ove odrednice imaju presudnu ulogu u uspešnosti lokalnog preduzeća na inostranim tržištima. Ambijent u kome postoji zdrava konkurencija i jednaki uslovi za sve tržišne učesnike u borbi za veći tržišni prostor čine upravo ta preduzeća posobnije za ino konkurenciju. U tom smislu, važna su jasna lokalna pravila i podsticaji za sva ulaganja, ali i zaštita intelektualne svojine, razvijeno korporativno upravljanje, otvorenost za konkurenciju, odsustvo trgovinskih barijera, efikasan i sprovediv Zakon o zaštiti konkurencije i ostalo antimonopolsko zakonodavstvo.
- 3. Uslovi tražnje** – potrebe i zahtevi potrošača, precizni standardi u pogledu kvaliteta, bezbednosti i ekologije, razvijeni uređivački standardi (u oblasti prehrane, ekologije i sl.), kvalitet i obim lokalne tražnje, efikasan Zakon o zaštiti potrošača. Praktično, dobar efekat na ostale odrednice predstavlja lokalno tržište koje je istančano i zahtevno. Što je kupac na lokalnom tržištu zahtevniji, to proizvodi veći pritisak na proizvođače da unapređuju svoju ponudu. Pri tom, preduzeća koje uspevaju da zadovolje lokalno tržište, odnosno kupce, imaju mogućnost da budu konkurentne i na globalnom nivou.

4. **Srodne i prateće industrije** – kroz ovu odrednicu meri se konkurentnost svih pratećih privreda, odnosno onih grana gde preduzeća mogu da obavljaju poslove za više grana ili prenose znanja iz jedne grane u drugu. Preduzeća koje imaju više srodnih preduzeća iz raznih grana stižu, ali i održavaju zbog toga prednost. Kroz ovu odrednicu meri se i važnost postojanja i uspešno delovanje klastera, ali i njihova međusobna povezanost i saradnja.

Porter (1992), kao moguće odrednice konkurentske prednosti nacije vidi i šanse koje preduzeća dobijaju, ali i ulogu Vlade, odnosno države. Međutim, država u ovom modelu ima funkciju unapređenja makroekonomske konkurentnosti, kao i ukupnog poslovnog okruženja. Njena uloga je i podsticanje osnivanja jačanja klastera, kao i praćenje unapređenja konkurentnosti na svim geografskim nivoima. Država, smatra Porter, treba da predvodi sjedinjavanjem procesa ekonomskih promena.

Najveće šanse za uspeh imaju preduzeća koja rade u okruženju u kom je nacionalni dijamant najpovoljniji.

Iako se često u javnosti, pa čak i među ekonomistima, može čuti rasprava o tome da svaka država, pa i Srbija ima komparativne prednosti u odnosu na region ili ostale države Evrope. Tu se, najčešće, pominje poljoprivreda, turizam, rudarstvo... Međutim, ako se analizira Nacionalni dijamant, jasno je da svaka zemlja, pa i Srbija, može ostvariti konkurentsku prednost u više oblasti gde je razvijena lokalna konkurencija, ali i u kojima su uslovi izraženi u Porterovom dijamantu najpovoljniji.

Ako se analizira Nacionalni dijamant Srbije, oslanjajući se na dostupne međunarodne liste konkurentnosti (pre svih *NGCI Report* i *Doing Business Report*), može se uočiti da naša zemlja nema ozbiljnijih konkurentskih sposobnosti (NALED, 2016). Može se konstatovati da je ostvaren izvestan napredak samo u delu faktorskih uslova, dok je u ostvarivanju aktivnosti koje predstavljaju sve ostale odrednice, Srbija nekonkurentna. Ovakvo stanje prepoznaju i ulagači. Iako je u izveštaju Svetske banke *Doing Business 2015/2016* ukupna ocena Srbije popravljena, te je ona od 189 posmatranih zemalja na 59. mestu, odnosno devet mesta bolje stoji nego u izveštaju za 2014/2015, postoji dosta pokazatelja u kojima naša zemlja ne samo da ne stoji bolje, nego je stanje u tim oblastima očigledno i nazadovalo.

Tabela 15- U kojim oblastima je Srbija **napredovala** na listi „Doing business 2015/2016“ u odnosu na prethodnu godinu

Indikator	2016	2015	Promena
Dobijanje građevinskih dozvola	139	178	+ 39
Plaćanje poreza	143	165	+ 22

Izvor: WB, Doing business 2015/2016

Tabela 16 - U kojim oblastima Srbija ima **nepromenjen položaj** na listi Doing business 2015/2016 u odnosu na prethodnu godinu

Indikator	2016	2015	Promena
Zaštita ulagača	81	81	-
Prekogranično trgovanje	23	23	-
Izvršenje ugovorenih obaveza	73	73	-

Izvor: WB, Doing business 2015/2016

Tabela 17 - U kojim oblastima Srbija ima **gori položaj** na listi *Doing business 2015/2016* u odnosu na prethodnu godinu

Indikator	2016	2015	promena
Pokretanje posla	65	62	- 3
Dobijanje priključka za struju	63	61	- 2
Registrowanje imovine	73	72	- 1
Dobijanje zajma	59	52	- 7
Rešavanje nesolventnosti	50	49	- 1

Izvor: WB, *Doing business 2015/2016*

Uz dobro oblikovane i sprovedene faktorske uslove, uspešnost svake nacije u ostvarivanju konkurentne prednosti leži u efikasnim aktivnostima obuhvaćenim pokazateljima odrednice koju je Porter (1992) nazvao "kontekst za strategiju i rivalitet". Teško je zamisliti državu koja ostvaruje konkurentne prednosti, a da u njoj ne postoji zdravo takmičenje između lokalnih preduzeća, kao i jasna pravila tržišne utakmice koja, bez izuzetaka, važe za sve učesnike. U tom smislu i mere zaštite konkurencije, odnosno antimonopolska politika mora imati jasan zakonodavni okvir, ali i vrlo efikasnu primenu u praksi. Jer, ukoliko država ne uspeva da obezbedi ravnopravnu tržišnu utakmicu za sve, nemoguće je ostvariti i dugoročan održiv privredni rast.

Prema ovoj odrednici, Srbija je značajno ispod proseka zemalja Evropske unije (čak i novih članica EU), a uglavnom na nivou država regiona. Po svim međunarodnim listama konkurentnosti za Srbiju jeste narušavanje uslova pravične tržišne utakmice prisutno kroz različite mehanizme, a pre svega kroz, u javnosti često pominjane, (a retko dokazane) povlašćene položaje dela privatnih preduzeća u poslovima sa državom, pravne praznine Zakona o javnim nabavkama, ali i odobravanje zajmova delu preduzeća po povlašćenim uslovima, pa i razmere sive ekonomije.

Neefikasna antimonopolska politika negativno utiče na lokalnu konkurentnost preduzeća, a samim tim i na sposobnost lokalnih preduzeća da uđu u međunarodnu trgovinu. Praktično – umanjuje mogućnost izvoza. Takođe, nedostatak lokalne i zdrave konkurencije, netržišne prepreke i nesigurnost u pogledu izvesnosti primene mera zaštite konkurencije, odvlači interesovanje ulagača, utiče negativno na dobavljače, kao i na uspešnost u osnivanju ili delovanju klastera. Nedostatak ulaganja direktno utiče i na nemogućnost privrednog rasta, a sve to, naravno, umanjuje kupovnu moć građana. Smanjena kupovna moć, baš kao i nedostatak kapitala u lokalnim preduzećima, umanjuje potrebu za uvozom. Praktično, svi ključni podstrekači i pokazatelji konkurentnosti, u tom slučaju, onemogućavaju održiv privredni rast, pa samim tim i zaposlenost, što direktno, opet utiče na blagostanje građana i bogatstvo nacije.

Privatna potrošnja u Srbiji, prema podacima NBS (2015), opada od vremena kada je započela svetska ekonomska kriza. Poslednja godina u kojoj se potrošnja građana u našoj zemlji osetno povećala bila je 2008. (6,1 % u odnosu na 2007.). S druge strane, direktna strana ulaganja u Srbiji su, od početka globalne krize, tačnije u periodu 2008 – 2015, prosečno godišnje po 1,73 milijarda evra, što je potpuno nedovoljno i znatno ispod nivoa zemalja sličnog nivoa razvoja. Ako znamo da direktna strana ulaganja predstavljaju, na određeni način, znak konkurentnosti lokacije (Savić, 2010) i da mogu unaprediti konkurentnost preduzeća koja ulaže, ali i ona u koja se ulaže, procena nivoa spremnosti ulagača da ulaže u Srbiju jeste od izuzetnog značaja za procenu konkurentnosti naše zemlje kao lokacije za ulaganje.

Međutim, činjenica da veliki deo ulagača svoju dobit ne ulaže u zemlju, već ga vraća u državu maticu, govori da spadamo u destinacije gde je pogrešno postavljena politika privlačenja direktnih stranih ulaganja, ulagača dovela do prenosa vrednosti na ulagače, gde korist koju stiže ulagač može da premaši korist za lokaciju. U prilog ovoj tezi govori, recimo, podatak NBS da su samo ulagači u bankarski sektor tokom 2015. godine izneli oko 280 miliona evra dobiti ostvarene poslovanjem u Srbiji.

Razlog za nepoverenje ulagača svakako nije globalna kriza. Dokaz za to je činjenica da direktna strana ulaganja u svetu beleže stalni rast. Tako su, recimo, u prvoj polovini 2015.godine, (OECD, 2015) direktna strana ulaganja u svetu porasla za 13 odsto u odnosu na drugu polovinu 2014. godine.

Tabela 18 - Podaci o kretanju pojedinih makroekonomskih pokazatelja u Srbiji za period 2008 – 2015.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Rast BDP u %	5,4	-3,1	0,6	1,4	-1,0	2,6	-1,8	0,8
Potroš.cene rast u %	8,6	6,6	10,3	7	12,2	2,2	1,7	1,5
Izvoz, rast u %	9,4	-6,9	15	5	0,8	21,3	5,7	8,3
Uvoz, rast u %	12	-19,6	4,4	7,9	1,4	5	5,6	6,3
Neto ulaganja mldr.evra	2,3	2,1	1,1	3,3	0,8	1,3	1,2	1,8
Priv.potrošnja, rast u %	6,1	-0,2	-0,5	0,9	-2,0	-0,6	-1,3	-0,6

Izvor: NBS, 2015

Ima više primera država koje su prošle kroz period tranzicije i koje, uprkos raznim izazovima, uspevaju da ostanu privlačne za ulagače. Jedna od njih je svakako Litvanija, a koja je, uprkos spoljnim izazovima (kriza u Ukrajini, trgovinski rat EU i Ruske Federacije), kao nova članica EU, a od 2015. i članica Eurozone uspela da održi solidan nivo ulaganja. BDP po stanovniku ove zemlje (2014) iznosi 12.051 evra, stopa nezaposlenosti je 10,8 odsto, dok je SDI u 2014. godini iznosio 12 milijardi evra, odnosno 5.995 evra po stanovniku. (IMF, Country report, 2015). Prednost Litvanije jeste uređen sistem institucija i pravni okvir koga prati i solidna efikasnost donetih propisa u praksi. Pored toga, Litvanija ima javni dug od 9,012 milijardi evra i stabilne javne finansije. Zajmovni nivo ove zemlje je na nivou ulaganja. Fitch Ratings ocenjuje Litvaniju sa A- (stabilno), Moody's sa A3 (stabilno), a Standard & Poor's sa A – (stabilno).

Srbija je, prema izveštajima svetskih agencija u potpuno drugačijem položaju. Tačnije, ona je na špekulativnom nivou. Tako je njen zajmovni nivo na osnovu izveštaja Standard & Poor's BB- a, da je u nivou država kao što su Bangladeš, Gruzija, Vijentnam ili Makedonija (Bloomberg, NBS 2016). Fitch Ratings ocenio je Srbiju sa B+, odnosno kao Keniju, Ruandu, Jermeniju ili Gabon (Bloomberg, NBS, 2016), dok je prema Moody's Investors Service B1, odnosno Srbija ima isti nivo kao Jordan, Kenija ili Fidži (Bloomberg, NBS, 2016).

U tom smislu, potvrđuje se hipoteza postavljena u uvodu ovog rada da postoji pozitivan međusobni odnos između jačanja institucija i okvira pravne države i visine ulaganja.

3.3. Indeks konkurentnosti Srbije u delu primene antimonopolske politike

Svetski ekonomski forum (WEF) u svojim godišnjim izveštajima globalne konkurentnosti (*Global Competitiveness Report*), prema kojim se većina privrednika u svetu opredeljuje za destinaciju u kojoj će ulagati, koristi Globalni indeks konkurentnosti (GCI) koji je zasnovan na 12 osnovnih stubova (SEF, 2010), odnosno pokazatelja. Merenje uslova za konkurenciju smešteno je u tzv. šesti stub konkurentnosti – efikasnost tržišta dobara, a koji je, opet, svrstan u grupu činilaca od kojih zavisi povećanje efikasnosti ekonomije posmatranih država.

U ovoj oblasti Srbija već godinama ima skoro istu ocenu – 3,7 sa kojom u poslednjem izveštaju Svetskog ekonomskog foruma (GCR, 2015) zauzima 127. mesto od ukupno 140 posmatranih svetskih ekonomija.

Šesti stub globalnog indeksa konkurentnosti sastoji se od potpokazatelja. Konkurencija, kao deo šestog stuba, meri se sa čak 14 potpokazatelja i to:

Konkurencija

1. Domaća konkurencija

- 6.01. Intenzitet lokalne konkurencije
- 6.02. Step en tržišne dominacije
- 6.03. Efektivnost antimonopolske politike
- 6.04. Efekat oporezivanja kao podsticaj za ulaganje
- 6.05. Ukupni porezi
- 6.06. Broj procedura potrebnih za otpočinjanje posla
- 6.07. Vreme potrebno za otpočinjanje posla
- 6.08. Cena agrarne politike

2. Strana konkurencija

- 6.09. Tržišne barijere
- 6.10. Trgovačke tarife
- 6.11. Rasprostranjenost stranog vlasništva
- 6.12. Uticaj poslovnog uređivanja na SDI
- 6.13. Teret carinskih procedura
- 6.14. Izvoz u procentima BDP-a

Koliko je u Srbiji deo zaštite jednakog položaja svih učesnika na tržištu slaba karika njene konkurentnosti, može se zaključiti i analizom svega nekoliko ključnih potpokazatelja šestog stuba pokazatelja konkurentnosti.

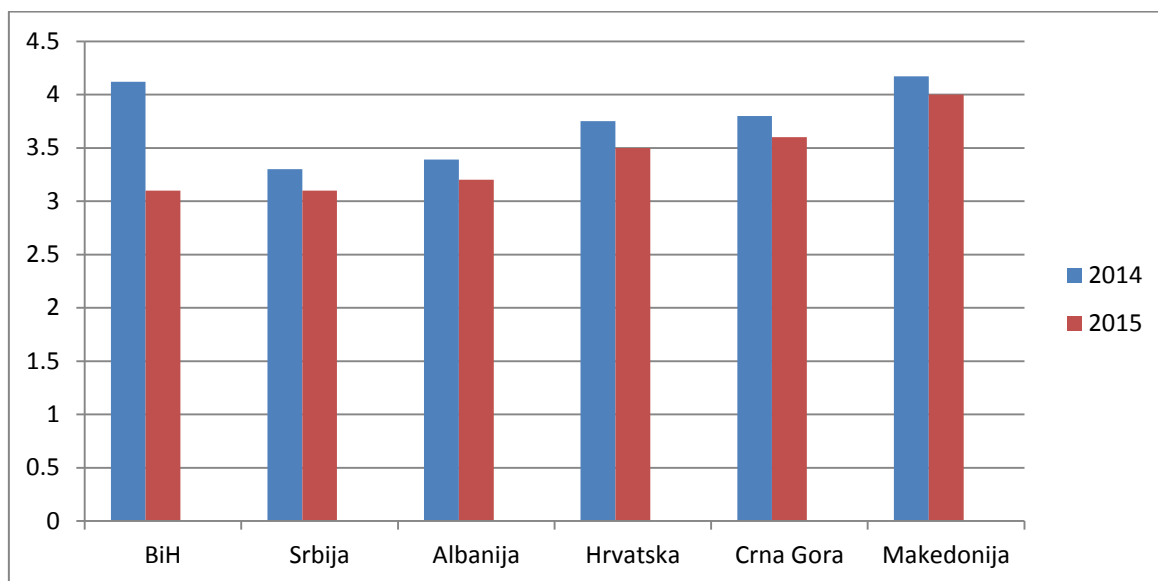
Tako je, prema globalnom indeksu konkurentnosti (GCI), Srbija u izveštaju za 2015- 2016. godinu na 94. mestu od 140 posmatranih država, dok je prema oceni efektivnosti antimonopolske politike na 121. mestu, odnosno svega 18 mesta od poslednje Venecuele. Njen položaj u ovom delu je, istina, popravljen u odnosu na 2008. godinu, ali ipak pogoršan u odnosu na prethodni izveštaj. Efektivnost antimonopolske politike u Srbiji ocenjena je u prethodnom izveštaju sa 3,3 a u poslednje objavljenom sa 3,1.

Primetno je da države koje zauzimaju pet vodećih mesta na listi onih gde je efektivnost antimonopolske politike najbolje ocenjena, napreduju u odnosu na prethodni izveštaj. Tako je prvoplasirani Novi Zeland u izveštaju za 2014. imao ocenu 5,36 dok je ocena za ovu godinu 5,6. Inače,

posle Novog Zelanda na listi država gde je efektivnost antimonopolske politike najbolja na svetu nalaze se Holandija, Japan, Finska i Singapur.

Upravo ovi podaci potvrđuju hipotezu postavljenu u uvodu ovog rada, a prema kojoj je nedovoljno razvijena politika zaštite konkurencije prepreka razvoju konkurentnosti države, što se može videti na primeru Srbije.

Kada je u pitanju položaj Srbije u odnosu na region Zapadnog Balkana, primetno je da se kod država ovog područja uglavnom beleži pravac pada efektivnosti antimonopolske politike u odnosu na prethodni izveštaj WEF-a za 2014. godinu.

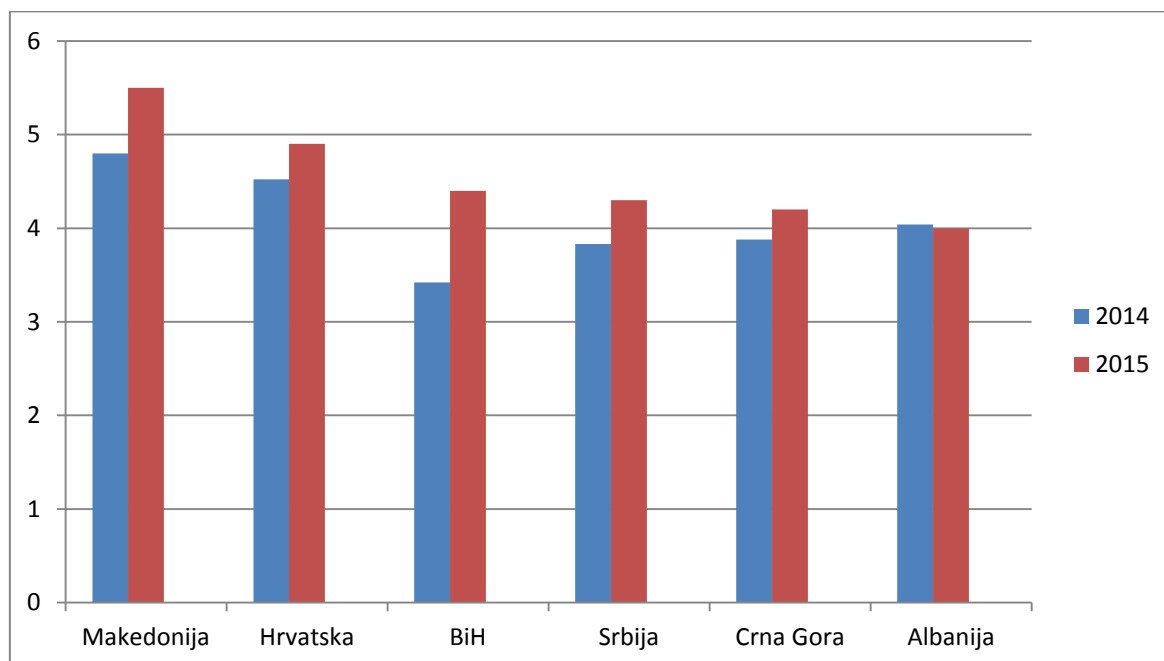
Grafikon 5. Efektivnost antimonopolske politike u regionu Zapadnog Balkana

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2015-2016

Prema poslednjem izveštaju globalne konkurentnosti, u regionu Zapadnog Balkana najbolje je vrednovana Makedonija, koja se sa ocenom 4,0 nalazi na 57. mestu, zatim Slovenija, uz ocenu 3,8 (66. mesto), Rumunija sa ocenom 3,7 ima 82. položaj od 140 posmatrane države, a Crna Gora se našla na 93. mestu. Među prvih sto država po efektivnosti antimonopolske politike nalazi se još samo Mađarska koja je sa ocenom 3,5 zauzela 95. mesto. Na stotom mestu je Hrvatska, a na 112. Albanija. Srbija je za samo jedno mesto bolja od BiH, koja je zauzela 122. mesto.

Intenzitet lokalne konkurencije jedan je od ključnih pokazatelja kvaliteta privrednog ambijenata. Tamo gde je lokalna konkurencija izraženija, pretpostavka je i da ima manje barijera za ulaz ili izlazak sa tog tržišta, da ono nije pod kao uticajem monopolista koji zloupotrebljavaju svoj položaj, ali i da država ne nameće sebe u uređivanju tržišnih dešavanja. Okruženje gde je lokalna konkurencija intenzivna privlači nove tržišne učesnike, a samim tim i ulaganja.

Srbija u ovom delu popravlja svoj nivo, napredak je spor, ali očigledan. Tako je naša zemlja 2008. po intenzitetu lokalne konkurencije bila na 128. mestu, a prema izveštaju za 2015. je na 125. mestu. Ipak, njena ocena danas je 4,3 što je još uvek suviše daleko od najbolje ocenjenog Japana, ocenom 6,3. Inače, od evropskih država među prvih pet na svetu po intenzitetu lokalne konkurencije nalazi se samo Nemačka, sa ocenom 6, na petom mestu.

Grafikon 6. Intenzitet lokalne konkurencije u zemljama Zapadnog Balkana

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2015-2016

Iako je prisutan napredak u Srbiji po ovom potpokazatelju konkurentnosti, jasno je da on nije dovoljno brz, a ni veliki, ako posmatramo države koje su u našem neposrednom okruženju. Tako Makedonija, koja je na svetskoj listi zauzima 31. od ukupno 140 mesta, u odnosu na prethodni izveštaj beleži sa ocenom 5,5 značajan rast kada je u pitanju intenzitet lokalne konkurencije. Slovenija je, sa ocenom 5,1 (u prethodnom izveštaju imala ocenu 5,12) na 64. mestu, a Hrvatska sa ocenom 4,9 zauzima 83. mesto. U drugom delu svetske tabele, na 104. mestu je Bugarska koja je 2014. imala 4,95 ali je ove godine ocenjena sa 4,6. Rumunija ima ocenu 4,5 (2014. imala ocenu 4,36). Veliki napredak u odnosu na prethodnu godinu postigla je BiH, koja je sa ovogodišnjih 4,4 prestigla Srbiju, te se nalazi na 117. mestu svetske liste. Crna Gora takođe je postigla napredak, ali nedovoljan, te je godinu završila na 131. mestu. Ipak, od svih država regiona najgore položaj ima Albanija koja je na 134. mestu, samo osam mesta od poslednje Venecuele.

Ocenjujući stepen tržišne dominacije u ekonomijama širom sveta, anketirani privrednici odgovarali su na pitanje: "Kako ocenjujete mogućnost korporativnih aktivnosti na tržištu?". Ocena 1 znači da na navedenom tržištu vlada nekoliko poslovnih grupa, dok ocenu 7 dobija ekonomija koju su privrednici prepoznali kao onu u kojoj su mogućnosti za sve učesnikena tržištu isti.

Rezultati ove ankete ukazuju da privrednici kao zemlje koje omogućavaju najpravoporniju tržišnu utakmicu na svetu vide Švajcarsku i Japan, države koje uz ocenu 5,9 dele prvo mesto na svetskoj listi od 140 zemalja. Na trećem mestu je Nemačka koja je u odnosu na prethodni izveštaj za 2014. godinu kada je imala ocenu 5,7 pogoršala svoj položaj, s obzirom na to da joj je ocena smanjena na 5,4.

Srbija se, prema ovom pokazatelju, nalazi na dnu tabele, odnosno na 134. mestu, svega pet mesta od poslednjeg mesta na kojem se nalazi Čad. Ono što zabrinjava jeste činjenica da, kada je u pitanju ocena stepena tržišne dominacije, naša zemlja ima sve lošije mesto. Tako je 2008. godine bila na lošem, ali ipak boljem nego danas, 131. mestu. U odnosu na prethodnu godinu, ocena je lošija. Ove godine Srbija ima ocenu 2,7 dok je za 2014. ocena bila 2,84. U odnosu na zemlje regiona Zapadnog Balkana, Srbija je najlošije ocenjena.

Tabela 19: Uporedni prikaz mestana rang listi globalne konkurentosti i ostvarenog BDP

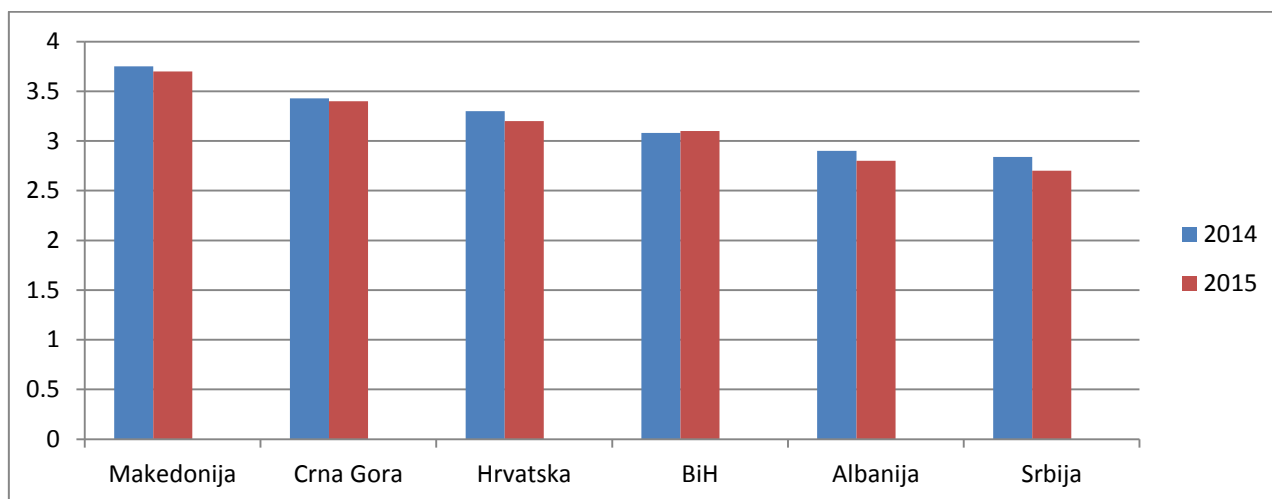
Država	Švajcarska	Japan	Nemačka	Srbija
Mesto na GCI listi, prema potpokazatelju „stepen tržišne dominacije“ za 2015/2016	1	2	3	134
BDP po stanovniku u 2014. u US\$	85.594,3	36.194,4	47.821,9	6.158,9

Izvor: WEF i WB

Kada se poredi položaj naše zemlje u odnosu na države koje ulagači ocenjuju kao one u kojima vlada najpravoprikladnija tržišna utakmica, može se potvrditi glavna hipoteza ovog rada, odnosno da privreda Srbije ne može da ostvari unapređenje dugoročne konkurentnosti, ukoliko ne izgradi povoljno poslovno okruženje u kome se štiti i podstiče konkurencija.

Inače, kada je u pitanju region, može se konstatovati da je nešto veći broj onih zemalja koje se nalaze u drugoj trećini svetske tabele, odnosno između pedesetog i stotog mesta, od onih koje su smeštene u poslednju trećinu tabele. Tako je od država regiona najbolje ocenjena Slovenija, na 52. mestu i ocenom 3,9 što za ovu državu znači poboljšanje u odnosu na prethodni izveštaj iz 2014. kada je imala ocenu 3,67. Makedonija je, sa ocenom 3,7 (prethodne godine imala 3,75), relativno na dobrom 67. mestu, kao i Rumunija koja ima ocenu 3,6 (2014. ocena 3,64) koja je na 71. mestu. Mađarska ima istu ocenu kao i 2014. godine – 3,5 što joj je obezbedilo 86. mesto, dok je Crna Gora uz ocenu 3,4 (u prethodnom izveštaju ocena bila 3,43) zauzela 89. mesto. Bugarska je, sa istom ocenom kao Crna Gora, ali na 91. mestu. Ova zemlja blago je pobošljala ocenu u odnosu na prethodnu godinu, kada je imala 3,19. Hrvatska, s druge strane, beleži blagi pad u odnosu na 2014. godinu. Tada je imala ocenu 3,3 a danas 3,2 što je uticalo da ova zemlja bude na 113. mestu. BiH je na 115. mestu i ocenom 3,1. Albanija ima ocenu 2,8 i nalazi se na 130. mestu.

Mesto Srbije, po ovom pokazatelju, ukazuje da je privrednici ne prepoznaju kao državu u kojoj se efikasno primenjuje zakonodavstvo koje se odnosi na zloupotrebu dominantnog položaja na tržištu, odnosno da primena važećih propisa ne obezbeđuje ni delimično ravnomerni stepen tržišne moći između konkurenata.

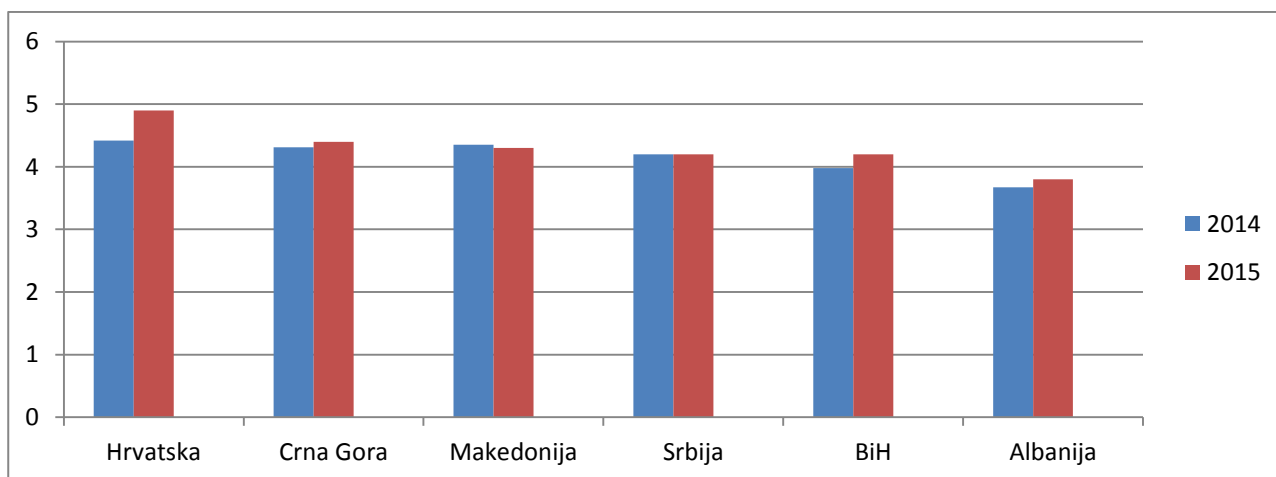
Grafikon 7. Stepen tržišne dominacije u državama regiona

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2015-2016

Po pokazatelju “tržišne barijere”, koji zapravo meri mogućnost da privrednici izvoze svoje proizvode koji su konkurentni na domaćem tržištu, Srbija je značajnije popravila svoj položaj u odnosu na 2008. godinu. Tada je, prema ovom pokazatelju, bila na 90. mestu, dok je u izveštaju za 2015. godinu, na 81. mestu sa ocenom od 4,2.

U izveštaju za 2015. godinu je, po ovom pokazatelju, najbolje ocenjen Singapur sa 5,6 (rast u odnosu na 2014. kada je ocena bila 5,49) i Ujedinjeni Arapski Emirati, a koji imaju ocenu 5,5. Od država Evrope, prema ovom pokazatelju najbolje stoji Portugal, koji je osmi na svetskoj listi, sa ocenom 5,3 i Irska sa ocenom 5,2.

Kada je u pitanju region Zapadnog Balkana, mora se primetiti da, prema ovom pokazatelju, značajno bolje stoji u odnosu na ocene po drugim indikatorima. Najbolje je ocenjena Hrvatska, koja zauzima 16. mesto sa ocenom 4,9. Sledi Rumunija sa ocenom od 4,5 koliko ima i Slovenija koja je na 49. mestu. Crna Gora ima ocenu 4,4 što joj je omogućilo 61. mesto, dok je Makedonija, sa ocenom 4,3 na 66. mestu. Iza Srbije koja je na 81. mestu našle su se BiH sa ocenom 4,2 Bugarska koja je, uz ocenu 4,1 na 98. mestu i od zemalja regiona najgore ocenjena država – Albanija, koja je zauzela 119. mesto uz ocenu 3,8.

Grafikon 8. Tržišne barijere u zemljama regiona Zapadnog Balkana

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2015-2016

Analizirajući i ostale pokazatelje koji se odnose na konkurenciju, uočava se da Srbija ni po jednom pokazatelju ne ulazi u grupu zemalja koje su dobro ocenjene i koje ulagači prepoznaju kao državu u kojoj su uslovi za ravnopravnu utakmicu svih tržišnih učesnika zadovoljavajući. Ono što brine, jeste činjenica da je naša zemlja po brojnim pokazateljima koji se odnose na oblast primene politike konkurencije nazadovala u odnosu na prethodne godine.

Možda i činjenica da smo, prema pokazatelju “uticaj regulacije na SDI”, iz godine u godinu sve lošije ocenjeni, ukazuje na ozbiljne nedostatke poslovnog ambijenata u Srbiji. Prema ovom pokazatelju smo, recimo, 2012. godine imali ocenu 3,7, a 2015. godine uz ocenu 3,6 zauzimamo 121. mesto od ukupno 140 posmatranih država sveta. Da nismo konkurentnini u odnosu na region, govori podatak da je susedna Makedonija, po ovom pokazatelju, na 15. mestu svetske liste, uz ocenu 5,3. Bolji od Srbije su i Rumunija (56. mesto), Mađarska (57. mesto), Albanija (78. mesto), Crna Gora (94. mesto) i Bugarska (115. mesto). Prema ovom pokazatelju lošiji položaj od Srbije imaju Slovenija (125. mesto) i BiH (128. mesto).

4. Efikasnost mera politike zaštite konkurencije u Srbiji

Savršena konkurencija i monopol predstavljaju dva granična slučaja tržišne konkurencije. Zbog strukture tržišta i drugih činilaca, ostali oblici konkurencije su negde između ova dva ekstremna slučaja. U ekonomskoj teoriji ih nazivaju nepotpunom konkurencijom (Mankiw, 2011).

Nepotpuna konkurencija se javlja kada ponuđači i kupci mogu da utiču na nivo cena. U ovakvoj situaciji, tržišni učesnici moraju da vode računa o ponašanju konkurenata i kupaca pri određivanju poslovne, a posebno cenovne politike, pri čemu im je osnov princip racionalizacije i maksimalizacije dobiti. (Greenhut M. et al, 1987). Tržišnim učesnicima nije primarni cilj delovanje tržišne privrede, već ostvarivanje što veće dobiti. U tom smislu, jasno je da nekonkurentskim ponašanjem oni ostvaruju veću zaradu nego što bi je imali da poštuju pravila konkurentskog ponašanja. Zato se ne može reći da se konkurentska disciplina tržišnih učesnika može javiti sponatno, već se mora nametnuti kao obaveza kroz poštovanje propisanih zakonskih i podzakonskih odredbi.

Propisima koji se odnose na zaštitu konkurenciju ne štite se konkretni učesnici na tržištu, odnosno njihovi pojedinačni interesi (Begović, Pavić, 2010) već konkurencija, tačnije obezbeđenje jednakih uslova poslovanja za sve učesnike na tržištu, koja bi omogućila uvećanje opšte dobrobiti društva održavanjem rivaliteta između učesnika na tržištu (Csereš, 2005).

Opasnosti stvaranja monopola, zloupotrebe dominantnog položaja, kao i kartela, posebno su izražene u manjim državama i tržištima. U tom smislu, Srbija ima sve preduslove za nastanak ovakvih vidova tržišne dominacije.

Osnovna pretpostavka efikasne politike zaštite konkurencije jeste postojanje propisa koji sadrže jasno određene principe zaštite konkurencije i mehanizme za efikasnu primenu tih principa u praksi. Da bi ovo bilo moguće, naravno, neophodno je da postoji telo koje bi sprovodilo utvrđene zakonske norme, ali i sudski sistem u kome bi sudije bile osposobljene za efikasno rešavanje sporova iz ove oblasti.

Za osnivanje tela za zaštitu konkurencije neophodno je donošenje odluke o odnosu prema izabranim političkim zvaničnicima izvršne i zakonodavne vlasti u Vladi. U idealnom slučaju, telo za zaštitu konkurencije može biti istovremeno nezavisna od političkog pritiska u sprovođenju svoje politike da istraži i procesuirá povrede konkurencije, ali i odgovorna za vršenje svojih ovlašćenja i trošenje javnih sredstava. (Kovacic W, Human D, str.5).

U Srbiji, saglasno Zakonu o zaštiti konkurencije (Sl. glasnik, 51/09,95/13), Komisija za zaštitu konkurencije organizuje, preduzima i kontroliše sprovođenje mera kojima se obezbeđuje zaštita konkurencije.

Tri su osnovna instituta zaštite konkurencije

1. Zabrana postojanja restriktivnih sporazuma
2. Zabrana zloupotrebe dominantnog položaja
3. Kontrola koncentracija

Prema tvrdnjama predsednice Saveta Komisije za zaštitu konkurencije iz vremena donošenja Zakona o zaštiti konkurencije 2009, Dijane Marković Bajalović, ova institucija nije imala presudan uticaj na sadržinu predloga zakona. Prva radna verzija Zakona urađena je u okviru projekta Evropske unije za institucionalnu podršku KZK (Marković Bajalović, 2010).

Predlagač Zakona je Ministarstvo trgovine i usluga RS kome pripada i najveći deo odgovornosti za kvalitet ovog akta. Naravno, za konačan izgled Zakona o zaštiti konkurencije odgovorna je Skupština Srbije, koja ga je usvojila većinom glasova. O novim rešenjima su Komisija za zaštitu konkurencije, teorija, kao i sudska praksa tek kasnije kroz primenu bile u prilici da daju svoj sud. Čini se da su manjkavosti nekih rešenja originalne verzije Zakona ispravljene donošenjem izmena i dopuna ovog propisa 2013. godine.

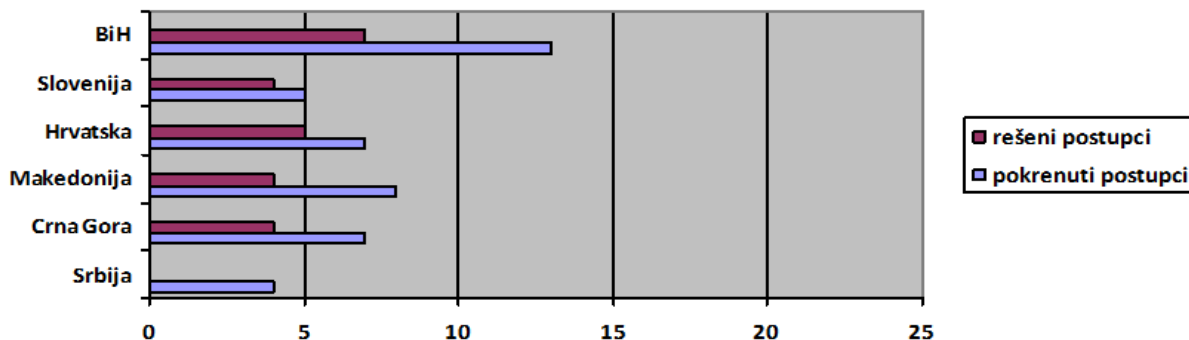
Može se primetiti i da je odredba 34. Zakona o zaštiti konkurencije predvidela da se u postupku pred Komisijom primenjuju pravila opšteg upravnog postupka, odnosno da rešenja koja Komisija donosi imaju karakter upravnog akta. U to vreme nije postojao Upravni sud. (osnovan je 01.01.2010.). Tako je Zakon upućivao na nadležnost suda koji je tek dva meseca nakon što je Zakon o zaštiti konkurencije stupio na snagu, osnovan. U međuvremenu, kontrolu je vršio Viši trgovinski sud. Međutim i kasnije u postupanjima Upravni sud nikada nije ulazio u prirodu predmeta i procenu moguće povrede konkurencije, već se isključivo bavio da li su u predmetima stvarno poštovane procedure predviđene Zakonom o zaštiti konkurencije i pratećim propisima.

S obzirom na to da je u procesima utvrđivanja povrede konkurencije teret dokazivanja na strankama u postupku, Zakon o zaštiti konkurencije predviđa mogućnost da Komisija izriče mere učesnicima na tržištu za svaki dan ponašanja suprotno nalogu Komisije datom u postupku ili nepostupanja po nalogu. Tačnije, ako stranke ne dostave tražene podatke ili joj pruže lažne ili nepotpune podatke, onemogućuje joj ulazak u prostorije ili na drugi način spreče uviđaj, ne postupe po privremenoj meri koju izrekne Komisija ili ne podnesu zahtev za odobrenje koncentracije u zakonski utvrđenom roku, mogu da se suoče sa nalogom za plaćanje procesnih penala. Penali mogu iznositi od 500 do čak 5.000 evra za svaki dan ponašanja suprotnog nalogu Komisije, odnosno nepostupanja po nalogu, ali ne mogu biti veći od deset odsto ukupnog godišnjeg prihoda tog učesnika na tržištu. Prema dostupnim podacima iz izveštaja Komisije za zaštitu konkurencije, ova institucija je svega tri puta izrekla navedenu meru.

Kada je u pitanju efikasnost mera zaštite politike konkurencije u Srbiji, uočavaju se brojne suprotnosti između Zakona o zaštiti konkurencije i drugih propisa koji utiču na poslovanje u Srbiji. Tako, recimo, Zakon o javnim nabavkama (Sl. glasnik RS, 124/12,14/15,68/15) članovima 26. i 27. predviđa da svaki naručilac mora, kao sastavni deo konkursne dokumentacije, predvidi izjavu o nezavisnoj ponudi. Njome, kako piše u Zakonu o javnim nabavkama, ponuđač pod punom materijalnom i krivičnom odgovornošću, potvrđuje da je ponudu podneo nezavisno, bez dogovora sa drugim ponuđačem ili zainteresovanim licima. Istina, predviđa se da, u slučaju postojanja osnovane sumnje u istinitost pomenute izjave, naručilac odmah obavesti organizaciju nadležnu za zaštitu konkurencije. U vezi s ovim članovima Zakona o javnim nabavkama, postavlja se pitanje da li povezana lica u smislu Zakona o zaštiti konkurencije mogu da učestvuju u postupku javne nabavke. Premda Zakon o javnim nabavkama to ne sprečava, prema članu 10. Zakona o zaštiti konkurencije, ukoliko preduzeća koje su povezana lica učestvuju odvojeno u postupku javne nabavke, to se smatra restriktivnim sporazumom, odnosno nameštanjem ponude u postupku javnih nabavki. Drugi član (član 5) Zakona o zaštiti konkurencije, opet, utvrđuje da se povezani učesnici smatraju jednim učesnikom na tržištu. Primetno je da se zbog ove očigledne kolizije među zakonima konkurencija sprečava, a ne štiti. Jer, ukoliko je neko matično preduzeće osnovalo više preduzeća koje su različite veličine i nude različite cene i uopšteno, uslove pri konkurisanju na javnom pozivu, one se ne mogu posmatrati kao povezana lica.

Na potrebu usaglašavanja svih propisa sa zakonima koji se bave zaštitom konkurencije ukazuje svojim preporukama i UNCTAD (Qaqaya, 2010, str.7).

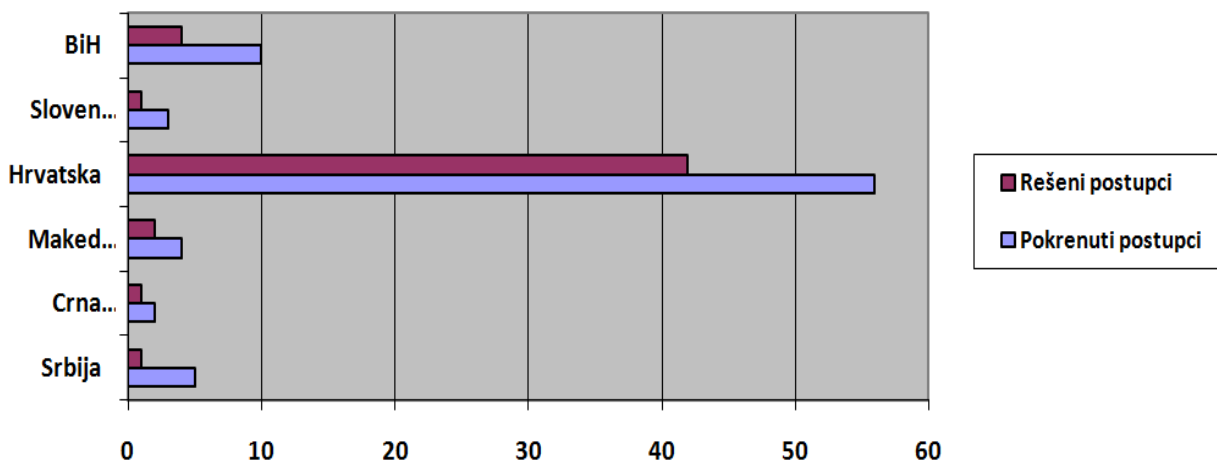
Ukoliko se analizira broj pokrenutih i rešenih postupaka povrede konkurencije nadležnih tela za zaštitu konkurencije u regionu, može se zaključiti da efikasnost u otkrivanju povreda konkurencije u našoj zemlji nije adekvatna.

Grafikon 9. Postupci utvrđivanja povrede konkurencije tela za zaštitu konkurencije regiona za 2014. godinu – **restiktivni sporazumi**

Izvor: Izveštaji o radu za 2014. godinu regionalnih tela za zaštitu konkurencije: KZK Srbije, www.kzk.gov.rs, AZTN Hrvatske, www.aztn.hr, Javna agencija za varstvo konkurencije Slovenije www.varstvo-konkurence.si, KZK Makedonije, www.kzk.gov.mk, KS BiH, www.bihkonk.gov.ba, AZZK Crne Gore, www.azzk.me

Prema gorenavedenim podacima, jasno je da je Srbija jedina država u regionu u kojoj u 2014. godini Komisija za zaštitu konkurencije nije donela ni jedno rešenje koje se odnosilo na zabranu postojanja restriktivnih sporazuma. Pokrenuto je četiri postupka. Može se zaključiti da je najefikasnije bilo telo za zaštitu konkurencije Bosne i Hercegovine koja je 2014. pokrenulo 13 postupaka utvrđivanja restriktivnih sporazuma, od kojih je sedam okončano rešenjem o zabrani navedenih sporazuma.

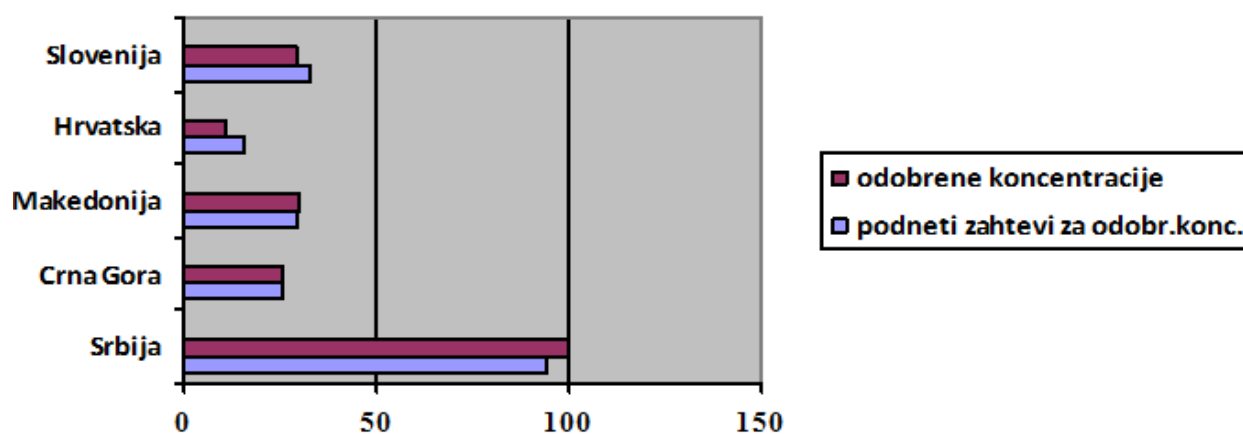
Grafikon 10. Postupci utvrđivanja povrede konkurencije tela za zaštitu konkurencije regiona za 2014. godinu – **zlostreba dominantnog položaja na tržištu**

Izvor: Izveštaji o radu za 2014. regionalnih tela za zaštitu konkurencije: KZK Srbije, www.kzk.gov.rs, AZTN Hrvatske, www.aztn.hr, Javna agencija za varstvo konkurencije Slovenije www.varstvo-konkurence.si, KZK Makedonije, www.kzk.gov.mk, KS BiH, www.bihkonk.gov.ba, AZZK Crne Gore, www.azzk.me

Jasno je da je u postupcima otkrivanja i sankcionisanja zlostreba dominantnog položaja u 2014. godini najefikasnije bilo telo za zaštitu konkurencije Hrvatske. U posmatranoj godini, pokrenuto je 56 postupaka utvrđivanja zlostrebe dominantnog položaja, od kojih je ona potvrđena u 42 slučaja. Odmah nakon hrvatskog, relativnu efikasnost pokazalo je i telo za zaštitu konkurencije Bosne i Hercegovine. Ono je za godinu dana ispitivalo deset slučajeva moguće zlostrebe dominantnog

položaja od kojih je to potvrđeno u četiri predmeta. Srbija je imala jedan potvrđen slučaj zloupotrebe dominantnog položaja, od pokrenutih pet postupaka.

Efikasnost, u određenoj meri, zavisi od kadrovskih potencijala i budžeta tela koje se bavi zaštitom konkurencije. Prema podacima UNCTAD-a (2011), srpska Komisija za zaštitu konkurencije je sa budžetom od 1,8 miliona evra, na nivou od 64 % prosečnog nivoa izdvajanja 44 zemlje sveta u kojima postoje organi za zaštitu konkurencije. Inače, prosečno izdvajanje za poslove sprovođenja politike zaštite konkurencije iznosi 350.000 evra na milion građana. Analizom izveštaja Komisije za zaštitu konkurencije iz prethodnih godina dolazi se do zaključka da ona nema ni dugoročnu finansijsku nezavisnost. Komisija za zaštitu konkurencije Srbije finansira se sa preko 90 odsto od sredstava naplaćenih u procesu kontrole koncentracija. Kako u svojoj analizi konstatuje UNCTAD (2011), ovaj prihod u telima za zaštitu konkurencije država članica Evropske unije čini od 20 do 25 odsto ukupnih prihoda njihovih budžeta. U tom smislu, može se reći da rad Komisije i zaštita konkurencije zavise od aktivnosti privrednih subjekata na tržištu. Tačnije, ukoliko dođe do drastičnog smanjenja koncentracije učesnika na tržištu, može se očekivati i situacija u kojoj rad tela nadležnog za zaštitu konkurencije može doći u pitanje.

Grafikon 11. Postupci tela za zaštitu konkurencije regiona prilikom utvrđivanja kontrole koncentracije tržišnih učesnika za 2014. godinu

Izvor: Izveštaji o radu za 2014. regionalnih tela za zaštitu konkurencije: KZK Srbije, www.kzk.gov.rs, AZTN Hrvatske, www.aztn.hr, Javna agencija za varstvo konkurencije Slovenije www.varstvo-konkurence.si, KZK Makedonije, www.kzk.gov.mk, KS BiH, www.bihkonk.gov.ba, AZZK Crne Gore, www.azzk.me

Drastično veći broj prijavljenih i odabranih koncentracija učesnika na tržištu u Srbiji posledica je značajno nižeg praga za obaveznu prijavu koncentracije Komisiji za zaštitu konkurencije. Činjenica da je u 2014. godini odobreno 100, a prijavljeno 94 koncentracije, znači da je deo predmeta iz 2013. godine rešen u 2014. godini. Inače, nije bilo odbijenih koncentracija, dok je njih šest odobreno uslovno, uz strukturne mere (Izveštaj o radu KZK, 2014).

Tokom prethodnih godina, Komisiji za zaštitu konkurencije prijavljivano je gotovo uvek oko 100 koncentracija. Međutim, prema izveštajima Komisije, u godinama u kojima su se održavali izbori na republičkom nivou (2012. i 2014.) primetno je da u vremenu pre izbora domaća pravna lica podnose manje zahteva za odobrenje koncentracije i to za 20% nego u godinama kada izbora nema. Kasnije, tokom preostalog dela godine, broj prijavljenih koncentracija se izjednači sa godinama kada u Srbiji nema izbora.

Ovo ukazuje da bilo kakav vid političke nesigurnosti, pa čak i izborne kampanje, utiče na ulagače prilikom odluka o ulaganjima.

4.1. Utvrđivanje povreda konkurencije koje čine učesnici na tržištu

Zakon o zaštiti konkurencije (Sl.glasnik 51/09 i 95/13) pod povredom konkurencije podrazumeva sve radnje učesnika na tržištu koje za cilj ili posledicu imaju ugrožavanje, povredu ili onemogućavanje konkurencije. Kao najznačajnije povrede konkurencije, Zakon prepoznaje:

1. Restriktivne sporazume
2. Zloupotrebe dominantnog položaja na tržištu

Postupak za utvrđivanje povrede konkurencije Komisija pokreće po službenoj dužnosti, odnosno ne razlikuje situacije u kojima sama otkriva potencijalnu povredu konkurencije od one u kojoj je do saznanja došla od podnosioca inicijative. U ovom delu, postojeći Zakon o zaštiti konkurencije značajno se razlikuje od prethodnog (2005.). Prema ranijem propisu, postupak je mogao biti pokrenut i po predlogu nekog učesnika na tržištu koji je dobijao status „stranke u postupku“. Sada samo učesnik na tržištu protiv koga je Komisija pokrenula postupak ispitivanja povrede konkurencije ima taj status. Podnosilac inicijative može samo biti obavешten o sudbini inicijative koju je podneo. Pri tom, ukoliko to podnosilac zahteva, Komisija može da sakrije identitet učesnika.

4.1.1. Restriktivni sporazumi

Restriktivni sporazumi su sporazumi koji nastaju između učesnika na tržištu koji za cilj ili posledicu imaju značajno ograničenje, narušavanje ili sprečavanje konkurencije. Zato su oni, kako predviđa Zakon o zaštiti konkurencije, zabranjeni i ništavni. Oni mogu biti pisani (kao ugovori ili pojedine odredbe ugovora), ali se restriktivnim sporazumima smatraju i oblici usaglašene prakse ili prećutni dogovori, kao i odluke o udruživanju učesnika na tržištu kojima se na bilo koji način zajednički utvrđuju cene ili drugi uslovi trgovine, ograničava proizvodnja, tržište, tehnički razvoj ili ulaganja, primenjuju nejednaki uslovi poslovanja za iste poslove, a za različite učesnike na tržištu, čime se oni dovode u nepovoljniji položaj na konkurenciju. Restriktivnim sporazumom kojim se narušava konkurencija smatra se i aktivnost kojom se deli tržište ili izvori nabavki. (Whish, 2005, str. 79). Činjenica je da se, recimo, dogovor između tržišnih učesnika, bio on usmen ili neobavezan, smatra restriktivnim sporazumom, ako se proceni da je on, u praksi, imao negativne posledice po konkurenciju.

Karteli kao oblik horizontalnih sporazuma (između tržišnih učesnika na istom nivou lanca proizvodnje ili prometa) koji imaju za cilj utvrđivanje cena, podelu tržišta, ograničavanje prometa ili proizvodnje ili nameštanje ishoda javnih nabavki (engl. bid rigging) smatraju se najštetnijim povredama konkurencije. (Jones, Sufirin, 2008, str.190). Njihovom otkrivanju daje se prvenstvo u radu svih nacionalnih tela za zaštitu konkurencije, pa i u srpskoj Komisiji za zaštitu konkurencije. Ova vrsta sporazuma (hardcore cartel) zabranjena je, bez izuzetka. Praksa ukazuje da se karteli uglavnom otkrivaju tako što jedan od učesnika tog dogovora pristane na saradnju sa telom za zaštitu konkurencije. Ukoliko se ne radi o organizatoru kartela, ovaj učesnik na tržištu može da računa na tzv. blagost u kažnjavanju, odnosno potpuni imunitet od kazne ili smanjenje sankcije koja bi mu bila izrečena. Evropska unija ovu praksu uvela je 1996. godine, dok je Srbija isto rešenje predvidela Zakonom iz 2009. U praksi, prednosti programa “blagosti u kažnjavanju” nisu u punoj meri iskorišćene (Rakić, 2014) jer, između ostalog, učesnika u kartelu koji je odlučio da sarađuje sa Komisijom za zaštitu konkurencije može da oslobodi samo kazne propisane Zakonom o zaštiti konkurencije, ali ne i od eventualnih tužbi za naknadu štete koju protiv njega mogu da podnesu tržišni učesnici koga je onaj koji je ušao u program “blagosti u kažnjavanju” označio kao učesnika kartela.

Prema podacima iz izveštaja o radu, dostupnim na sajtu Komisije za zaštitu konkurencije, samo je u tri slučaja primenjen program „blagosti u kažnjavanju“.

Zakon o zaštiti konkurencije predviđa da se rešenjem kojim se utvrđuje postojanje povrede konkurencije može odrediti mera zaštite konkurencije, u obliku obaveze plaćanja novčanog iznosa u visini najviše 10 odsto od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u Republici Srbiji. Osim mere zaštite konkurencije, što je obaveza po čl. 38 Zakona, ovaj akt predviđa i izricanje mere ponašanja, kao vid mere otklanjanja povrede konkurencije. Merama ponašanja se nalaže ili zabranjuje određeno postupanje učesnika na tržištu, kojim se želi umanjiti mogućnost da ubuduće dođe, na isti ili sličan način do zabranjenog postupanja.

Postoje i restriktivni sporazumi koji mogu biti izuzeti od zabrane. Procenu toga daje Komisija za zaštitu konkurencije, koja izdaje rešenja o izuzeću od zabrane u slučajevima kada ovi sporazumi doprinose unapređenju proizvodnje i prometa, podstiču ekonomski napredak, a potrošačima „pravičan deo koristi“.

Učesnik na tržištu koji smatra da restriktivni sporazum koji je s partnerima napravio podstiče proizvodnju ili promet, ekonomski napredak ili dobrobit potrošača, podnosi zahtev za izuzeće Komisiji za zaštitu konkurencije i sam snosi teret dokazivanja ispunjenosti uslova za izuzeće. Ali, čak i ako mu Komisija izuzeće odobri, ono mora biti vremenski ograničeno na određeni period. Zakon predviđa kao maksimalan period od osam godina. Restriktivni sporazumi mogu biti grupno izuzeti ukoliko spadaju u određenu kategoriju i ispunjavaju uslove za izuzeće sporazuma iz posmatrane kategorije sporazuma. Nije potrebno podnositi zahtev za izuzeće sporazuma ukoliko učesnici u njemu procene da sporazum spada u određenu kategoriju i ispunjavaju uslove za izuzeće sporazuma ukoliko učesnici u njemu procene da sporazum spada u vrstu sporazuma koji su grupno izuzeti (Vukadinović, 2006).

Zahtev za izuzeće Komisiji, kako predviđa Zakon, ne moraju podnositi učesnici na tržištu čiji je ukupni tržišni udeo na tržištu Srbije manji od deset odsto, ako posluju na istom nivou lanca proizvodnje i prometa, odnosno 15 odsto ukoliko učesnici u prometu posluju na različitom nivou lanca, proizvodnje i prometa. Zakon predviđa da obavezu prijavljivanja restriktivnog sporazuma nemaju učesnici na tržištu koji imaju 30 odsto tržišnog udela, ukoliko se radi o sporazumu sa sličnim uticajem na tržište zaključenim između različitih učesnika, ako pojedinačni tržišni udeo svakog od njih ne prelazi pet odsto na svakom pojedinačnom tržištu na kome se ispoljavaju efekti sporazuma. Međutim, dešava se da i u slučajevima nalik ovim, nema mogućnosti za izuzeće restriktivnog sporazuma. Pre svega, kada je cilj učesnika na tržištu koji su zaključili horizontalni sporazum (kada učesnici na tržištu posluju na istom nivou lanca proizvodnje i prometa) određivanje cena ili ograničavanje proizvodnje ili prodaje, odnosno podela tržišta snabdevanja, kao i ako je cilj vertikalnog sporazuma (učesnika na tržištu koji posluju na različitim nivoima lanca proizvodnje ili prometa) određivanje cene, odnosno podele tržišta. Analizom zahteva i rešenja zahteva za izuzeće objavljenih na internet stranici Komisije za zaštitu konkurencije za period 2013 – 2015. godine primetno je da najveći broj izuzeća ostvaruju velike osiguravajuće kuće koje se udružuju kako bi zajednički nastupile na tenderima za usluge osiguranja velikih državnih sistema (Železnice, EPS i slično). Komisija za zaštitu konkurencije u godišnjim izveštajima o radu za 2014. i 2015. godinu najavila je donošenje posebne Uredbe o uslovima za izuzeće od zabrane sporazuma u sektoru osiguranja. Njom bi se odredili uslovi za grupno izuzeće od zabrane određene vrste sporazuma u sektoru osiguranja, a što bi značilo i usaglašavanje sa Uredbom EK br. 267/2010 o primeni člana 101 Ugovora o funkcionisanju EU na kategorije sporazuma, odluka i usaglašene prakse u oblasti osiguranja. Ovo usaglašavanje domaće prakse sa evropskom uticalo bi na smanjeno administriranje i troškove ulagačau oblasti osiguranja.

Zakon predviđa da rešenje po zahtevu za pojedinačno izuzeće restriktivnog sporazuma Komisija može u roku od godinu dana od njegovog donošenja, u postupku ponovoljenom po službenoj dužnosti, da ukine rešenje ako su se bitnije promenili uslovi pod kojim je izuzeće odobreno. Moguće je čak i da rešenje poništi, ako se izuzeće zasniva na netačnim podacima ili ako se izuzeće zloupotrebljava.

Tabela 20 - Donete odluke Komisije za zaštitu konkurencije Srbije koje se odnose **na restriktivne sporazume** za period 2008 – 2014

Godina	Pokrenuto postupaka	Zabranjeno restriktiv.sporazuma	Podneto zahteva za izuzeće	Odobreno zahteva za izuzeće
2008	4	2	8	7
2009	7	4	5	5
2010	9	4	5	5
2011	8	7	14	8
2012	11	7	15	14
2013	5	4	13	12
2014	4	0	23	8

Izvor: Izveštaji o radu KZK 2008-2014, www.kzk.gov.rs

Kao što je već pomenuto, maksimalna novčana kazna u postupcima povrede konkurencije iznosi 10 odsto godišnjeg prihoda učesnika na tržištu koji su sprečili ili povredili konkurenciju. Analizom slučajeva otkrivenih zabranjenih restriktivnih sporazuma može se doći do zaključka da Komisija maksimalni procenat zakonski utvrđene kazne nikada u dosadašnjoj praksi nije primenila. Najbliži tome bio je slučaj protiv *Amm Immovables*, d.o.o. Beograd, *Beteco* d.o.o. Beograd, *Sagoja* d.o.o. Beograd i *Advena line* d.o.o. Beograd. Zbog utvrđene povrede konkurencije zaključenjem restriktivnog sporazuma, odnosno dogovora navedenih preduzećada u pojedinačnim ponudama u postupku javne nabavke uniformi, obuće i ostale opreme za potrebe Ministarstva odbrane, navedena privredna društva su, prema podacima iz predmeta objavljenim na internet stranici Komisije za zaštitu konkurencije, kažnjena sa 5,1 odsto, odnosno 5,85 odsto godišnjeg prihoda ostvarenih u 2012. godini, a kao mera ponašanja izrečena im je i zabrana bavljenja ovih poslom na 18 meseci.

Postupak protiv pomenutih privrednih društava pokrenut je, po službenoj dužnosti, jula 2013. godine, na osnovu inicijative Direkcije za nabavku i prodaju Ministarstva odbrane koji je i raspisao javnu nabavku, a zbog sumnje da navedena preduzeća nisu podnela ponude u postupku nabavke nezavisno. Kako je, tokom trajanja postupka pred Komisijom, jedno od ovih preduzeća – „*Advena line*“, d.o.o. Beograd brisana iz registra privrednih društava APR-a, protiv tog preduzećaje Komisija obustavila postupak.

Komisija je tokom postupka protiv preostalih privrednih društava došla do dokaza i zaključka da su ova preduzeća zaključila ograničavajući sporazum kojim su unapred dogovorila pojedinačno učešće u postupku javne nabavke dobara, pri čemu su u pojedinačnim ponudama utvrdila cene i druge elemente ponude i time značajno ograničila i narušila konkurenciju. Komisija je novembra 2015. godine donela rešenje kojom je, pored utvrđene povrede konkurencije odredila meru zaštite u obliku plaćanja novčanog iznosa u visini 5,1 odsto od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u 2012. godini društvima *Amm Immovables d.o.o.* Beograd i *Sagoja* d.o.o. Beograd, a društvu *Beteco d.o.o.* Beograd u visini 5,85 odsto. Pored toga, navedenim preduzećima izrečena je i mera zabrane učešća u postupku javne nabavke u svojstvu ponuđača u periodu od 18 meseci.

Zakon o zaštiti konkurencije omogućava već dugi niz godina Komisiji da izvrši i nenajavljene uviđaje (engl. *dawn raids/prepadi u zoru*) u prostorijama preduzeća za koja se sumnja da su prekršila ovaj Zakon, a da bi preduzeća u redovnom postupku prikrila ili uništila deo važnih dokaza. Službena lica Komisije imaju široka ovlašćenja - mogu pretraživati prostorije preduzeća, pregledati i oduzeti poslovne knjige, kao i sve ono što nađu u poslovnim prostorijama, uzimati izjave od bilo kog člana kolektiva. Može se dešavati i na više lokacija u isto vreme. Mada su, prema podacima iz izveštaja KZK za prethodne godine, službena lica Komisije obučena za ovaj posao, Komisija je tek 2015. primenila u nekoliko slučajeva nenajavljene uviđaje. Jedan od postupaka kod koga je u izvođenja dokaza sproveden i nenajavljeni uviđaj je i okončan.

Komisija je jula 2015. godine pokrenula postupak protiv *Umbrella Corporation LTD d.o.o.* Beograd, apoteka *Zvončica lek* i *Almil Farm*, kao i preduzetnika Zinaide Konjević za utvrđivanje postojanja povrede konkurencije iz člana 10. Zakona, zbog pretpostavke da je došlo do utvrđivanja minimalnih prodajnih cena u daljoj prodaji elektronskih cigareta i tečnosti za elektronske cigarete.

Ugovorne odredbe, iz Ugovora o poslovno-tehničkoj saradnji koje je *Umbrella Corporation Ltd*, kao prodavac, zaključio sa ostalim strankama u postupku, kao kupcima, sadržale su odredbe, kojima su se kupci obavezivali da će cene, odnosno maržu određivati u dogovoru sa prodavcem, s tim da cena u daljoj prodaji ne može biti niža od preporučene maloprodajne cene koju je određivao prodavac. U toku ispitnog postupka, Komisija je izvršila radnju nenajavljenog uviđaja, iznenadnim pretresom poslovnih prostorija *Umbrella Corporation Ltd* radi obezbeđenja dokaza za koje je postojala sumnja da će biti uklonjeni. Stranke su tokom čitavog postupka ukazivale na postojanje nehata, a zatim i na odsustvo štetnih posledica i nepostojanju elemenata značajnog ograničenja konkurencije.

Komisija je, nakon obavljenog ispitnog postupka, donela rešenje kojim se utvrđuje da su navedeni subjekti zaključili restriktivni sporazum koji nije izuzet od zabrane, čime su povredili konkurenciju. *Umbrella Corporation Ltd. d.o.o.* kažnjena je novčano u visini od 0,4 odsto od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u 2014. godini, dok su vlasnici apoteka koje su sa navedenim preduzećem potpisale restriktivni sporazum kažnjene sa po 0,2 odsto godišnjeg prihoda ostvarenog u 2014. godini. Takođe, izrečena je mera zabrane svakog budućeg postupanja koje bi mogle da sadrže obavezu kupca na primenu minimalne, zaštitne, fiksne i preporučene cene u daljoj prodaji.

Kako je gore navedeni slučaj jedini okončan od svih postupaka koji su u istražnom delu sadržali i nenajavljeni uviđaj, nemoguće je oceniti efekat ovog načina prikupljanja dokaza o povredi konkurencije. S druge strane, UNCTAD je u svojoj analizi (2011) sprovođenja zaštite konkurencije u Srbiji konstatovao da je Zakon o zaštiti konkurencije, na određen način, limitirao razloge zbog kojih bi Komisija vršila nenajavljene uviđaje, dok evropsko zakonodavstvo i praksa ovaj vid prikupljanja dokaza vidi više kao pravilo, nego kao izuzetak. Pored toga, UNCTAD u istoj analizi daje preporuku da se u Komisiji zaposle dva IT stručnjaka koja bi bila posebno obučena za rad na kompjuterskim programima za nenajavljene uviđaje. Komisija, prema podacima iz izveštaja o radu iz prethodnih godina, ovu vrstu kadra nije angažovala niti je planirala njihovo angažovanje, što može da utiče na uspešnost nenajavljenih uviđaja.

4.1.2. Zloupotreba dominantnog položaja

Prema odredbama Zakona o zaštiti konkurencije, dominantan položaj ima učesnik na tržištu koji, zbog svoje tržišne snage, može da posluje na odgovarajućem tržištu u značajnoj meri nezavisno u odnosu na stvarne ili potencijalne konkurente, kupce, dobavljače ili potrošače.

Tržišna snaga učesnika na tržištu (ZZK, 2013) se utvrđuje u odnosu na odgovarajuće ekonomske i druge pokazatelje, a posebno:

1. Strukturu odgovarajućeg tržišta
2. Tržišni udeo učesnika na tržištu čiji se dominantan položaj utvrđuje, posebno ako je veći od 40 odsto na utvrđenom odgovarajućem tržištu
3. Stvarne i moguće konkurente
4. Ekonomsku i finansijsku snagu
5. Stepen vertikalne integrisanosti
6. Prednost u pristupu tržištima snabdevanja i distribucije
7. Pravne ili činjenične prepreke za pristup drugih učesnika na tržištu
8. Snagu kupca
9. Tehnološke prednosti, prava intelektualne svojine

Zakon prepoznaje i kolektivnu dominaciju, odnosno situaciju kada su dva ili više pravno nezavisnih učesnika na tržištu povezani ekonomskim vezama, tako što na odgovarajućem tržištu zajednički nastupaju ili deluju kao jedan učesnik.

Teret dokazivanja dominantnog položaja na utvrđenom odgovarajućem tržištu je na Komisiji za zaštitu konkurencije, a ne na učesnicima na tržištu.

Dominantan položaj na tržištu nije zabranjen. Zabranjena je samo njegoa zloupotreba. Pod zloupotrebom dominantnog položaja smatra se:

1. Neposredno ili posredno nametanje nepravičnih uslova poslovanja ili nepravične kupovne ili prodajne cene
2. Ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja
3. Primenjivanje nejednakih uslova poslovanja na iste poslove sa različitim učesnicima na tržištu, čime se pojedini učesnici na tržištu dovode u nepovoljniji položaj u odnosu na konkurente
4. Uslovljavanje zaključenja ugovora time da druga strana prihvati dodatne obaveze koje po svojoj prirodi ili prema trgovačkim običajima nisu u vezi sa predmetom ugovora.

Tabela 21 - Donete odluke Komisije za zaštitu konkurencije Srbije koje se odnose na zloupotrebu monopolskog položaja za period 2008 – 2014.

Godina	Pokrenuto postupaka utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja	Doneto rešenja o postojanju zloupotrebe dominantnog položaja
2008	3	2
2009	2	2
2010	3	.
2011	4	1
2012	9	5
2013	6	-
2014	6	1

Izvor: KZK, izveštaji o radu 2008-2014, www.kzk.gov.rs

Prema dostupnim podacima, u poslednjih osam godina (2008-2015) u Srbiji je doneto samo 11 rešenja Komisije kojim se potvrđuje postojanje zloupotrebe dominantnog položaja, odnosno svega 1,3 godišnje. U istom period pokrenuto je 36 postupaka za utvrđivanje zloupotrebe dominantnog položaja, odnosno 4,5 godišnje, što praktično znači da je svaki četvrti pokrenuti postupak utvrđivanja

zloupotrebe dominantnog položaja potvrđen. Mali broj utvrđenih povreda u delu zloupotrebe dominantnog položaja ukazuje da se u Srbiji još uvek nedovoljno koriste odrednice Zakona o zaštiti konkurencije. Razloga za to ima dosta. Između ostalog, činjenica je i da privredni subjekti, ali ni građani koji mogu biti nosioci inicijativa za pokretanje postupka, nedovoljno jasno prepoznaju povrede konkurencije, ali i da ne poznaju odrednice aktuelnog Zakona o zaštiti konkurencije koje omogućavaju da antimonopolska politika u našoj zemlji bude efikasnija.

Jedan od problema jeste i sporost sudstva, mada je u ovom delu izmenama Zakona o zaštiti konkurencije i utvrđivanjem jasnih rokova za sudske odluke iz oblasti zaštite konkurencije, sprečeno da konačna rešenja o povredama konkurencije čekaju dugi niz godina kako bi postala pravosnažna.

Jedan od najtipičnijih slučajeva u kojima se pokazalo koliko se sporost u donošenju konačnog rešenja o povredi ili njenom odbacivanju može loše odraziti na efikasnost antimonopolske politike u Srbiji je predmet koji je Komisija za zaštitu konkurencije pokrenula 2008. godine protiv *Mlekare Subotica a.d.* i *Industrije mleka i mlečnih proizvoda Imlek Beograd a.d.* Komisija je ovaj postupak pokrenula po službenoj dužnosti tako što je utvrdila da su AD *Mlekara Subotica* i AD *Imlek* iz Padinske Skele (kao pravnog sledbenika AD *Novosadska mlekara*) – oba društva u većinskom vlasništvu *Danube Foods Group B.V.*, u periodu 2006 - 2008. godine zloupotrebila dominantan položaj na odgovarajućem tržištu otkupa sirovog mleka na teritoriji Srbije, nametanjem nepravednih uslova poslovanja i primenom nejednakih uslova poslovanja na iste poslove sa različitim učesnicima na tržištu tako što su u: tipskom ugovoru o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka u čl. 7.2. predvideli da se utvrđivanje kvaliteta sirovog mleka vrši u laboratoriji mlekare i da su ugovorne strane saglasne da se za potrebe ugovora nalazi laboratorije mlekare smatraju konačnim; tipskom ugovoru o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka u čl. 10.1 predvideli u tač. 7) i 8) obavezu proizvođača da odmah i bez odlaganja obavesti mlekaru o kontaktima sa drugim mlekarama i otkupljivačima mleka i poslovnim ponudama dobijenim od drugih mlekara, otkupljivača mleka i drugih fizičkih i pravnih lica; tipskom ugovoru o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka u čl. 12 predvideli pravo mlekare na jednostrani raskid ugovora uz obavezu proizvođača da nadoknadi svaku štetu mlekari nastalu kao posledica raskida ugovora usled bilo kog propusta proizvođača, nasuprot čl. 13.1 kojim su predvideli pravo proizvođača na raskid ugovora samo u slučaju da mlekara ne preuzme sirovo mleko od proizvođača više od tri dana uzastopno, izuzev ukoliko je o tome obavestila proizvođača ili je preuzimanje obustavljeno iz opravdanih razloga ili u slučaju da proizvođač ne primi isplatu za isporučeno sirovo mleko zadovoljavajućeg kvaliteta, u skladu sa čl. 6 ugovora; ugovorima o dodeli junica i u ugovorima o zajmu proizvođače uslovili preuzimanjem obaveze isporuke celokupne proizvedene količine mleka za određeno vreme, a ne samo isporukom mleka od dobijenih i preuzetih junica, odnosno junica kupljenih zajmom; tipskom ugovoru o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka u čl. 6.1. predvideli da se otkupna cena sirovog mleka formira na osnovu cenovnika, koji kao prilog čini sastavni deo ugovora, pri čemu ugovorom nije predviđeno pod kojim uslovima može doći do promene cenovnika, niti pravo proizvođača na jednostrani raskid ugovora pod razumnim uslovima u slučaju da je nezadovoljan otkupnom cenom.

Komisija je *Mlekari Subotica* i *Imleku* naložila da izmene odredbe tipskog ugovora o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka tako što će predvideti pravo proizvođača da traži kontrolnu analizu hemijskih i makrobioloških rezultata mleka, koju će vršiti ugovorom određene nezavisne institucije, čije će se analize smatrati konačnim, uz obavezu mlekare da nadoknadi štetu proizvođaču i troškove analize u slučaju da analiza nezavisne institucije pokaže bolje rezultate kvaliteta mleka od analize mlekare; u otkupnim stanicama na vidnom mestu istaknu obavještenje proizvođačima o njihovom pravu da traže kontrolnu analizu hemijskih i mikrobioloških rezultata mleka koju će vršiti tačno određene nezavisne institucije, čije će se analize smatrati konačnim, uz obavezu mlekare da nadoknadi štetu proizvođaču i troškove analize u slučaju da analiza nezavisne institucije pokaže bolje rezultate kvaliteta mleka od

analize mlekare; sačine nove odredbe tipskog ugovora o proizvodnji, isporuci i otkupu mleka u kojima će predvideti pravo jednostranog raskida ugovora pod ravnopravnim uslovima za obe ugovorne strane, pri čemu će posebno predvideti pravo proizvođača da raskine ugovor u slučaju nezadovoljstva otkupnom cenom mleka; u ugovorima o dodeli junica proizvođače obavežu na isporuku količine mleka proizvedene samo od dobijenih i preuzetih junica i samo u period do njihovog vraćanja, odnosno da u ugovorima o zajmu proizvođače obavežu samo na isporuku količine mleka dovoljne za izmirivanje preuzete zajmovne obaveze i samo u periodu zajmovnog zaduženja; sačine nove cenovnike u kojima će iskazati nominalni iznos otkupnih cena po litri za svaku klasu mleka pojedinačno i da klase mleka odrede u odgovarajućem rasponu pokazatelja za svaku klasu, kao i vrstu i visinu stimulacija i njihovo trajanje; prilikom svake promene cenovnika, svakom proizvođaču mleka koji mleko isporučuje direktno mlekarama dostave novi cenovnik, a da proizvođače koji mleko isporučuju u otkupnim stanicama obaveste isticanjem novog cenovnika na vidnom mestu u otkupnoj stanici.

Navedeno rešenje o povredi konkurencije Komisija za zaštitu konkurencije donela je 2009. godine. Uz gorepomenute mere ponašanja, Komisija je izrekla i novčanu kaznu u dinarskoj protivrednosti od gotovo tri miliona evra. *Mlekara Subotica* i *Imlek* su se na navedeno rešenje žalile Upravnom sudu koji je, oktobra 2010. potvrdio rešenje Komisije. Nakon toga, mlekare su platile pomenutu kaznu na račun budžeta Srbije. Međutim, krajem 2011. godine Vrhovni kasacioni sud ukida presudu Upravnog suda i predmet vraća na ponovno odlučivanje. Februara 2012. Upravni sud poništava rešenje Komisije iz 2009. godine, nakon čega je naplaćen novac vraćen mlekarama. Uz iznos kazne, Komisija je bila dužna da *Mlekari Subotica* i *Imleku* plati i kamatu na navedeni iznos, za period od kada je naplaćena kazna, pa do rešenja Upravnog suda iz 2012. Komisija je tada navedenim mlekarama na ime kamate uplatila ukupno 74.235.034,05 dinara, a što je činilo čak 34,5 odsto ukupnih rashoda Komisije za 2012. godinu. Inače, postupajući po primedbama Upravnog suda, Komisija za zaštitu konkurencije sprovela je ponovni postupak protiv *Mlekare Subotica* i *Imleka* avgusta 2012. i ponovo utvrdila da su navedene mlekare u istom period (2006-2008) povredile konkurenciju zloupotrebom dominantnog položaja. Ovo rešenje potvrđuje i Upravni sud, ali je kao zakonitu potvrđuje tek 5. januara 2015. godine, dok Vrhovni kasacioni sud presudom od 9. oktobra 2015. godine odbija zahtev za preispitivanje presude Upravnog suda, čime konačno potvrđuje odluku Komisije za zaštitu konkurencije o zloupotrebi dominantnog položaja pomenutih mlekara na tržištu otkupa sirovog mleka namenjenog daljoj industrijskoj preradi u mlekarama na teritoriji Srbije.

Navedene mlekare ipak nisu ponovo uplatile na račun budžeta novčanu kaznu niti su na bilo koji način odgovarale, s obzirom na to da je 2013. godine izmenama Zakona o zaštiti konkurencije predviđeno da određivanje mera zaštite konkurencije zastarevaju za tri godine. Tako se i postupak protiv navedenih mlekara našao među desetak drugih predmeta koji su proglašeni – zastarelim. Ukinuta je i odredba kojom Komisija dužna da isplaćuje kamate u slučaju da sud odbaci njeno rešenje o povredi konkurencije. Izmenama Zakona o zaštiti konkurencije određeno je da se ovaj trošak, kao i iznos novčane kazne isplaćuje iz budžeta Republike Srbije, gde se inače novčani deo kazne i uplaćuje.

Navedeni primer jasno pokazuje koliko sporost nadležnih sudskih organa i očigledno nedovoljna nadležnost sudija koji se bave slučajevima iz oblasti povrede konkurencije loše utiče na efikasnost u primeni politike zaštite konkurencije.

4.2. Ograničenja postupaka kontrole koncentracija

Kontrola koncentracija učesnika na tržištu smatra se trećim stubom zaštite konkurencije. Prva dva stuba, odnosno instrumenta antimonopolske politike bave se procesima koji su se već desili na tržištu

(tzv. *ex post* kontrola) i određenim merama se naknadno otklanjaju, a cilj kontrole koncentracija je da se spreči mogućnost narušavanja konkurencije u budućnosti (tzv. *ex ante* kontrola).

Kolika je važnost zaštite konkurencije i kroz ovu aktivnost govori i to što je više od 100 zemalja u svetu donelo zakone o zaštiti konkurencije, od kojih bar 80 zakona uređuje pitanje kontrole koncentracija. (Whish, 2005, str.782)

Koncentracije se mogu odrediti kao različiti oblici objedinjavanja privrednih subjekata kojim se trajno menja kontrola nad jednim ili više privrednih subjekata, odnosno kojim se oni dovode pod zajedničku kontrolu i ostvaruje poslovno jedinstvo svih učesnika u koncentraciji koji su do tada bili nezavisni (Rakić, 2014, str.8).

Kao povezane privredne subjekte, Zakon o zaštiti konkurencije Republike Srbije (Sl.glasnik RS br. 51/09 i 95/13) prepoznaje dva ili više učesnika na tržištu od kojih jedan kontroliše drugog ili druge učesnike na tržištu i na njih se primenjuju odrednice, u skladu sa Zakonom o privrednim društvima (Sl. glasnik RS br. 36/11 i 99/11). Ovo je posebno važno iz ugla kontrole koncentracija na tržištu, jer ukoliko bi se određeno objedinjavanje povezanih subjekata i desilo, ne bi moglo biti reči o koncentraciji.

Član 17. Zakona o zaštiti konkurencije (Sl. glasnik 51/09 i 95/13) određuje da koncentracija učesnika na tržištu nastaje u slučajevima

- a) spajanja i drugih statusnih promena u kojima dolazi do pripajanja učesnika na tržištu
- b) sticanja neposredne ili posredne kontrole jednog ili više učesnika na tržištu nad drugim učesnikom ili više učesnika na tržištu ili delom odnosno delovima drugih učesnika na tržištu koji mogu predstavljati samostalnu poslovnu celinu
- c) zajedničkog ulaganja dva ili više učesnika na tržištu ili sticanja zajedničke kontrole nad postojećim učesnikom na tržištu koji posluje na dugoročnoj osnovi i ima sve funkcije nezavisnog učesnika na tržištu.

Kao jedna koncentracija se, po Zakonu, smatraju dve ili više transakcija između istih učesnika na tržištu izvršenih u periodu kraćem od dve godine.

Koncentracijama se, prema čl. 18 Zakona, ne smatra ako

- a) banka ili druga finansijska organizacija ili društvo za osiguranje, u toku redovnog poslovanja privremeno stekne akcije ili udele, radi dalje prodaje, ako ih proda u periodu do godinu dana od dana sticanja i to ukoliko ih koristi tako da to ne utiče na poslovne odluke učesnika na tržištu
- b) društvo za upravljanje ulagačkimfondom ili ulagačkimfondom stekne učešće u učesniku na tržištu, pod uslovom da svoja prava zasnovana na tom učešću ostvaruju samo radi vrednosti svog ulaganja i pod uslovom da ne utiče na konkurentsko ponašanje tog učesnika na tržištu
- c) zajedničko ulaganje koje ima za cilj koordinaciju tržišnih aktivnosti između dva ili više učesnika na tržištu koji zadržavaju svoju pravnu nezavisnost d) ako stečajni upravnik stekne kontrolu nad učesnikom na tržištu.

Odobranje koncentracije učesnika na tržištu zavisi od procene i analize nadležnih u Komisiji za zaštitu konkurencije da li bi se njom ograničila, narušila ili sprečila konkurencija na tržištu Srbije ili na

njegovom delu, a naročito ako bi to narušavanje konkurencije bilo rezultat stvaranja ili jačanja dominantnog položaja.

Dozvoljenost koncentracije učesnika na tržištu se utvrđuje u odnosu na:

1. Strukturu odgovarajućeg tržišta
2. Stvarne i potencijalne konkurente
3. Položaj na tržištu učesnika u koncentraciji i njihovu ekonomsku i finansijsku moć
4. Mogućnost izbora dobavljača i korisnika
5. Pravne i druge prepreke za ulazak na odgovarajuće tržište
6. Trendove ponude i potražnje odgovarajuće robe odnosno usluga
7. Trendove tehničkog i ekonomskog razvoja
8. Nivo konkurentnosti učesnika u koncentraciji
9. Interese potrošača

Ovi kriterijumi odgovaraju kriterijumima predviđenim Uredbom o kontroli koncentracija EU (2004). Postupak kontrole koncentracija zasniva se na propisanoj obavezi podnošenja prijave koncentracije u roku od 15 dana od potpisivanja sporazuma između tržišnih učesnika, odnosno od dana sticanja kontrole nad drugim učesnikom. Ovu obavezu imaju svi privredni subjekti u slučaju kada dostignu prihodne, odnosno ekonomske pragove za prijavu koncentracije. Obavezu prijave imaju i ona fizička lica koja se smatraju učesnikom na tržištu, tj. ako poseduju kontrolno učešće u jednom ili više privrednih društava koja ispunjavaju ekonomski prag.

Prihodni, odnosno ekonomski prag iznad kog je obavezno prijaviti koncentracije, prema Zakonu o zaštiti konkurencije, dostiže se kada učesnici koncentracije imaju ukupan godišnji prihod na svetskom nivou u prethodnoj godini veći od 100 miliona evra, pri čemu bar jedan učesnik ima ukupan godišnji prihod na tržištu Srbije veći od 10 miliona evra ili je ukupan godišnji prihod najmanje dva učesnika u koncentraciji ostvaren na tržištu Srbije veći od 20 miliona evra u prethodnoj godini, s tim što najmanje dva učesnika u koncentraciji imaju prihod veći od po milion evra u istom periodu.

Prihodni prag bio je niži do 2009. godine što je, prema tadašnjim kritičarima odredbi Zakona, značajno opterećivalo ionako skromne kadrovske kapacitete Komisije, ali i učesnike na tržištu.

Komentarišući ekonomske pragove za obaveznu prijavu koncentracije Zakonom o zaštiti konkurencije iz 2009. prof. Begović i prof. Pavić (2009) konstatuju da pod obavezu prijave potpada kada preduzećekoja ne posluje na domaćem tržištu preuzima domaćeg učesnika na tržištu. U tom slučaju se, kažu, čak ni struktura tržišta ne menja. Zaključuju da je prva posledica ovako postavljenog praga da stvori nepotrebne prepreke stranim direktnim ulaganjima. Druga posledica ovakvog praga (Begović, Pavić, 2009) je da snažna domaće preduzeće, koja ostvaruje prihod preko 100 miliona evra, mora da prijavi svaku od svojih akvizicija, s obzirom na to da se može očekivati da na srpskom tržištu ono ostvaruje barem jednu desetinu svojih ukupnih prihoda. To, konstatuju oni, osim direktnih stranih ulaganja, stvaraju se prepreke i za domaća ulaganja manjeg obima.

Tabela 22 - Ekonomski pragovi za **obaveznu prijavu koncentracija** u zemljama okruženja, uključujući Srbiju

Država	Prva opcija za ekonomski prag	Druga opcija za ekonomski prag
Hrvatska	140 mil.evra godišnjeg prometa (na svet. tržištu + 14 miliona evra na dom. tržištu bar jednog učesnika	/
BiH	50 mil. evra godišnjeg prometa na svet. tržištu. Dovoljno da jedan učesnik bude prisutan na tržištu BiH, nezav. od prihoda	Najmanje dva učesnika ostvaruju na tržištu BiH godišnji prihod od po 2,5 miliona evra
Rumunija	10 mil.evra ukupan godišnji prihod, pri čemu najmanje dva učesnika imaju po 4 miliona evra prihoda na domać.tržištu	/
Mađarska	54 mil.evra ukupan godišnji prihod svih učesnika na tržištu i najmanje dva učesnika od po 1,8 mil. evra na dom.trž.	/
Bugarska	Ukupan godišnji prihod svih učesnika na tržištu Bugarske – 18 miliona evra, pri čemu ciljano društvo ima prihod od 1,5 milion evra	
Srbija	Ukupan godišnji prihod na svet. nivou veći od 100 mil.evra, pri čemu bar jedan učesnik ima ukupan godišnji prihod na teritoriji Srbije veći od 10 miliona evra	Ukupan godišnji prihod najmanje dva učesnika ostvaren na tržištu Srbije veći od 20 miliona evra u pret.godini, s tim da najmanje dva učesnikaimaju prihod veći od po milion evra u istom periodu.

Izvor: Internet stranice regionalnih tela za zaštitu konkurencije: KZK Srbije, www.kzk.gov.rs, AZTN Hrvatske, www.aztn.hr, KZK Makedonije, www.kzk.gov.mk, KS BiH, www.bihkonk.gov.ba, AZZK Crne Gore, www.azzk.me, Bulgarian Commission on Protection of Competition, www.cpc.bg, Hungarian Competition Authority, www.gvh.hu, Romanian Competition Council, www.consiliulconcurentei.ro

Prema dostupnim podacima iz izveštaja o radu Komisije za zaštitu konkurencije (2008 – 2014) podnosioci najvećeg broja primljenih prijava koncentracija su inostrana pravna lica – preko 60 %. Ostatak čine domaća pravna lica, odnosno učesnici na tržištu koji su registrovani i aktivni na tržištu Srbije.

Praktično, najveći broj prijava vrši se za koncentracije koje su prekogranične, tačnije odnose se na transakcije koje, uglavnom, ne mogu uticati na dešavanja na tržištu Srbije.

Prema Tarifniku o visini naknada Komisije za zaštitu konkurencije (2011) koju je donela Vlada Srbije, naknada za izdavanje rešenja o odobrenju koncentracije u skraćenom postupku iznosi 0,03 % od ukupnog zajedničkog prihoda svih učesnika u koncentraciji, do 25.000 evra, u dinarskoj protivrednosti po srednjem kursu NBS, važećem na dan uplate. Izdavanje rešenja o odobrenju koncentracije u ispitnom postupku i uslovnom odobrenju koncentracije podrazumeva plaćanje naknade od 0,07 % od zajedničkog ukupnog godišnjeg prihoda svih učesnika u koncentraciji, do 50.000 evra u dinarskoj protivrednosti po srednjem kursu NBS, važećem na dan uplate. Izdavanje akta o odbacivanju prijave koncentracije – 500 evra u dinarskoj protivrednosti po srednjem kursu NBS na dan uplate, a izdavanje akta o obustavljanju postupka po prijavi koncentracije – 900 evra.

Prema stručnoj analizi politike zaštite konkurencije u Srbiji, koju je izradila Konferencija UN za trgovinu i razvoj (2011) oko 95 % notifikacija čine skraćeni postupci, te se konstatuje da Srbija ima najveće naknade u Evropi, imajući u vidu nivo zarada u našoj zemlji.

U literaturi se naknada koju Komisija za zaštitu konkurencije naplaćuje prilikom prijave koncentracije često naziva i skrivenim “porezom na koncentracije”, s obzirom na to da Komisija zahvaljujući ovim naknadama svake godine beleži suficit, a višak prihoda nad rashodima uplaćuje u budžet.

Ukoliko Komisija u roku od mesec dana od prijave koncentracije ili četiri meseca od pokretanja ispitnog postupka po službenoj dužnosti ne donese rešenje, smatra se da je koncentracija odobrena. (tzv. ćutanje administracije).

Tabela 23 - **Aktivnosti na kontroli koncentracija Komisije za zaštitu konkurencije za period 2008 – 2014.**

Godina	Ukupno zahteva	Ukupno odobr.zaht.	Odobreno po skrać.postup.	Ispit.postup.po odobr.zahtev.	Uslovno odobreno	Odbaćeni zahtevi	Obustav. Postupci
2008	137	133	131	2	4	2	2
2009	116	115	100	3	2	5	7
2010	67	61	58	3	/	4	2
2011	114	94	92	2	/	5	1
2012	105	94/1 zabr.	94	2	2	3	5
2013	97	91	88	3	2	1	2
2014	100	93	91	6	2	1	2

Izvor: Izveštaji o radu KZK 2008-2014, www.kzk.gov.rs

Iz gore prikazanih podataka jasno je da namera zakonodavca da podigne ekonomski prag za prijavu koncentracija kako bi smanjio administrativne poslove u Komisiji za zaštitu konkurencije, odnosno usmerio kadrovski potencijal na slućajeve otkrivanja povreda konkurencije, nije u potpunosti uspeo. Taćnije, od 2010. godine ne dolazi do smanjenja broja prijavljenih koncentracija. Vidljivo je, takode, da je najveći broj odobrenih koncentracija ućesnika na trţištu odobren po skraćenom postupku.

Skraćeni postupak je, zapravo, prva faza ispitivanja po prijavi koncentracije koja se pokreće i vodi po zahtevu ućesnika u koncentraciji. U ovoj fazi rada Komisija razdvaja one koncentracije za koje je oćigledno da neće narušiti i ućroziti konkurenciju od onih za koje je, ipak, potrebno sprovesti ispitni postupak da bi se mogućnost povrede konkurencije eliminisala ili potvrdila. Kada odredena koncentracija potpuno jasno zadovoljava kriterijume za odobrenje (ne stiće se dominantan poloćaj i sl.) donosi se odluka o odobrenju. Međutim, ako se po otpoćinjanju postupka odobrenja oćkrije da postoji mogućnost za povredu konkurencije, sprovodi se druga faza ispitivanja koncentracija (tzv. ispitni postupak). Tokom ove faze prikupljaju se dodatne informacije od stranaka u postupku, ali i od njihovih konkurenata, pre donošenja konaćne odluke. Nakon ispitnog postupka Komisija moće doneti odluku da koncentraciju odobri, odobri je uslovno ili zabrani.

Cilj postupka kontrole koncentracije jeste da utvrdi hoće li ućesnici koncentracije nakon njenog sprovođenja biti u mogućnosti da zloupotrebe dominantni poloćaj, bilo samostalno, ako imaju znaćajniju trţišnu moć, bilo u dogovoru sa drugim trţišnim ućesnicima kada zakljućuju restriktivni sporazum.

Uslovno odobravanje koncentracije znak je da nadlećno telo za zaštitu konkurencije sumnja da predmetna koncentracija moće narušiti konkurenciju. U tom smislu, ućesnici koncentracije mogu da predloće odredene mere kako bi smanjili svoju trţišnu moć. Navedene mere mora overiti Komisija za zaštitu konkurencije koja, zajedno sa ućesnicima koncentracije, utvrđuje dinamiku predloćenih mera i ocenjuje njihovu uspešnost. Zakon o zaštitu konkurencije ne bavi se detaljno procedurama odobravanja uslovnih koncentracija (vrsta mera, uslovi prihvatanja predloćenih mera i sl), mada se Komisija prilikom odlučivanja rukovodi pravilima u EU i praksom Evropske komisije u primeni pravila o korektivnim merama (Rakić, 2014). Preciznije utvrđivanje mogućih korektivnih mera koje bi

omogućavale uslovno odobravanje koncentracija svakako da bi uticalo na veću izvesnost poslovanja tržišnih učesnika.

Korektivne mere dele se na:

1. Strukturne mere – predstavljaju različite oblike korporativnog restrukturiranja učesnika u koncentraciji. Neke od mera su: prodaja imovine ili nekih delova osnovne delatnosti, prodaja zavisnog društva, prodaja udela i sl. Najveću prepreku, posebno u vremenima krize, predstavlja izazov pronalaženja novog kupca za deo imovine u određenom roku. Zajedničko za sve strukturne mere je zabrana ponovnog sticanja otuđene imovine ili učešća u kapitalu drugih učesnika u koncentraciji, u roku od deset godina.
2. Mere ponašanja – ne utiču na strukturu učesnika u koncentraciji, niti na strukturu tržišta, već se utvrđuju ograničenja u poslovanju učesnika u koncentraciji ili se postavljaju zahtevi za određenim ponašanjem učesnika u koncentraciji u određenom roku. Recimo, mera Komisije koja je u postupku utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja postavljena Železnicama Srbije 2015. godine da omogući trećim licima pristup infrastrukturi.

Analizom dostupnih predmeta Komisije za zaštitu konkurencije može se zaključiti da je uslovno odobrena koncentracija *Holcim Ltd* i *Lafarge S.A.* jedna od uspešnijih. Naime, sve strukturne mere koji su nadležni u Komisiji postavili pred učesnike koncentracije u potpunosti su ispunjene.

Društvo *Holcim Ltd* iz Švajcarske podnelo je 2014. godine Komisiji prijavu koncentracije, s obzirom na to da je planiralo preuzimanje svih (ili najmanje dve trećine akcija) francuskog *Lafarge S.A.* Oba društva su preko svojih povezanih društava imala poslovne aktivnosti u Srbiji. *Holcim Ltd* imao je četiri povezana društva (proizvodnja cementa, betona, šljunka, peska i drobljenog kamena). *Lafarge S.A* bio je vlasnik dva zavisna društva u Srbiji (proizvodnja cementa i betona). Komisija je zaključila da ova dva preduzeća imaju izrazito velike pojedinačne tržišne udele, posebno u proizvodnji cementa, gde su i direktni konkurentni, zbog čega je u smislu 19. člana Zakona o zaštiti konkurencije pokrenula ispitni postupak.

Analizirano je stanje i efekti sprovođenja ove koncentracije na tri odgovarajuća tržišta proizvoda, ali je u centru pažnje bilo utvrđivanje i ocena stanja na tržištu cementa. To tržište, prema proceni Komisije, karakteriše oligopolska struktura sa tri učesnika, koja bi da je bezuslovno odobrena pomenuta koncentracija, bila preobražena u duopolsku tržišnu strukturu. U njoj bi se, umesto tri učesnika na tržištu proizvodnje cementa, zadržala dva učesnika nesrazmerne tržišne moći. Učesnici u pomenutoj koncentraciji su predložili, a Komisija usvojila strukturnu meru otuđenja celokupnog posla društva *Holcim Ltd* u Srbiji. Komisija je, prema obrazloženju rešenja o odobravanju ove koncentracije, navela da je meru prihvatila s ciljem očuvanja efektivne konkurencije u oblasti proizvodnje cementa. Procena je i da, nakon sprovođenja obaveza, neće doći do smanjenja broja učesnika na tržištu cementa u Srbiji. Propisani su rokovi za sprovođenje mere, a precizno je određeno ko može biti kupac posla koji se otuđuje. Mesec dana nakon izdatog rešenja o uslovnom odobrenju koncentracije *Holcima* i *Lafarge*, januara 2015. godine CRH Irska dala je obavezujuću ponudu u vezi sa kupovinom *Holcimovog* posla u Srbiji, na šta je Komisija za zaštitu konkurencije dala saglasnost.

Vlada Srbije donela je početkom 2016. novu Uredbu o sadržini i načinu podnošenja prijave koncentracije. Ona je u primeni od 2. februara 2016, a glavna nova karakteristika u postupku podnošenja prijave koncentracije, olakšana je procedura za prijavu koncentracije, uvođenjem prijave u skraćenom obliku. Ovakve prijave, Komisija uglavnom rešava po skraćenom postupku, tačnije, podnošenjem prijave u tzv. punom obliku, potrebno je podneti bar 24 neophodna dokumenta uz

zahtev za odobrenje koncentracije. Prilikom podnošenja zahteva za odobrenje koncentracije po skraćenom postupku dovoljno je podneti Komisiji 15 dokumenata. Međutim i pored dobre namere donosioca pomenute uredbe koji je želeo da smanji administriranje, u praksi su se pojavili problemi. Na preduzećima je ostalo da procene može li koncentracije za koju podnose zahtev da bude odobrena po skraćenom postupku, što često utiče na mogućnost greške, a zatim i do dodatnog administriranja. Moguće je da bi primena navedene uredbe bila efikasnija da je, bar za početak, predvidela posebno olakšanu proceduru za prekogranične koncentracije, kojih je od ukupno podnetih zahteva za odobrenje koncentracije više od 60 odsto. Uz sve to, tarifnik kojim se utvrđuje visina nadoknade nije se menjao, odnosno činjenica da će koncentracija biti odobrena po skraćenom postupku, ne znači da će i naknada Komisije za taj posao biti niža.

Kako bi na pravi način utvrdili tržišnu moć nosioca koncentracije, nadležni u Komisiji analiziraju i procenjuju strukturne promene koje mogu da nastanu njenim sprovođenjem, a sve kako bi se sprečilo stvaranje ili jačanje dominantnog položaja, odnosno kako se tržišna snaga ne bi mogla zloupotrebljavati, kao i da bi se predupredilo zaključivanje restriktivnih sporazuma.

Tržišni udeo učesnika na tržištu zavisi direktno od granica posmatranog tržišta. Ako se ono utvrdilo preširoko (obuhvata veću geografsku oblast ili više proizvoda i usluga), dobiće se podatak koji će ukazivati da na tržištu koje se posmatra ima veliki broj aktivnih učesnika, pa je automatski i njihov tržišni udeo manji. Ako se, opet, tržište posmatra uže nego što ono zapravo jeste, moguće je pogrešno isključiti deo učesnika sa njega i imati lažnu sliku da su tržišni udeli veći.

Hilton (2003) daje za uslovljenost procenjene veličine tržišnih udela utvrđivanjem tržišta jedan primer. Ovaj autor posmatra tržište na kojem postoji 99 proizvođača brodića i jedan proizvođač kanua. Ukoliko se kao odgovarajuće tržište utvrdi tržište proizvodnje kanua jedan proizvođač ima 100% tržišnog udela, ali ako je odgovarajuće tržište proizvođača brodića i kanua, onda proizvođač kanua ima samo jedan odsto tržišnog udela.

Određivanje odgovarajućeg tržišta u Srbiji utvrđuje se na osnovu Uredbe o odgovarajućem tržištu koju je Vlada Srbije donela 2009. godine (Sl.glasnik 89/09). Ona utvrđuje odgovarajuće tržište proizvoda kao skup robe, odnosno usluga koje potrošači smatraju zamenljivim u pogledu namene, svojstava i cene. Ako određeni proizvodi ili usluge nemaju zamenu, odgovarajuće tržište proizvoda čini ta roba, odnosno usluga.

Mogućnost zamene tražnje na tržištu procenjuje se na osnovu:

- osobina robe ili usluga i njihove namene
- visine troškova koje bi kupci snosili zbog opredeljenja za supstitute
- rezultata ispitivanja sprovedenih među kupcima, učesnicima na tržištu i stručnih lica
- rezultata sprovedenih testova elastičnosti tražnje, uzajamne povezanosti cena i slično
- ranijeg kretanja nivoa cena i njihovog uticaja na nivo tražnje

Odgovarajuće geografsko tržište, prema Uredbi o odgovarajućem tržištu (Sl.glasnik 89/09) predstavlja teritoriju na kojoj učesnici na tržištu učestvuju u ponudi ili potražnji i na kojoj postoje isti ili slični uslovi konkurencije, a koji se bitno razlikuju od uslova konkurencije na susednim tržištima.

Tržišna snaga učesnika na tržištu se utvrđuje u odnosu na odgovarajuće ekonomske i druge pokazatelje, a jedan od najvažnijih kriterijuma je tržišni udeo učesnika na tržištu čiji se dominantni položaj utvrđuje, naročito ako je veći od 40% na utvrđenom odgovarajućem tržištu.

Praksa pokazuje da je moguće da preduzeća sa velikim tržišnim udelom nemaju dominantan položaj, odnosno da preduzeća sa manjim udelom poseduju značajnu tržišnu snagu. Zato se u slučaju sumnji, analiziraju tržišni udeli konkurenata, ali i delovi Porterovih "5 sila konkurentnosti": snaga dobavljača i kupaca na navedenom tržištu, mogućnost ulaska novih konkurenata, postojanje barijera za ulazak novih konkurenata i širenje postojeće konkurencije i njihovog rivaliteta.

Jedan od postupaka kontrole koncentracije Komisije za zaštitu konkurencije može biti dobar primer odobrene koncentracije gde Komisija za preduzeće konstatuje da ima dominantan položaj na tržištu, iako je njen tržišni udeo ispod 40 odsto.

Naime, *Industrija mleka i mlečnih proizvoda Imlek*, a.d. podnela je, prema podacima dostupnim na internet stranici Komisije, 30. oktobra 2015. zahtev za odobrenje koncentracije, sticanje 100 odsto udela u društvu *Niška mlekara d.o.o.* iz Niša. Komisija je odlučila da pokrene ispitni postupak pre odluke o odobravanju pomenute koncentracije. Nakon okončanog ispitnog postupka, Komisija je bezuslovno odobrila navedenu koncentraciju. Analizirajući efekte koncentracije na tržištu otkupa sirovog kravljeg mleka u Srbiji, Komisija je analizirala strukturu odgovarajućeg tržišta, tržišne udele nosioca prijave i ostalih učesnika na tržištu, kao i stvarne i potencijalne konkurente. Komisija je zaključila da društvo *Imlek* ima vodeću ulogu na ovom odgovarajućem tržištu – između 30 i 40 % (zaštićen podatak), a nakon koncentracije će se neznatno povećati, ali će i dalje biti ispod 40 odsto. Svi ostali konkurentni (mlekare) imaju znatno niže tržišne udele od *Imleka*. Odmah iza njega, po tržišnom udelu je mlekara *Somboled* koja ima između pet i deset odsto. Ne postoji više ni jedna mlekara u Srbiji koja ima udeo veći od pet odsto, što znači da ni jedna od njih ne može vršiti konkurentski pritisak na *Imlek*. Zato Komisija u obrazloženju svog rešenja kojim odobrava pomenutu koncentraciju konstatuje da će, nakon ove koncentracije, položaj *Imleka*, kao najvećeg kupca sirovog mleka, biti dodatno ojačan. Komisija je zaključila i da je *Imlek* vertikalno integrisano društvo, jer se bavi otkupom sirovog mleka, proizvodnjom mleka i mlečnih proizvoda i prodajom mleka i mlečnih proizvoda što značajno olakšava njegovo poslovanje na tržištu Srbije, na kome ovo društvo ostvaruje daleko najveći deo svoje ukupne poslovne aktivnosti. *Imlek* ima prednost u pristupu tržištima snabdevanja i distribucije, budući da ono otkupljuje sirovo mleko na skoro čitavoj teritoriji Srbije, što je znatno veći deo teritorije od one sa koje otkupljuju ostale mlekare u Srbiji. Na primer, prvi sledeći konkurent, mlekara *Somboled* otkupljuje mleko na ograničenom broju otkupnih mesta. Uzimajući u obzir snagu dobavljača mlekare *Imlek* i tržišta otkupa sirovog mleka koje karakteriše usitnjena, atomizirana tržišna struktura i veoma nizak stepen tržišne koncentracije dobavljača u 2014. godini, može se reći da dobavljači, odnosno primarni proizvođači mleka, pojedinačno nemaju pregovaračku snagu na tržištu.

Komisija je na kraju obrazloženja odluke o odobravanju koncentracije *Imlek* i *Niške mlekare* zaključila da *Imlek* ima dominantan položaj na tržištu otkupa sirovog kravljeg mleka namenjenog daljoj industrijskoj preradi u Srbiji, jer se, u smislu čl. 15 Zakona o zaštiti konkurencije, on može smatrati učesnikom na tržištu koji, zbog svoje tržišne snage, može da posluje na odgovarajućem tržištu u značajnoj meri nezavisno u odnosu na stvarne ili moguće konkurentne, kupce, dobavljače ili potrošače, kao i da će odobrenom koncentracijom *Imlek* ojačati svoj dominantan položaj na tržištu, ali je ipak, imajući u vidu ostale kriterijume, konstatovala da ova koncentracija neće narušiti konkurenciju na odgovarajućem tržištu.

Prilikom odlučivanja o odobravanju koncentracije učesnika na tržištu Komisija radi uporednu analizu stanja na tržištu pre i posle sprovođenja prijavljene koncentracije. Međutim, Komisija, a ni jedan drugi organ ne bave se posledicama odobrenih koncentracija. Možda delimično, kroz sektorske analize koje takođe radi Komisija za zaštitu konkurencije. Ali, ova vrsta analiza radi se samo za nekoliko sektora.

Recimo, u 2015. godini poseban sektor Komisije za zaštitu konkurencije izradio je samo jednu sektorsku analizu i to o stanju na tržištu nafte i naftnih derivata u Srbiji.

Upravo je evaluacija rezultata ranije donetih rešenja kako u delu kontrole koncentracija, tako i utvrđenih povreda konkurencije važna za pripremu budućih politika tela za zaštitu konkurencije (Kovačić, 2006). Merenje efekata donetih mera postavlja, naime, detektor uticaja politike zaštite konkurencije na tržište i sprečava da tela za konkurenciju donose odluke koje možda, imajući u vidu dinamičnost promena na tržištu, ne doprinose ravnopravnom položaju svih učesnika na njemu.

5. Zaključak i preporuke

Ovim radom utvrđene su kritične tačke u postavci i primeni antimonopolske politike u Srbiji, kao i efikasnost postojećih sastavnih delova politike zaštite konkurencije, koje su ključne u postizanju krajnjeg cilja – unapređenja poslovnog okruženja i opšte konkurentnosti.

U tom smislu, analizom brojnih dostupnih pokazatelja, utvrđeno je da antimonopolska politika predstavlja slabu kariku konkurentnosti Srbije. Nažalost, antimonopolska politika nije jedini činilac konkurentnosti koji nepovoljno utiče na položaj naše zemlje na globalnoj mapi konkurentnosti. Ono što dodatno brine, jeste činjenica da Srbija na svim odgovarajućim međunarodnim listama konkurentnosti vrlo sporo napreduje, i to samo u pojedinim oblastima. Tako, prema izveštaju SEF-a za 2015/2016. godinu Srbija ulazu u red 31 države sveta (od 140 rangiranih) koja ima ekonomiju vođenu efikasnošću, odnosno čije je bruto domaći proizvod po stanovniku između 3000 i 9000 dolara. Prema nacionalnom dohotku kao kriterijumu, ali i prema rezultatima (od 12 pokazatelja, u šest slučajeva smo ispod proseka grupe), rezultat Srbije je polovičan. Ni u odnosu na region Zapadnog Balkana Srbija, mereno pokazateljima konkurentnosti, nije efikasna. Analizom prikazanom u ovom radu, a prema podacima iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti za 2015/2016. godinu, zaključak je da Srbija, zajedno sa Albanijom, nema ni jednu najvišu ocenu prema pokazateljima konkurentnosti za region Zapadnog Balkana.

Činjenica da Srbija poseduje relativno kvalitetno nasleđe, izraženo prvenstveno kroz prirodna bogatstva i povoljne uslove za bavljenje poslom u raznim oblastima, pokazuju rezultati analize izvršene u ovom radu, nije iskorišćena. Čak suprotno. Upravo ono na šta stručnjaci za poslovnu ekonomiju upozoravaju, a što je u ovom radu i istaknuto, da se ne bi trebalo desiti državi bogatoj prirodnim sredstvima, ako želi da zadrži dugoročnu konkurentnost i ostvari prosperitet, desilo se Srbiji. Tako, prema Porterovoj analizi (2007) bogatstvo sredstava omogućava vladama tih zemalja da podrže izbor neekonomskih politika, kao što su subvencije ili neproduktivna zaposlenost i stavljaju u centar ekonomskih zbivanja državu, umesto privatni sektor. Može se tako zaključiti da Srbija ne koristi svoje nasleđe, kako bi uz inovativnost preduzeća, stvorila novu, dodatnu vrednost. Dodatnu vrednost, koristeći nasleđe Srbije, koriste uglavnom preduzeća iz drugih zemalja.

Ni makroodrednice konkurentnosti za Srbiju, prema analizama sprovedenim u ovom radu, ne daju prostor za optimizam ulagača. Još uvek visoke kamatne stope u odnosu na druge države, uz slabu zajmovnu aktivnost bankarskog sektora opreznog zbog velikog broja problematičnih zajmova iz ranijih godina, utiče da preduzeća nemaju baš veliki izbor mogućih izvora za ulaganja. Privrednici, prema rezultatima Globalnog izveštaja o konkurentnosti za 2015/2016 godinu, predstavljenih u ovom radu, imaju sve manje poverenja i u političare, ali i institucije poput policije ili sudova.

Kada se analiziraju ocene Srbije u odnosu na mikro odrednice konkurentnosti (GCI 2015/2016), jasno je da nacionalno poslovno okruženje preduzeća u Srbiji predstavlja značajnu smetnju. Prema mnogim pokazateljima, naša zemlja je na Globalnoj listi konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma već godinama iznad 91. mesta (od 140 posmatranih zemalja), što znači da privrednici poslovno okruženje u u Srbiji posmatraju kao značajnu smetnju poslovanju.

Stavljanje efikasnosti antimonopolske politike u Srbiji u smisao ostvarivanja blagostanja potrošača kroz obezbeđivanje ravnopravnih uslova za sve tržišne učesnike, što je u radu učinjeno poređenjem položaja naše zemlje na Globalnoj listi konkurentnosti u odnosu na položaj država koje ulagači ocenjuju kao one u kojima vlada najravnopravnija tržišna utakmica, može se potvrditi glavna hipoteza ovog rada, da privreda Srbije ne može da ostvari unapređenje dugoročne konkurentnosti, ukoliko ne

izgradi povoljno poslovno okruženje u kome se štiti i podstiče konkurencija. Srbija je, prema navedenom kriterijumu, na 134. mestu od 140 posmatranih država, dok su na čelnim položajima države poput Švajcarske, Japana i Nemačke, zemlje čiji je BDP po stanovniku značajno veći nego onaj koji ostvaruje Srbija. Tako je analiza pokazala da Švajcarska koja je na prvom mestu po ravnopravnoj tržišnoj utakmici ima BDP po stanovniku od 85.594 dolara, a Srbija – 6.158 dolara.

Izvršena analiza priliva ulaganja u Srbiju pokazala je da, osim što je iznos ulaganja skroman (ispod dve milijarde evra prosečno godišnje), postoji i trend da postojeći ulagači svoju dobit ponovo ne ulažu u zemlju, već da je vraćaju u matične države. U poređnom analizom navedenog priliva sa onim koje ostvaruju druge države, ali i zajmovnog položaja koje ima naša zemlja, potvrđena je i hipoteza postavljena u uvodu ove studije da postoji pozitivan međusobni odnos između jačanja institucija i okvira pravne države i visine ulaganja.

Analiza efikasnosti antimonopolske politike u 140 zemalja širom sveta takođe je pokazala da su najbolje ocenjene države koje spadaju u najkonkurentnije nacije na svetu. Tako je, po pokazatelju efikasnosti antimonopolske politike na GCI listi za 2015. i 2016. godinu najbolje ocenjen Novi Zeland, a slede Holandija, Japan, Finska i Singapur.

Studija sadrži i uporednu analizu merenja efikasnosti antimonopolske politike država regiona Zapadnog Balkana, na osnovu rezultata koji su objavljeni u izveštajima *Transition Report EBRD-a*, za period 2001–2014. Uz ocenu da čitav region beleži loše rezultate u sprovođenju antimonopolske politike, primetno je da se položaj Srbije u ovom periodu blago poboljšavao isključivo u godinama kada je menjan zakonodavni okvir i uspostavljeno telo koje se bavi sprovođenjem politike zaštite konkurencije. Ovo pretpostavlja sporo i neefikasno uvođenje i primenu donetih zakonskih rešenja. Upravo ovim delom analize potvrđena je hipoteza postavljena u uvodu ovog rada, prema kojoj je nedovoljno razvijena politika zaštite konkurencije prepreka razvoju konkurentnosti države, a što se može videti na primeru Srbije.

Analizom položaja nacionalnog tela za zaštitu konkurencije, zaključeno je da je moguć politički uticaj na sprovođenje antimonopolske politike, pre svega kroz nepotpunu funkcionalnu nezavisnost Komisije za zaštitu konkurencije. Takođe, analizom ponašanja nadležnih sudova u slučajevima bavljenja predmetima moguće povrede konkurencije, zaključeno je da je sudski sistem u ovoj oblasti spor i nedovoljno obrazovan za slučajeve povreda konkurencije, što značajno utiče na efikasnost antimonopolske politike. Prisutne su, kako je u radu izneto, i barijere poput niskih ekonomskih pragova za prijave koncentracija učesnika na tržištu, ali i visoke tarife za izdavanje rešenja o odobrenju koncentracije. S druge strane, zaključeno je da odluka Komisije da eventualne povrede konkurencije pre sankcioniše određenim strukturnim merama ili merama ponašanja, nego novčanim kaznama, može loše uticati na fer ponašanje svih tržišnih učesnikau Srbiji. Dugoročno, na efikasnost antimonopolske politike loše utiče i nedostatak iscrpnih analiza efekata određenih odluka Komisije za zaštitu konkurencije na tržišne uslove, s obzirom na to da navedene odluke za cilj moraju imati obezbeđenje ravnopravnih uslova za sve učesnike na tržištu.

Uporednim prikazom efikasnosti tela za zaštitu konkurencije u regionu Zapadnog Balkana, prema kojem je Komisija za zaštitu konkurencije Srbije među najneefikasnijima, dodatno su potvrđeni detalji analize rađene na osnovu izveštaja Svetskog ekonomskog foruma koji se odnosi na efikasnost antimonopolske politike u Srbiji.

U smislu svega iznetog, moguće je dati i sledeće preporuke za unapređenje antimonopolske politike u Srbiji:

- Jačanje svesti poslovne i šire javnosti o važnosti antimonopolske politike;
- Obezbeđivanje funkcionalne nezavisnosti Komisije za zaštitu konkurencije;
- Usaglašavanje Zakona o zaštiti konkurencije sa svim propisima koji bi se mogli odraziti na ravnopravnost tržišnih učesnika;
- Unapređenje zakonskih rešenja koja bi omogućila efikasnije sprovođenje zakona, posebno u delu sankcionisanja povreda konkurencije;
- Jačanje kadrovskih mogućnosti Komisije za zaštitu konkurencije i njihovo usavršavanje u smislu prepoznavanja mogućih povreda konkurencije;
- Usavršavanje sudija za predmete koji se odnose na povrede zaštite konkurencije;
- Javnost procedura Komisije za zaštitu konkurencije koje se odnose na postupak kontrole koncentracija;
- Uvođenje obavezne analize dugoročnih efekata odobrenih koncentracija i ostalih mera koje donosi Komisija za zaštitu konkurenciju i evaluacija njenih rezultata delovanja na položaj tržišnih učesnika.

Literatura

- Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja Hrvatske, izveštaji o radu, dostupno online www.aztn.hr
- Agencija za zaštitu konkurencije Crne Gore, izveštaji o radu, dostupno online www.azzk.me
- Begović, B. et al., (2002) "Antimonopolska politika u SR Jugoslaviji – Analiza postojećih tržišnih struktura i antimonopolskih institucija" (2002), CLDS, Beograd, str.8, 16, 19
- Begović, B., Pavić, V. (2009) "Jasna i neposredna opasnost: Prikaz novog Zakona o zaštiti konkurencije", Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, str.78-80
- Begović, B, Pavić, V. (2010) "Jasna i neposredna opasnost II: Čas anatomije", Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, LVIII, 1/2010, str. 304
- Begović B., Pavić V. (2010) "Šta je to konkurencija i kako se štiti?", CLDS, Beograd
- Bulgarian Commission on Protection of Competition, izveštaji o radu, available online at www.cpc.bg
- Cseres K.J,(2005) „Competition Law And Consumer Protection“, Kluwer Law International, str. 311
- Delgado, M., Ketels, C., Porter, M. E., Stern, S., (2012), "The Determinants of National Competitiveness", National bureau of economic research, dostupno online na <http://www.nber.org/papers/w18249>
- EBRD, (2015), Transition report, dostupno online <http://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/ebd-transition-report-201516.html>,
- European Council, (2004) "Uredba o kontroli koncentracija", Council Regulation No 139/2004 of January 2004 on the control of concentrations between undertakings, str. 20
- FEFA, (2015), N.Savić, Store – Strategija konkurentnosti, predavanja
- FEFA, (2015), N.Savić, Store – Mikroekonomska konkurentnost, predavanja
- Goyder D. G., (2003) „EC Competition Law“, Oxford University Press, str. 9
- Greenhut M. L., Norman G., Hung C. S. (1987) „The Economics of Imperfect Competition: A Spatial Approach“, Cambridge University Press.,str. 19
- Hylton K.(2003), „Antitrust Law, Economic theory and Common Law Evolution“, University Press, 2003, str. 230
- Hungarian Competition Authority, izveštaji o radu, available online at www.gvh.hu
- IMF, (2006), Country Info:Serbia, dostupno online <http://www.imf.org/external/country/SRB/index.htm>
- Javna agencija Republika Slovenije za varstvo konkurence, izveštaji o radu, dostupno online www.varstvo-konkurence.si
- Jones A., Sufrin B.(2008), „EC Competition Law: Text, Cases and Materials“ Oxford University Press, str.190
- Keddy P.A., (2001)„Competition“, Kluwer Academic Publishers, 2001., str. 5
- Kovacic E.W.,Human.A.D, (2012), "Competition Agency Design-What's on the Menu?", Illinois Public Law and Legal Theory, Research Papers Series, no.12-36, University of Illinois

Kovacic E.W. (2006) "Using Ex Post Evaluations to Improve the Performance of Competition Policy Authorities", The Journal of Corporation Law, str. 547

Komisija za zaštitu konkurencije, (2006 - 2015), izveštaji o radu dostupno online na <http://www.kzk.gov.rs/izvestaji>, 24.1.2016.

Komisija za zaštitu konkurencije (2011), Smernice za primenu Uredbe o kriterijumima za određivanje visine iznosa koji se plaća na osnovu mere zaštite konkurencije i procesnog penala, načinu i rokovima njihovog plaćanja i uslovima za određivanje tih mera, dostupno online <http://www.kzk.org.rs/kzk/wp-content/uploads/2011/08/NOVESMERNICE-MAJ-2011.pdf>

Komisija za zaštitu konkurencije (2010), Uputstvo o načinu izračunavanja ukupnog prihoda učesnika u koncentraciji u slučajevima kada se kontrola stiće nad delom preduzeća, dostupno na <http://www.kzk.org.rs/uputstva>

Komisija za zaštitu konkurencije (2010) Tarifnik o visini naknada za poslove iz nadležnosti Komisije za zaštitu konkurencije, dostupno na www.kzk.org.rs

Komisija za zaštitu konkurencije, Sva doneta rešenja Komisije za zaštitu konkurencije Srbije, dostupna na sajtu www.kzk.gov.rs

Komisija za zaštita na konkurencijata Makedonije, izveštaji o radu, dostupno online www.kzk.gov.mk

Konkurentski savjet BiH, izveštaji o radu, dostupno online <http://bihkonk.gov.ba/>

Kostić, S. (2011) „Malina srpska, a džem nemački“, „Politika“, 11. Avgust 2011

Mankiw N. G., (2011) „Principles of Economics“, South-Western Gengage Learning, str. 330

Marković, Bajalović D.(2010) "Preći li jasna i neposredna opasnost od novog Zakona o zaštiti konkurencije?", Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br.1, str.304-324

Motta M., (2004) „Competition Policy: Theory and Practice“, Cambridge University Press, str. 64

Ministarstvo finansija, (2015), "Fiskalna strategija Srbije za 2016 sa projekcijama za 2017 i 2018.godinu", dostupno i online na <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=11753>

Narodna skupština FNRJ, (1962), Osnovni zakon o regulisanju poslovnih odnosa na tržištu, Službeni list FNRJ 30/62, Beograd

NALED, (2015-2016), Međunarodne liste konkurentnosti, dostupno online <http://www.naled-serbia.org/sr/page/142/Medunarodne-liste-konkurentnosti>, pristupila 26.1.2016.

Narodna banka Srbije, (2016), Statistika, dostupno online <http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/index.html>

Parlament Republike Srbije, (2005), Zakon o zaštiti konkurencije, Službeni glasnik RS, br. 79/2005

Parlament Republike Srbije (2008), Zakon o potvrđivanju sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge, Sl.glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 83/2008

Parlament Republike Srbije (2011), Zakon o privrednim društvima, Službeni glasnik RS br. 36/11,99/11

Parlament Republike Srbije, (2013), Zakon o zaštiti konkurencije, Službeni glasnik RS, br. 51/2009, 95/2013, Beograd

- Parlament Republike Srbije, (2015), Zakon o javnim nabavkama, Službeni glasnik RS, br. 124/12, 14/15, 68/15
- Porter, M. E. (1990) "The Competitive Advantage of Nations", New York:Palgrave Macmillan Press Ltd, str. 77, 127
- Porter, M.E., (2007),"Konkurentna prednost: Ostvarivanje i očuvanje vrhunskih poslovnih rezultata, ASEE, N. Sad, str. 24, 64
- Porter M.E.,(2008), „Clusters and Competition New Agenda for Companies, Governments and Institutions“, MA: Harvard Business Press, str.213-230, www.weforum.org,
- Porter, M., O konkurenciji (2008), FEFA, Beograd
- Porter, M., Competition and Antitrust: A Productivity-Based Approach, Harvard Business School, Institute for Strategy & Competitiveness, (2002), str. 4, 5, 10. dostupno online <http://www.isc.hbs.edu/researchareas/Pages/antitrust-and-competition-policy.aspx>
- Porter, M. E., (2012), "Regional Competitiveness and the Role of Business", Puebla, Mexico, April 27, 2012., str.5
- Porter, M. E. et al (2008), "Competitiveness at the Crossroads: Choosing the Future Direction of the Russian Economy", dostupno i online [http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/Russia Competitiveness Crossroads Dec2007 242 3559d-9d53-4b95-b206-28d6208f851a.pdf](http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/Russia%20Competitiveness%20Crossroads%20Dec2007%202423559d-9d53-4b95-b206-28d6208f851a.pdf)
- Porter, M. E. (2008), „The Competitive Advantage of Nations“. In: On Competition – Updated and Expanded Edition. MA, Boston: Harvard Business School Press. Str. 171-211.
- Qaqaya, H. (2010), "The challenges in introducing competition law and policy", UNCTAD, dostupno online na <http://cb-asec-project.de>
- Rakić, I. (2014), "Pokajnički program i odgovornost za štetu zbog povrede prava konkurencije", Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, str. 245-250
- Rakić, I. (2014) "Koncentracije privrednih subjekata u Republici Srbiji sa osvrtom na pravo Evropske unije", dokt. disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str.9, 171,261
- Romanian Competition Council, izveštaji o radu, dostupno na www.consiliulconcurentei.ro
- Savić, N. (2010), „Novi indeks konkurentnosti Srbije“, zbornik „Kuda ide konkurentnost Srbije“, FEFA, Beograd, str. 10, 16, 22
- Savić N. (2011) „Deviza ni od šljiva“, intervju „Večernjim novostima“, 7.avgust 2011, str.2
- Savić, N. i Pitić, G.(Ur.),(2014) Ime igre je konkurentnost – putevi obnove srpskog razvoja, FEFA, Beograd
- Schwab, K., Porter, M., (2008) "The Global Competitiveness Report 2008-2009", World Economic Forum, 2008, 43-63, - dostupno online na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf
- Srpski ekonomski forum (2010), Usporedna ekonomija-metodologija Svetskog ekonomskog foruma dostupno online http://www.sef.rs/uporedna_ekonomija/metodologija-svetskog-ekonomskog-foruma.html, 21.1.2016.
- Skupština SFRJ, (1974), Ustav SFRJ, član 281, dostupno online <http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19740221-2.pdf>

Skupština SFRJ, (1974), Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice i monopolističkih sporazuma, Služb.list SFRJ 24/74, Beograd

UNCTAD, (2011), „Ekspertska analiza politike zaštite konkurencije: Srbija“, Konferencije UN za trgovini i razvoj, str. 199

Vlada Abu Dabija (2008), „Economic vision 2030“, dostupno online
<https://www.ecouncil.ae/PublicationsEn/economic-vision-2030-full-versionEn.pdf>

Vlada Republike Srbije, (2016), Uredba o sadržini i načinu podnošenja prijave koncentracije , Sl. gl. RS br. 5/16

Vlada Republike Srbije, (2009), Uredba o kriterijumima za utvrđivanje relevantnog tržišta , Sl. gl. RS br. 89/2009

Vlada Republike Srbije, (2005), Uredba o kriterijumima za utvrđivanje relevantnog tržišta, Sl. gl. RS,br. 94/2005

Vlada Republike Srbije, (2010), *Uredba o kriterijumima za određivanje visine iznosa koji se plaća na osnovu mere zaštite konkurencije i procesnog penala, načinu i rokovima njihovog plaćanja i uslovima za određivanje tih mera, kojom se bliže propisuju kriterijumi za određivanje visine novčane kazne i uslovi za određivanje navedenih mera* , Sl. gl. RS, br. 50/2010

Vukadinović R. (2006), „Pravo Evropske unije“, Centar za pravo EU Pravnog fakulteta u Kragujevcu i Kancelarije SCG za pridruživanje EU, str. 2-17

A World Bank Group Flagship Report, 13th edition, (2015), Doing Business 2016, dostupno online na <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>

WEF, (2008), The Global Competitiveness Report 2008-2009), dostupno online na http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf,

WEF, (2015), The Global Competitiveness Report 2015-2016, dostupno online na <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>

Whish R., (2005) „Competition Law“, Oxford University Press, str. 79, 782

